

AZ ORSZÁGOS KÖZÉPISKOLAI TANÁREGYESÜLET

KOLOZSVÁRI KÖRÉNEK TÖRTÉNETE

BÖLCSÉSZDOKTORI ÉRTEKEZÉS

VARRÓ MÁRIA

1993

A dolgozat tartalmi tagozódása

Bevezetés **3**

A témaválasztás indoklása, a téma vizsgálatának jelentősége

I. fejezet **6**

Az OKTE létrejötte, jelentősége a dualizmus időszaka közoktatásában

- a gimnázium és reáliskola fejlődésének-fejlesztésének fő tendenciái 1867–1918 között
- az OKTE létrejötte, célkitűzései, jelentősége a középiskolai oktatás fejlődésében
- az OKTE vidéki köreinek kialakulása

II. fejezet **92**

Az OKTE Kolozsvári Köre megalapítása, tevékenységének jellemzői

- létrejöttének okai, körülményei
- összetételének sajátosságai
- szervezeti élete (ülései, tisztségviselői, viszonya az országos választmányhoz)
- kapcsolata Kolozsvár és vonzáskörzete oktatási intézményeivel (különös tekintettel a M. Kir. Ferenc József Tudományegyetem oktatóinak közreműködésére)

III. fejezet **145**

AZ OKTE Kolozsvári Köre munkájának fontosabb területei

- a népiskolai oktatás és nevelés kérdéseivel foglalkozó előadások, javaslatok
- a középfokú képzést érintő elemzések
- a felsőfokú oktatással (tanárképzéssel) kapcsolatos viták, javaslatok
- ünnepek, megemlékezések szervezése

Befejezés **159**

AZ OKTE Kolozsvári Köre működésének jelentősége, hasznosítható tapasztalatai.

Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kolozsvári Körének története

A kiegyezés után létrejött szakmai jellegű tanári szervezetek közül az Országos Középiskolai Tanáregyesület (továbbiakban: OKTE) volt a legjelentősebb. Jelentősége ellenére az OKTE történetéről, a nagyobb városokban megszerveződött köreiről eddig nem született feldolgozás. Megítélésem szerint ez azzal is összefügghet, hogy a „szocialista” felfogású neveléstörténeti értékelés szerint 1945 előtt, azaz az általam tárgyalandó dualizmus időszakában is a középiskolai tanárok a pedagógus társadalom viszonylag jól megfizetett csoportjába tartoztak, lojálisak voltak a fennálló rendszerrel, többnyire tartózkodtak érdekeik radikálisabb megfogalmazásától.

Az OKTE vidéki köreinek sorában mind taglétszámát, mind tagjainak változatos összetételét és programjainak tartalmasságát, gazdagságát illetően kiemelkedő jelentőségű volt az OKTE Kolozsvári Köre.

Disszertációmban — az OKTE történetébe elhelyezve — a Kolozsvári Kör működésének jellemzőit, újító törekvéseit, országos és helyi viszonylatban is figyelmet keltően sokszínű munkáját szeretném az egykori ülésekről fennmaradt források alapján feldolgozni.

Dolgozatom megírásakor az Országos Középiskolai Tanár-egyesület Közlönyében megjelentetett, az OKTE Országos Választmánya és vidéki körei — kiemelten a Kolozsvári Kör — munkájáról szóló jegyzőkönyvek anyagait használtam fel. Az egykori feljegyzések tömörségük ellenére is érzékletesen taglalják a különböző pályákon (többnyire pedagógusként) dolgozó és tanári körökbe tömörülő értelmiségiek oktatási és nevelési kérdések iránti fogékonyságát, felelősségérzetét.

A Kolozsvári Kör tevékenységének vizsgálatára és értékelésére a JATE Pedagógiai Tanszékén folyó „A tanárképzés története a József Attila Tudományegyetemen és jogelődjein” c. OTKA — kutatás bizonyos részeredményeinek a megismerése is inspirált. Az egyetemtörténeti kutatás egyik számomra érdekesnek tűnő konklúziója az volt, hogy a kolozsvári egyetemen, pontosabban annak bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, valamint matematikai és természettudományi karán nagyrészt a középiskolai oktatás aktuális problémáit jól ismerő, s egyben tudományos kvalitásokat is felmutató középiskolai tanárok nyertek professzori kinevezést, s ezen egyetemi tanerők tudományterületük későbbi egyetemi szintű kutatása és oktatása során sem fedkeztek meg szaktudományuk középiskolai tanításának kérdéseiről. A másik érdekes dolog az volt, hogy Kolozsvárron a tanárképzésben közvetlenül érdekelt karok oktatói mellett az orvosi és jogi fakultás professzorai is reprezentálva voltak a Kolozsvári Körben, ők is feladatuknak

tekintették részvételüket a fiatal korosztályok nevelési és oktatási problémáinak megoldásában.

Dolgozatom elkészítéséhez — a már említett jegyzőkönyvek mellett — felhasználtam még a tárgyalt időszakra vonatkozó alapvető jelentőségű neveléstörténeti feldolgozásokat, valamint az egyetemtörténeti kutatás során publikált anyagokat is.

A Kolozsvári Kör tevékenységére vonatkozó adatokat az OKTK jegyzőkönyvei, jegyzőkönyv kivonatai szolgáltatták. A dolgozat ezen részének megírásánál alapul vettem még Imre Sándor: A Kolozsvári Tanári Kör élete (Kolozsvár 1906) c. munkáját.

A Kör munkájának tanulmányozását az 1913–14-es tanévig kísértem figyelemmel. A háborús évek alatt az OKTK oldalain sajtótermékeket a Körre vonatkozóan nem találtam. Valószínű, hogy az utolsó békeévet és az 1913–14-es tanévet követően a Kör érdemleges tanügyi munkát nem fejtett ki.

I. fejezet

Az OKTE létrejötte, jelentősége a dualizmus közoktatásügyében

A kiegyezést megelőző időszakban az 1777-től – 1848-ig terjedő periódus az, amelynek az oktatásügyben elért eredményeire a dualizmus „reformerei” támaszkodni tudtak. Ez az az időszak, amely a magyar közoktatás évszázados hagyományain mind a népoktatásban, mind a középszintű oktatásban rést próbált ütni.

1777-ben az elmaradott közoktatási állapotokon a Mária Terézia uralkodása idején kiadott I. Ratio Educationis (Oktatási Nevelési Rendszer) próbált változtatni. A tanügy szervezői elsősorban az iskolák országos egyesítésére törekedtek azzal, hogy meghatározott, egységes tananyagokat jelöltek meg és gondoskodtak az iskolák állami felügyeletéről. A szabályozás értelmében az iskolák megtarthatták felekezeti jellegüket, illetve egyházi fenntartásúak maradtak. Mária Terézia országos intézkedése meghatározta az iskolák szerkezeti felépítését: a katolikus oktatásügyben egy hármas tagozódású, egymástól jól elhatárolódó struktúrát alakított ki. Az elemi iskolára, gimnáziumok (kis-, illetve nagygimnáziumok), valamint felsőfokú képzésre (akadémia és egyetem) tagozódó, a konzervatív vármegyéktől függetlenül megszervezett tankerületi elv alapján működő oktatásirányí-

tás határozott előrelépést jelentett a korábbi, sokban anarchikusnak tekinthető állapotokhoz képest.

A I. Ratio Educationis rendszerét felülvizsgálta és számos hiányosságát korrigálta 1806-ban a II. Ratio Educationis. Így — többek között — az egyes osztályok tananyagát túlsúlyosnak tartva, azt szellősebbé, szerkezetileg világosabbá kívánta tenni; a tananyag összeállításánál pedig figyelembe vette a tanulók életkori sajátosságait. Jelentős újítása, hogy a grammatikai osztályok számát eggyel megemelte (4 osztályossá tette a kisgimnáziumot), de változatlanul meghagyta a nagygimnázium keretében működő, egy-egy éves időtartamú poetikai és retorikai osztályokat, s az akadémiai 2 évfolyamos képzést sem érintette.

A rendeletek szelleme feltétlen császárhűsége nevelt és a bécsi császári minisztérium elképzeléseinek valóra váltását szolgálta. Az I–II. Ratio is felségjogon adatott ki, ami azt jelentette, hogy a magyar tanügyről határozni és rendelkezni egyedül a király jogosult, s ez tanügyünk önálló fejlődését, a magyar nyelv használatát sokáig akadályozta.

Az I. és II. Ratio Educationis lényegében az évszázadok óta kialakult szervezeti kereteket kodifikálta és szellemiségében megfelelt a XVIII. század vége és a XIX. század első évtizede gazdasági-társadalmi állapotainak. Ebben az időszakban a középfokú képzésben főleg arisztokraták, földbirtokosok fiai, valamint — csekély mértékben — egyes iparosok, kereskedők (esetenként jobbágyok) gyermekei

vettek részt. A képzés célja az egyetemi, illetve akadémiai továbbtanulásra való felkészítés volt.

A reformkor végére a bécsi minisztériumból irányított oktatási intézményrendszer mind az iskolák szerkezeti felépítését, mind a tartalmi munkát és a tanítási módszereket illetően is változtatásokra szorult. A középszintű oktatás iránti növekvő érdeklődés miatt egyre élesebben vetődött fel a szakmailag felkészült tanárok hiánya, valamint a tanárképzés korszerűsítésének igénye is.

Az 1840-es években súlyos gondot jelentett, hogy a magyar tanügyben csak „humán” jellegű végzettséget biztosító középiskolai (gimnáziumi) oktatás folyt. A fokozatosan kibontakozó gazdaság, az árutermelés fejlődésével szélesedő piaci kapcsolatok, illetve az élet különböző területein való érvényesülési lehetőségek kiaknázására új felkészültségű szakemberek kellettek. A polgárosodó közélet a 40-es évekre több fajta és más tartalmú, más célú középszintű oktatást igényelt. Ezzel párhuzamosan — lényegében a reformkor egész időszaka alatt — harc folyt a magyar nyelvű oktatásért, a tanszabadságért és a tanítók munkájának megfelelő szintű anyagi, erkölcsi elismeréséért.

A közoktatás ügyét az Andrássy kormányban vallás- és közoktatási tárcát kapó Eötvös Józsefet karolta fel, aki a művelődés eszméjének elsődlegességét vallotta. Eötvös József a népoktatás és a középszintű oktatás átfogó reformját tervezte. Azt vallotta a középiskolai reformok kapcsán,

hogy „a tudós pályára indult ifjaknak célszerű kiképzetése s főiskoláink szilárd alapon működtetése” a cél. Ezt a feladatot korszerű, jó tananyagot tartalmazó, megfelelő szervezettségű iskolákkal és jól felkészült szaktanárokkal szeretne volna megoldani. E cél megvalósítása érdekében elsősorban a szaktanári rendszer bevezetésével próbálkozott az „egy osztály — egy tanító” rendszer helyett. A gimnáziumot hatosztályosnak javasolta és a 2 évfolyamos bölcséleti képzést a középszintű oktatásnak a részére hagyva, az egyetemre való előképzés előcsarnokának tartotta. A humán és a reál tárgyak arányosabb elosztását tervezte a középiskolákban, de a szabadságharc és forradalom viharos eseményei elsodorták az eötvösi elképzeléseket.

A szabadságharc leverése utáni abszolutizmus idején a magyar közoktatás ismét a bécsi császári minisztérium irányítása alá került. A vallás- és közoktatási miniszter Leo Thun lett. Az általa kiadott középfokú oktatás átszervezésére irányuló rendelkezését a Magyarország polgári ügyeinek kormánybiztosa Karl von Geringer 1849 november 6-án tette közzé: ez az „Entwurf der Organisation der Gimnasien und Real-Schulen in Österreich” címet viselte.

Az Entwurf létrehozta a nyolcosztályos gimnáziumot, amely a korábbi I–IV. osztályos alapgimnázium és az arra épülő retorikai, poetikai osztályok, valamint a két évfolyamú filozófiai (bölcséleti) kurzusok összevonását jelentette. A rendelkezés pontosan meghatározta a középfokú intéz-

ményben tanítható tananyagot, a heti óraszámot és a szak-
tanárok kötelező óraszámát is.

Az Entwurf a gimnázium mellé egy új középszintű iskola-
típust is életrehívott, a reáliskola formájában. Ezen iskolatí-
pusban többnyire az iparos, kereskedő réteg gyermekeit és
a gyakorlati életpályára készülő diákokat képezték.

A különbség a gimnázium és a reáliskola között két do-
logban is megnyilvánult.

A gimnáziumok óklasszikai tárgyakat (görög és latin nyelv-
et és irodalmat), azaz magas óraszámban humán tantár-
gyakat tanítottak, míg a reáliskolák a modern nyelvek és a
természettudományok tanítását tartották elsődlegesnek. A
gimnázium érettségivel zárult, a hatosztályos reáliskola el-
végzése után a tanulók csak záróvizsgát tehettek. A gimnáziumot végzett tanulók előtt valamennyi felsőfokú oktatási
intézmény nyitva állott, míg a reáliskolát elvégzők csak a
Műszaki Egyetemen, korabeli elnevezése: József Műegye-
tem, vagy más műszaki felsőoktatási intézményben foly-
tathatták tanulmányaikat. Az Entwurf több vonatkozásban
haladó intézkedései kedvezőtlen fogadtatása azzal magya-
rázható, hogy a német nyelv tanítását kötelezővé tette. Ez a
kíváncsi magyar részről ellenérzést szült, mind a nyelvtu-
dás, mind a Habsburg ellenes érzés miatt, s így az Entwurf
intézkedéseit sem a katolikus, sem a protestáns iskolák ta-
nári kara nem sietett végrehajtani.

Az Entwurf a tanári állások betöltését szaktudományos felkészültséghez és tanárvizsgálathoz kötötte. A szaktanári vizsgára magánúton lehetett felkészülni. Az Entwurf, illetve egy 1856-os rendelkezés értelmében a gimnáziumi tanároknak osztrák tanárvizsgáló bizottságok előtt kellett vizsgázniuk. A tanárvizsgáló bizottságok működési helyei: Bécs, Pádúa, Prága, Lemberg, Innsbruck. A bécsi császári minisztérium hatóságai mindent megtettek, hogy az Entwurfban foglaltaknak megfelelően a magyar gimnáziumokat is 8 osztályossá alakítsák át, illetve, hogy biztosítsák a rendelkezésben előírt szakvégtzettségű tanári kar összeállítását.

A legtöbb iskola helyzete, valamint az idegennyelvű tanárvizsgáló bizottságok iránti ellenérzés, a nyelvismeret hiánya miatt azonban csak az anyagilag biztos alapítványokon nyugvó, többnyire felekezeti jellegű iskolák valósíthatták meg az Entwurf elképzeléseit.

Az 1860-as években — az önkényuralommal együttjáró és a hazai közoktatást is érintő közvetlen bécsi irányítás toleránsabbá válása ellenére — Magyarországon elfogadottá vált, hogy az Entwurf által életrehívott középiskola mindkét típusára (gimnázium, reáliskola) egyformán szükség van. A politikai helyzet konszolidálásának oktatásügyi vonatkozású következményeként a Helytartótanács 1862. évi 75207. sz. rendelete magyar (magyarországi) tanárvizsgáló bizottság felállítását tette lehetővé, illetve írta elő. Ez alapján Pesten 1862-ben kezdte meg működését a pesti „tanárképesítő

bizottság”. A magyar nyelvű tanárvizsgáló bizottság megszervezése mindenképpen jelentős állomásnak tekinthető a középszintű oktatás fejlődésében, hiszen reálissá tette volna azon előírás megvalósítását, hogy a középfokú tanintézetekben csak állami tanárvizsgáló bizottság által képezetteknek minősített tanárok taníthassanak.

Az 1867-es kiegyezés, ez a „felülről jött kompromisszum” sok szempontból a reform, illetve 1848-as iskolapolitikai elképzeléseknek a továbbfolytatása, illetve beteljesülése volt. Azzal, hogy a magyar parlament megszavazta a kiegyezést Ausztria és Magyarország között Ausztria viszonylagos önállóságot biztosított Magyarországnak. Ennek az az ára, hogy Magyarország elismerte a közös uralkodót, Ferenc Józsefet, illetve az alapvető tárcák (kül-, had- és pénzügy) közös irányítását.

A kiegyezés ismét lehetőséget teremtett arra, hogy a politikai harcokban megfáradt, gazdaságilag megfeneklett ország felzárkózzon a fejlett nyugat-európai országok szintjéhez. Magyarország viszonylagos autonómiája, gazdasági életének pezsdülése, a meginduló polgárosodási folyamat, tanügyi tradícióink kedvező feltételeket teremtettek a magyar iskolaügy fejlesztéséhez, tartalmi és szervezeti modernizálásához.

Az oktatásügy területén kibontakozó reformok annak az Eötvös Józsefnek a nevéhez kötődnek, aki 1867 után ismét

kezébe vehette a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkájának az irányítását.

Eötvös népiskolai törvényrendeletét — hosszas viták ellenére — az országgyűlés elfogadta, s ezzel az európai országok közül az elsők között nálunk is megteremtődtek a népoktatás törvényi feltételei. A népiskolai törvény kapcsán keletkezett viták és nehézségek már óvatosságra intették Eötvös Józsefet akkor, amikor széleskörű középiskolai reformtervezetének kidolgozásához fogott szakértőivel együtt. E törvényjavaslat elkészítéséhez egyetemi tanárokat, orvos szervezőket, középiskolai igazgatókat, tanárokat kért fel. A közreműködők sorából több ok miatt is Lutter Nándor (1820–1881) személye tekinthető legjelentősebbnek.

Lutter a szabadságharc idején nemzetőr volt, forradalmi múltja miatt a Bach-korszakban üldözték. Tanári pályája a reformkorba nyúlik vissza. Előbb a budai gimnázium igazgatójaként tűnt ki tanártársai közül, majd egyre inkább a közoktatásügyi kérdésekben kifejtett nézetei révén oktatásügyi szakértőként vált neve ismertté és elismertté. A szaktanári rendszer bevezetésének lelkes híve volt. 1884-től tankerületi főigazgatóként működött, a MTA levelező tagjainak sorába választotta, az Országos Közoktatási Tanácsnak pedig állandó tagja volt. Nem kismértékben Lutter elképzelésein alapszik az 1868 augusztus 29-én kiadott 14464.sz. miniszteri rendelet.

A rendelet a középszintű oktatás megreformálását az Entwurfban megfogalmazottakra emlékeztető módon a következők szerint tervezte:

- a gimnázium és a reáliskola közé nem húzott éles különbséget,
- az alsóbb osztályok tananyagát szinte teljesen azonosnak határozta meg.

A tervezet szerint a gimnázium szerkezeti felépítése a következőképpen alakult volna:

- kiskimnázium I–IV. osztály,
- főgimnázium V–VI. osztály,
- líceum VII–IX. osztály.

A kilencosztályos gimnázium mellett a hatosztályos reáliskola fenntartását is szükségesnek vélte.

Eötvös elgondolása szerint a liceális oktatás kötelező és fakultatív anyagot tartalmazott volna és az egyetemi oktatás előkészítése lett volna a feladata. E cél megvalósítása érdekében filológiai, jogi, orvostudományi, teológiai és természettudományi jellegűek voltak a liceális tagozat tantárgyainak a témái.

Eötvös József az érettségi vizsgáknál a felsőfokú oktatási intézmények felvételi vizsgáit lényegesebbnek tartotta. A továbbtanulásra jogosítás tekintetében az entwurfi hagyományokat érintetlenül hagyta volna.

Eötvös középiskolai reformelképzeléseiben mint „realista művelődéspolitikus” megtette volna azokat az engedményeket, amelyeket el nem kerülhetett. Ezt indokolta az a megváltozott politikai erőviszony és légkör, amit 1848 és 1867 különbsége rejtett magában.

A dualizmus kora „kétarcúnak” nevezhető kor. A kor kimagasló oktatáspolitikusai egyfelől lázas igyekezettel munkálkodtak a tanügy korszerűsítésén, de radikális lépésre nem szánták el magukat.

Sem Eötvös, sem a közoktatáspolitikai más tanügyi szervezői nem akartak ütközni a konzervatív erővel, de a hazai közoktatásban pótolhatatlan szerepet betöltő egyházakkal sem. Eötvös „realizmusa” abban is megnyilvánult, hogy a népoktatással kapcsolatban meghagyta az egyházak iskolaállítási szerepét, jogkörüket semmiképpen nem csorbítva, kompromisszumra törekedett az állami és felekezeti érdekek összeegyeztetésekor. E kompromisszum jegyében a népoktatásban az állam iskolaállítási jogát akarta biztosítani, de ennek fejében az egyházak javára engedményekre kényszerült volna a közép-, és felsőoktatásban. Eötvös József miniszter váratlan halála miatt az 1870-es törvényjavaslat nem valósult meg. Utóda, Pauler Tivadar pedig 1871 szeptember 18-án kiadott 20855 sz. rendeletével hatályon kívül helyezte az eötvösi törvényjavaslatot.

A középiskolai törvény elfogadtatására csak Trefort Ágoston minisztersége idején, 1883-ban került sor. Trefortnak,

aki 16 éven keresztül irányította a vallás- és közoktatásügyi minisztérium munkáját hosszas előkészítés után, ötszöri kísérlet eredményeként sikerült az országgyűléssel elfogadtatnia hazánk első (1883. évi XXX. törvénycikként számoltartott) középiskolai törvényét. Az 1883. évi középiskolai törvény lényegében az Entwurf által létrehozott két középiskola (a gimnázium és reáliskola) létét kodifikálta, egyben érettségi jogosítvánnyal ruházta fel a nyolcosztályos képzési idejűvé vált reáliskolát is. A törvényalkotók a reáliskola feladatát az általános műveltség megszerzésében és a felsőbb tudományos képzésre való előkészítésben foglalmazták meg.

Az 1883-ban kiadott középiskolai törvény által kialakított iskolastruktúra és rendszer 1924-ig változatlan maradt.

Az iskolai munkát szabályozó törvények csak holt szavak maradtak volna, ha a törvényalkotók paragrafusokba merevített elgondolását a gyakorló pedagógusok nem változtatták volna élő gyakorlattá, hiszen a tanár „lehel lelket és szellemet e törvényekbe.”

Az értelmiség helyzete, s ezen belül a pedagógusok többségéé igen lehangoló volt a dualizmus időszakában. A múlt század első kétharmadának „feudális” közoktatási viszonyai között a népoktatók helyzete megalázó volt. Gyakran iskolai teendőiknél fontosabb volt a kántori feladatok maradéktalan ellátása. A társadalmi és gazdasági elmaradottság miatt csak a privilegizált helyzetben lévők

gyermekük gondolhattak magasabb szintű tanulmányokra, így az elemi oktatás színvonala általában nagyon alacsony szintű volt. Ezen a helyzeten az sem változtatott igazán, hogy a XIX. század elején a jobbágyoknak egy viszonylag szűk csoportja bekapcsolódott az árutermelésbe és gyermekeiket — a nemesekkel és a tehetősebb iparosokhoz hasonlóan — már taníttatni akarták. A módosabbá váló kétféle munkások (jobbágyok, iparosok és kereskedők) többnyire mezővárosokban, városokban, illetve azok közelében éltek — vagyoni helyzetük is jórészt a kedvező földrajzi-települési adottságok kihasználásával függött össze —, így gyermekeiket is a lakóhelyükön lévő, színvonalasabb népiskolákba írták be. E népiskolák tanítóinak munkáját környezetük általában elismerte, anyagiakban (természetbeni és pénzügyi dotációk révén) méltányolta.

A néptanítói mesterség szomorú helyzetével magyarázható, hogy a pedagógus társadalmon belül elsőként a néptanítók alakították ki szakmai jellegű tömörülésüket. Az 1870-ben összehívott tanítógyűlésen — nem kismértékben a városokban és mezővárosokban tanító kedvező anyagi helyzetben lévő, öntudatosabb kollegáik biztatására — országosan egységesen kívántak fellépni: a tanítók anyagi és erkölcsi elismeréséért, az iskolák korszerűsítéséért, felekezeti vagy nemzetiségi hovatartozásra való tekintet nélkül.

Felkai László: „Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról” című tanulmánykötete korabeli jegyzőkönyvek

alapján 1867-től az I. világháborúig hét néptanítói gyűlés történetét és eseményeit mutatja be. A gyűléseken megfogalmazott tanítói követelések alapvetően nem teljesültek, de jelentőségüket nem vitatja a magyar neveléstörténet, hiszen a néptanítók voltak az elsők, akik a kormánnyal, a fennálló politikai viszonyokkal szemben vállalták azokat az országos törekvéseket, melyek a népoktatás színvonalának emelését, a taneszközök korszerűsítését, a tanítók anyagi helyzetének és erkölcsi elismerésének megvalósítását szolgálták volna.

A kiegyezés a korábbiaknál kedvezőbb lehetőséget teremtett a szakmai jellegű — de a korabeli társadalmi, gazdasági, kulturális és politikai kérdésektől nehezen elválasztható — problémák felvetésére. A tanügyi kérdések előtérbe kerülését jelzi, hogy a kor egyik legtekintélyesebb politikai lapja is számos írásában foglalkozott tanügyi kérdésekkel. A szerző realitásérzékét tükrözi, hogy az oktatási reformok megvalósítását elképzelhetetlennek tartja a pedagógusok anyagi megbecsülésének biztosítása nélkül.

„A legüdvösebb tanügyi reform azonban írott malaszt marad, kivitelére kellő tanerők hiányoznak, ezek pedig hiányozni fognak mindaddig, míg a tanárok oly helyzetbe nem tétetnek, hogy a társadalomban jólétre nézve biztosított, s ez őket megillető polgári befolyással ellátott testület tagjaként nem működhetnek ...

Ha a társadalom lelkes tanárokat kíván, kik lényök egész odaadásával működjenek a nehéz tanári pályán, biztosítsa azokat a nyomor ellen.”

Politikai Hetilap, II. évf. 5.sz.

A középiskolai tanárok helyzete a néptanítókénál lényegesen jobb volt, magatartásukat ezért inkább a kormányzat iránti lojalitás és tolerancia jellemezte. A néptanítók és középiskolai tanárok eltérő helyzetéről, a társadalmi megbecsülésben megnyilvánuló jelentős különbségről és azok következményeiről Felkai László, e korszak kutatója, hangsúlyozásra érdemesnek tartja, hogy:

„A középiskolai tanárság jobban beilleszkedett a korabeli értelmiség soraiba, sorsa és helyzete kevésbé ösztökelte követelések hangoztatására, szervezkedésre. A tanárok rangja, társadalmi megbecsülése messze meghaladja a népiskolai tanítókét. Míg az utóbbiak alig vehettek részt a közoktatás-politikai irányításban, sőt magának a népoktatásnak az alakításában sem, addig a középiskolai tanárok közül nem egy — az egyetemi tanárokkal és más kultúrpolitikai tekintélyekkel együtt — ott ült az Országos Közoktatási Tanácsban- alkalmilag mint szolgálatra berendezett dolgozott a Vallás és Közoktatási Minisztériumban.

Hivatalos szervük az Országos Középiskolai Tanár-egyesület is távol állt az ellenzékieskedéstől, mindvégig a középiskolai tanároknak a kormány politikájához hű szerve maradt...”

Felkai László: Neveléstörténeti dolgozatok a dualizmus koráról (247.o.)

Az OKTE — a kormány iránti lojalitása ellenére — a kiegyezést követő kor jelentős szakmai tömörülése volt, amely a nemzeti érzéseken alapuló haladó szellemű magyar közoktatás alapjainak lerakásában értékes tevékenységet végzett. Jelentőségét nem kismértékben az adta, hogy az oktatásügy fejlesztésének nagyfontosságú kérdései a dualizmus korában — különösen ennek első felében- még nagyrészt nyitottak voltak. Pl: két profilú középszintű oktatás, vagy egységes középfokú intézmény keretein belül valósuljon-e meg a felsőoktatásra való felkészítés; a felsőoktatás minden intézménytípusára jogosíthat-e a két középiskola?

A gimnáziumok és reáliskolák működésének szabályozása, a klasszikus és élő nyelvek tanítási arányait rögzítő tantervek előkészítése és az iskolák belső életét szabályozó törvények kidolgozása aktuális feladatok, s egyben nyitott kérdések voltak 1867 után.

A tanárok anyagi és erkölcsi elismerése, valamint a tanárképzés és képesítés egységes szabályozása is a megoldásra váró kérdések közé tartozott.

A felsorolt feladatokkal kapcsolatos megoldási javaslatok kimunkálásában és megvitatásában meghatározó szerepet töltött be az OKTE. Az OKTE lelkes szakemberei teoretikus elgondolásainak, az egységesítő elképzelések megvalósulá-

sának azonban határt szabott az ország gazdasági állapota, a költségvetés művelődésre fordítható kereteinek behatároltsága, az általános pénzsűke.

Az OKTE tagjai szakmai felkészültségüket, gyakorlati tapasztalatukat felajánlva és latba vetve egységesen akarták szolgálni — és szolgálták is — a magyar közoktatás ügyét.

Az OKTE megalakulása után, annak mintájára a későbbiekben egyházi tanáregyesületek is létesültek. 1878-ban megalakult a Tiszántúli Református Egyházkerület Középiskolai Tanáregyesülete, amely 1902-ben Országos Református Tanáregyesületté bővült, 1907-ben pedig megalapították a Katolikus Középiskolai Tanáregyesületet, valamint az Országos Evangélikus Tanáregyesületet. Mindezek az egyesületek külön folyóiratot (vagy évkönyveket) adtak ki. A felekezetek által életrehívott tanáregyesületek a felekezetükhöz tartozó középiskolák működésének sajátos (államilag nem szabályozott) kérdéseivel foglalkoztak, illetve azokkal a témakörökkel, amelyek a törvényi előírások alapján őket is érintették. Tisztségviselőik (küldötteik illetve választmányi tagjaik) révén az OKTE budapesti központjával kapcsolatot tartottak, együttműködtek.

Az OKTE tevékenységét a századforduló időszakáig három periódusra lehet osztani. (Az OKTE tevékenységének a Kolozsvári Kör megalakulása utáni jellemzőit is bemutatjuk dolgozatunkban.)

I/A fejezet

Az OKTE megszervezése, tevékenységének első szakasza (1861–1871)

Az OKTE megalakulásával összefüggő próbálkozásokról, illetve kezdeményezéseinek módjáról az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlönyben (továbbiakban OKTK) megjelent (OKTK 1891–92, XXI. évf. 28.o.) „Az Országos Középiskolai Tanáregyesület történetéhez” c. Szerelemhegy Tivadar által írt cikk alapján kapunk áttekintést.

Az egyesületet alapító tagok véleménye szerint az OKTE történetét az 1861-es évtől számíthatjuk. Ekkor Soltész Lajos, aki a pesti királyi katolikus gimnázium hittanára volt, a „szükségben szenvedő tanárok és azok családjainak gyámolítására” a gimnázium keretei között egy egyesületet kívánt létrehozni. Gondolatát Riedl Szende¹ karolta fel, aki Soltész elképzelésénél továbbment és „lelkében együtt látta a magyar tanárokat mind vállvetve munkálkodni a magyar tudományosság, a magyar tanügy és saját érdekeik előmozdítása ügyében.”

A gondolatot tett és szervező, toborzó munka követte, hogy országszerte „fiók egyesületeket” alakítsanak, amit az „anya-egyesület” vezetne.

¹ Riedl Szende: (1831–1873) nyelvész, egyetemi tanár, 1847-től a nagyszombati papnevelőben tanult. A szabadságharc idején nevelőként dolgozik. Lőcsén gimnáziumi tanár, majd 1854-ben a prágai egyetem magyar nyelv és irodalom tanára, 1861-től, Budapesten gimnáziumi tanár, majd 1865-től egyetemi tanár, akadémiai tag.

A folyamodványt az egyesület megalakítására az udvari kancelláriára adták be, amelyre választ 1862 januárjában kaptak, illetve ennek alapján a kormányzó 2164/862 sz. leiratában engedélyt adott az egyesület megalakítására.

A pesti katolikus főgimnázium tanárai maguk közül bizottságot választottak, amelynek az elnöke Rómer Főris² lett, tagjai pedig:

Bartal Antal, Corzan Avendano Gábor, Riedl Szende, Soltész Alajos és Virkler Endre tanárok voltak. Kidolgozták az alapszabály tervezetét, amely 24 §-ban határozta körül tevékenységüket. Az alapszabály tervezetét megküldték az összes vidéki középiskolának, a tanítóképző intézeteknek, illetve a „tanügy barátait” lapok útján hívták fel a csatlakozásra.

Az első felhívás hatására 110 tanár rendes tagnak jelentkezett, de ugyanennyi fő jelezte, hogy támogatja az egyesülés eszméjét.

A tagsági viszonyt vállalók 1862 augusztus 10-én Pesten tartották meg első közgyűlésüket, ahol alapszabály módosítást végeztek és nevüket „Magyar tanári egylet” helyett „A magyar tanférfiak társulatá”-ra változtatták. Ekkor már hangsúlyozták az egyesülés országos jellegét. Rómer Főris egyéb teendői miatt felmentését kérte az elnöki teendők ellátása alól. Javaslatára Lutter Nándort választották meg a társulat új elnökévé.

² Rómer Főris: (1815-1889) bencés tanár, a szabadságharc idején katona, majd rab, 1861–66 között gimnáziumi igazgató, a MTA levelező tagja, a régészet professzora.

A lelkes tanárok „szervezkedését” azonban a bécsi „magas politika” nem nézte jó szemmel. Egyrészt az egyesület országos jellegét sérelmezték, másrészt azt, hogy az egyesület „valláskülönbség nélküli.”

A Bach korszak felső „vezetése” az alapszabályok megerősítését húzta-halasztotta — hónapok teltek el —, az egyesület engedélyezésének folyamodványa megjárta a helytartótanács, az akadémia, a minisztérium bürokratikus útvestőit, de a válasz a „Magyar tanférfiak társulatának” jóváhagyására nemleges volt.

A szövetkezés, az egyesületbe tömörülés gondolata a kezdeti kudarcok ellenére sem merült feledésbe. Szamosi János,³ a budai királyi egyetemi katolikus főgimnázium tanára, iskolájának „könyvtár őre” — a bécsi Mittelschule egyesület alapszabályát megismerve — azzal a javaslattal állt elő, hogy a bécsiekhez hasonló alapszabály-tervezet benyújtásával kellene megkísérelni az egyesület felállításának elfogadtatását.

Szamosi és baráti köre a bécsi alapszabályt a magyarországi sajátosságokra alkalmazva átdolgozták és hivatkozva a bécsi egyesülettel való hasonlóságra folyamodványukat felterjesztették a minisztériumba. 1865-ben — egy évvel később — a helytartótanács megerősítésével 19.718 számon

3 Szamosi János: (1840–1909) Kolozsvári születésű, élete, munkássága is e városhoz kötötte, itt halt meg. Kolozsvárott, majd Bécsben tanult, 1861-től budai főgimnáziumi tanár, 1872-től a Kolozsvári egyetemen tanít. 1873-tól a tanárképző intézet igazgatója, 1887-től a tanárvizsgáló bizottság alelnöke, majd elnöke, 1886-ban a kolozsvári egyetem rektora, az OKTK szerkesztője 5 évig (1868–1872 között).

az alapszabálytervezetet elfogadták: „Budapesti tanári egyesület” címen. Az egyesület tehát az engedélyezési okirat szerint helyi jellegű egyesületként kezdhette meg működését. Célul tűzte ki:

- a.) a középtanodák érdekeinek és a tanárok személyes érintkezésének előmozdítását
- b.) szegény középiskolai tanulók segélyezésére alap létrehozását.

Tagjai:

- rendes tagok csak budapesti, középiskolai képesítésű tanárok lehettek,
- rendkívüli tagok: társadalmi állásuknál, vagy tudományos foglalkozásuknál fogva a középiskolákhoz közelálló tanárok,
- tiszteletbeli tagok is lehettek.

A rendkívüli tagokról szóló rész tette lehetővé, hogy az egyesület országossá váljon, mert ez nem mondta ki nyíltan, hogy csak budapestiek lehetnek ezek az egyesületi tagok.

Az alakuló közgyűlésen felkiáltással, egyhangúlag választották meg a tisztkart. Az egyesület elnöke Lutter Nándor, alelnöke Ney Ferenc, titkára pedig Riedl Szende lett.⁴

4 Ney Ferenc: (1814-1899) a kisdudovókat képző intézet igazgatója, az 1848-as egyetemes tanítógyűlés elnöke, a szabadságharc alatt nemzetőr, utána fogoly. 1857-től a pesti főreáliskola tanára, igazgatója, 1858-tól a MTA levelező tagja.

Megválasztották a választmány tagjait is. A rendes tagok négy szakosztály munkájába kapcsolódhattak be.

A felállított szakosztályok megnevezései:

Nevelés-oktatásügyi szakosztály,

Nevelés- és irodalmi szakosztály,

Történelmi, földrajzi és bölcséleti szakosztály,

Természettudományi, mennyiség, és rajztani szakosztály.

Az országos egyesület ügyrendje — a tisztikar és a választmány munkájának szabályozása mellett — a közgyűlés feladataival foglalkozott. A választmányi tagok feladata az egyesület szellemi és anyagi ügyeinek intézése volt, illetve kétes ügyekben szavazás útján hozott döntéseket. A közgyűlésen a tagok a napirendre felvett témákkal kapcsolatban fejthették ki nézetüket.

A vidéki tagok — a helytartótanács és az alapszabályok ellenére — lassan beszivárogtak a választmányi ülésekre, mert az egyesület öntudatosan és következetesen próbálta megvalósítani az országos jelleget.

E törekvés megalapozottságát és eredményességét jelzi, hogy 1866 december 1-én már 61 rendes (azaz fővárosi) és 89 rendkívüli (azaz vidéki) tanár volt az egyesület tagja. Ebben az évben egy — a vidéki tanároknak az egyesület életébe való fokozottabb bevonását célzó — ötlet alapján folyóirat kiadására szánták el magukat. További lépést jelentett az egyesület országos kiszélesítésére az április 6-i

közgyűlés, amely háromnapos tanácskozás után bejelentette, hogy az egyesület országossá alakult át. Az országos egyesület elnöke Ney Ferenc lett, aki új tiszttal és választmányi tagokkal kezdte meg munkáját. A vallás- és közoktatási miniszter 10277/867 sz. leirata elismerte az országos középiskolai tanáregyesület létrejöttét, amelynek neve először Országos Középtanodai Egylet, majd Országos Középiskolai Tanáregyesület lett. A rendes tagok száma ekkor 151 fő volt.

Az OKTE a kezdeti nehézségek és kudarcok ellenére szakmai munkáját töretlenül végezte: lázasan dolgozott a reális-
kolák tantervének kimunkálásán, valamint bekapcsolódott a minisztérium által kiadott középiskolai tantervek bírálatába. Ettől az évtől a Közlöny havi folyóiratuk lett és Szamosi Jánost bízták meg a főszerkesztői feladatok ellátásával. Az egyesület folyóiratának programcikkében Szamosi így vallott a lap működésének céljáról:

„... egyrészt hozzá fogunk szólni minden tanügyi mozzanathoz, származzék az akár a magas kormánytól, akár pedig máshonnan: úgy másrészt nem lehet és nem lesz semmiképpen helye Közlönyünkben oly iránynak, amely valamely tanügyi nézet, — vagy rendelkezés elvi üldözését tűzné ki feladatául: nem lehet és nem is lesz közlönyünk a pártbeli vagy felekezeti harczok küzdtere. Higgadt tárgyilagosság és igazság lesz mindenben és mindenfelé feladatunk.”

(OKTK I. évf. 1868. 11.o.)

(Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, 1881-től az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny)

A Közlöny hasábjain megjelent cikkek eszmecserére inspiráltak, lehetőséget teremtve a hazai és külföldi tapasztalatok átadására, s így a Közlöny fokozatosan a középiskolai (és egyetemi) tanárok közötti szakmai érintkezés fórumává vált.

A folyóirat tájékoztatott mind a hazai, mind a külföldi tanügyi kérdésekről. Cikkeket adott közre, tankönyvbírálatokat jelentetett meg, valamint az Egyleti Élet rovatában a szervezeti élet változásait, a pénztár mindenkori állapotát, a választmány tevékenységét és a közgyűlések témáit mutatta be. A Lapszemle rovat „a tagokat áttekintően tájékoztatta a tanügyet érintő cikkekről, részint mert ennek a rovatnak a révén a napi lapoknak úgy a tanügye, mint az egyesület működésére vonatkozó igen sok téves nézetet helyre igazították.”

(OKTK XXV.évf. 1891–92. 38.o.)

Az OKTE vezetősége és lapja mind több tanárkollegát lelkesített és sürgetett cikkek beküldésére és az országos mozgalomhoz való kapcsolódásra. A Közlönyben közreadott sajtóanyag alapján megállapítható, hogy az OKTE kezdeti periódusában a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban VKM) által tervezett és a középszintű oktatáshoz kapcsolódó témakörökhöz adott szakvéleményt, kiegészítést, módosítást.

A Közlöny megjelenési lehetőséget biztosított a középiskolai tantervekhez kapcsolódó vitaanyagoknak is. Már ekkor országos vita bontakozott ki a kívánatosnak tűnő középiskolai tanterv leglényegesebb jellemzőiről:

„Oly tantervet óhajtunk, mely viszonyainkhoz s az európai műveltséghez legyen mérve, mely egyediségünknek megfeleljen, de a külföldtől el ne szakadjon.”

(OKTK. 1868. 1.sz. 2–3 füzet 41.o.)

Az érdemi munka a tantervek felülvizsgálatára már 1867-től megkezdődött. A szakosztályok alapvetően a reáliskolák tantervével foglalkoztak volna, de a tantervi tervezetek megküldésének pontatlansága miatt az OKTE többször a minisztériumhoz fordult, hogy számukra a tantervi tervezeteket eljuttassák.

A gimnáziumokban az Entwurf tanterve helyett 1861 óta a helytartótanács által kiadott tanterv volt érvényben, amely nem felelt meg sem a szakmai igényességnek, sem a természettudományos tantárgyak háttéréül szolgáló tudományágak korszerűsödésének. Az pedig, hogy bizonyos tárgyakat (pl. a történelmet és földrajzot) németül tanították egyenesen ellenállást váltott ki. Valószínű, hogy e két tárgy tekintélyének helyreállítása és tanításának a többi tantárggyal való szintrehozása miatt jelent meg 1868-ban „A földrajz jelentősége és módszere a középtanodákban” c. tanulmány is. A cikkíró írásában a földrajznak, mint önálló

tantárgynak a jelentőségét mutatta be. Véleménye szerint a földrajz önálló tudomány, de szoros kapcsolatban van más résztudományokkal is. Hangsúlyozta, hogy a középtanodákban a földrajz szerepét nem szabadna alábecsülni, a tantervbe a korábbiaknál jobban be kellene építeni. A szerző a gimnáziumokban a földrajznak a továbbtanulásra való „tudományos előkészítő” funkcióját hangsúlyozta, a reáliskolákban pedig gyakorlati céloknak szeretne volna alárendelni oktatását.

A Közlöny szerkesztősége — a VKM-től kapott hivatalos engedély szellemében — megjelenési lehetőséget teremtett a tankönyvbírálati tárgyú publikációknak is. A tankönyvbírálatok egy része szintén a földrajz tantárgyhoz, e tárgy tantervéhez kapcsolódott. Az egyik bíráló például: „A magyar királyság földrajza” c. tankönyvet kritizálta, amelyet Bartócfalvi István tanár írt. A bíráló szakszerűen és igényesen sorolja fel az általa talált hiányosságokat, a statisztikai hibákat, szakszerűtlenségeket és „célszerűtlen rendszerbe hanyagul egybehányt anyagalmaznak” minősítette a tankönyvet. Csak abban bízott a szerző, hogy ennél kifogástalanabb könyvekből sajátíthatja majd el a tanulóifjúság ezt a tudományt.

A tankönyvbírálatokból egyértelműen érződött, hogy a bírálók megítélése szerint a tankönyvek a nevelés-oktatás folyamatában nélkülözhetetlen szerepet töltenek be, mind az

iskolai, mind az otthoni tanári és tanulói munkában szükség van rájuk.

A gimnáziumok és reáliskolák mellett a polgári élet követelményei szükségessé tették a szakiskolák beindítását, újszervezését is. A Közlönyben a szakiskolák szakmai felkészítése kapcsán már akkor megfogalmazódtak azok az általános elvek, amelyeket a kiadásra kerülő tankönyvek engedélyeztetési eljárása során szem előtt tartandónak ítélték:

- „a tankönyvek jobbadán csak az emlékezetnek legyenek segítségére, s csak annyit tartalmazzanak, amennyit az iskolában elvégezni lehet,
- legyenek tiszta magyarsággal, népszerű modorban, s a tárgyak fokozatos rendjébe szerkesztve,
- csak okvetlenül szükségessé tartalmazzanak,
- legyenek mentül olcsóbbak, egyenlő nagyságúak, hogy a tanuló könnyebben viselhesse gondjukat...”

(OKTK: 1868. 1.sz. 2–3. füzet 112.o.)

Az OKTE 1868 tavaszán tankönyv- és tanszerkiállítást rendezett.

Az első egyleti évet záró egyleti közgyűlés eredményes esztendőről számolt be, de

ugyanakkor hiányolja a szakembereket, sürgeti a tanárképzés megreformálását, kevesli a reál-, és iparosiskolák

számát, s az eddigi, az oktatás területén elért eredményekkel nem elégedett.

AZ OKTE létszáma az első egyleti év végén 324 fő. Az egyesület folyóirata is egyre népszerűbbé vált a tanárság között és folyamatosan érkeztek a jobbító szándékú, lelkes elképzeléseket tartalmazó — szakmailag jelentős, vagy kevésbé mérvadó — írások, amelyek egy vonatkozásban közősek voltak: mindenképp a középszintű oktatás előremozdításán fáradoztak.

A Közlöny első évfolyamának cikkei között pátoszi hangvételű írás ragadja meg az olvasó figyelmét, amely a tanulók nemzeti érzésre, hazafias szellemű nevelésére, az érzelmileg motivált oktatás megvalósítására hív fel. A szerző megítélése szerint a nemzeti szellem ápolása a tanári munka, az iskolai oktatás legszentebb feladata. A „nemzetnevelő munka” — a cikk írója szerint — akkor valósul meg, ha

„a gyermeki lelket nevelő szabadság, testvériség és egyenlőség vezéreszme hat át...”

„... a testvériség a nevelés gyökere

egyenlőség a viharral dacoló tövis

a lombos koronán díszlenek a szabadság virágai...”

(OKTK 1868–69. 1.sz. 1. füzet 238.o.)

A változatos arcú folyóirat helyet adott olyan cikkeknek is, amelyekben a középtanodai testnevelés fontosságát hangsúlyozó elméleti és gyakorlati képzési példákat

mutattak be. Írásaikban a szerzők németországi és poroszországi iskolák testnevelési óráit állították például a magyar iskolák számára. Meggyőző érvekkel igazolták, hogy a testnevelés nem csak a fizikai erőnlét, a testi fejlődés építésére szolgál, hiszen a szellemileg és testileg ép és egészséges állampolgár a „honvédelem erős bástyája” lehet és ezzel a nemzet ügyét szolgálhatja. Javaslatokkal, módszertani utasításokkal is próbáltak segítséget nyújtani a korszerűbb testgyakorlatok elvégeztetésére és azok gyakorlati kipróbálására buzdítottak.

Az OKTE és Közlönye közoktatásügyet szolgáló tevékenységét a VKM odafigyelését és bizalmát élvezve végezte a további években is.

Ezt igazolja az a tény is, hogy az 1869-es évtől a folyóirat a minisztériumtól rendszeres segílyt kapott. Ennek fejében az OKTE külön cím alatt helyet biztosított Közlönyében a minisztériumnak a középiskolákat érintő rendeleteinek a közlésére. A főhatóság a lap szerkesztőitől „nem kívánt mást, mint hogy a Közlönyt az ügy és a kor követeléseinek megfelelő magaslaton tartsák.”

A szerkesztők autonómiája ellenére a kortársak között akadtak olyanok, akik — a VKM anyagi támogatása miatt — a minisztérium iránti lojalitás gyanújával éltek, féltve az OKTE függetlenségét és sajtójának szabadságát.

A dualizmus időszakának vallás- és közoktatásügyi miniszterei közül Eötvös József elsőként ismerte fel a Közlöny jelentőségét a nevelési és oktatási szemlélet formálásában.

Eötvös a Közlönyt támogatta, írásainak figyelemmel kísérése mellett bízott és támaszkodott a tanárok tapasztalatára, kikérte véleményüket a középiskolák képzési problémáit érintő kérdésekben.

Már 1867-ben megjelent írásában — melyet több lap is közölt — így írt:

„A nevelésnek szabadsága, alkotmányos országban épp oly lényeges, mint a sajtószabadság, ugyanazon okból, s ugyanazon feltételek mellett. E szabadság nélkül a polgárok szellemi kifejlődése erőszakosan egy bizonyos irányba szoríttatnék...

Az állam nem mondhat le befolyásáról a közoktatásra, de a befolyást nem rendeletek, hanem azáltal gyakorolja legsikeresebben, ha az oktatást egy bizonyos irányba vezetve, a siker által, melyet előremutathat, másokat is azon irány követelésére kényszerít.”

(Eötvös József művei: Kultúra és nevelés, 1876. 331.o.;
(in. Magyar Pedagógia, 92.évf. 3.sz. 226.o.)

Az 1869-es évben újra fellobbant a tantervi vita. Ez a vita a gimnáziumok továbbfejlesztésének alapvető kérdéseivel függött össze. Eötvös az al- és felgimnázium megtartásával, illetve annak a liceumi képzéssel való összekapcsolásával

kívánta megreformálni a középszintű oktatást. Eötvös tervezetében a liceumi tanterv — amely 9 osztályra épít — képezte volna a jövő gimnáziumának alapját. E tervezet kidolgozásához kérte ki a miniszter az OKTE véleményét. Az egyesület lelkiismeretes munkáját és szakmai precizitását mutatja, hogy egy 19 fős bizottsággal szándékozta elvégeztetni a liceum tantervi javaslatának bírálatát. A bizottsági véleményt Szamosi János szerkesztő az „Emlékirat a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által kiadott gimnáziumi és lyceumi tantervi javaslatok ügyében” című értekezésében foglalta össze.

A bizottsági nézeteket összegző vélemény és jelentés a tanári közvélemény álláspontját kifejezve elutasító választ adott a mindenki által nagyrabecsült és tisztelt miniszter tervezetére.

(Eötvös emberi és politikai nagyságát jelzi, hogy a középiskolai tanárok elutasító szakmai véleményét megismerve lemondott a liceumi rendszer és tanterv bevezetésének szorgalmazásáról.)

A miniszterhez írt memorandum általános elemzést is tartalmazott, amelyben kifejeződött a hazai tanárság elégedetlensége a magyar tanügy 1848 utáni alakulásával szemben. Szamosi írásában — tanártársai véleményének hangot adva — hangsúlyozta, hogy továbbra is alacsony szintű az elemi képzés, a középfokú oktatásban kevés a reáliskola és a szakirányú iskola, a tantervek rosszak és nem egységesek,

kevés a szakképzett tanár, s aki van, az pedig anyagilag nem megbecsült.

Szamosi a szerkesztőségi és bizottsági vélemények közreadása mellett rendszeresen foglalkozott a tanügy egyéb, általa időszerűnek ítélt problémáival is.

„Miben áll a tanintézetek autonómiája?” c. írásában a hazai tanügy elmaradottságának főbb okait a következőkben látta:

„A tanintézeti autonómiának múltja majd semmi, de annál szebb jövője van, ha majd a szabad iskola, a szabad egyház — és szabad államban általánosan el lesz ösmerve s jogerőre fog emelkedni ... A közoktatás terén nagy reformok előtt állunk, részben már életbe is léptettek, tanterv tantervet ér, rendelet rendeletet, és mégis a haladás csekély, igen csekély. Szerény nézetem szerint ennek oka az, hogy a reformokat a tantervekkel kezdték. Nem a tantervekben, nem a tankönyvekben van a főhiány, hanem a tanárokbán, helyesebben azon szellemben, mely egyes intézeteket át lengi, s mely az egyes tanárokbán van. Nagy része előtt a tanári hivatás ismeretlen, az egész csak hivatal, kenyérkereset...

Erős meggyőződése, hogy hazai tanügyünk felvirágzását csak akkor fogjuk biztosan eszközölni, ha legelőször is a tanári tantestületeket reformáljuk pedig azáltal, hogy

– gondoskodunk azok képezteséről,

- a tanári testületek külső tekintélyét elősegítjük azáltal, hogy függetlenekké, önállókká tesszük és automatikus joggal felruházzuk: ez által a valódi tanári szellemet az ügybuzgóságot és önérzetet felkeltjük végre,
- ha azok anyagi helyzetéről gondoskodunk...”

(OKTK III. évf. 1870. 14–15. füzet 22.o.)

(in. Magyar Pedagógia: 92.évf. 3.sz.)

Szamosi írásában hivatkozott Eötvös József gondolatára: „Önkormányzat nélkül nincsen szabadság, szabadság nélkül nincs haladás.”

Szamosi János a tanintézetek autonómiáját az alábbiakban foglalta össze:

- a tanulók felvétele csak a tanári testület joga lehessen, illetve a felvétel megtagadása is,
- a tanintézetek a rendtartási és fegyelmi szabályaikat a kormány „megerősítése” mellett, de önmaguk alkothassák meg,
- előzetes jelentés kötelezettsége nélkül az intézetéből tanulót kizárhasson,
- a tanári testület jogánál fogva intézkedhessék az évi és félévi vizsgák tartása, valamint a szülők értesítésének száma és módozata felől,
- jogában állhasson az ismétlő vagy javító vizsgák felett kivétel nélkül és végérvényesen határozni,

- minden tankerület maga állapíthassa meg a törvényhozás és a kormány által meghatározott kereteken belül a tanterv leckerendjét, s azt szigorúan ellenőrizhesse,
- a tankönyveket maguk választhassák, a kormány ellenőrzése mellett,
- a tantestületet illesse meg a jog a megüresedett tanzsékre illetve az igazgatói állásokra is.

(OKTK 1870. III.évf. 1. füzet. 210.o.)

A Közlöny rövid idő alatt igen termékeny sajtóorgánium lett: különböző álláspontú véleményeket, bírálatokat, vegyes érzelmi töltéssel írott magánvéleményeket, kritikákat közölt. Az írások között voltak pillanatszülte reagálások, de voltak mélyenszántó elemzések is a tanügy megoldásra váró témaköreiben.

Az 1868–69-es évet az OKTE hatáskörének intenzívebbé válása, taglétszámának növekedése (498 fő) és aktív sajtómunka jellemezte. Ebben az évben Eötvös József egy új középiskolai reformtervezet képviselőház elé terjesztését tervezte. (A Közlöny részletesen közölte az Eötvös-féle tervezetet.)

A tanügy területén végzett lázas alkotó munkát beárnyékolta Eötvös Józsefnek 1871 február 2-án bekövetkezett halála. A folyóirat megjelentette Ney Ferencnek az OKTE el-

nökének Eötvös Józsefről, az OKTE tiszteletbeli tagjáról írt emlékbeszédét.

Az elhunyt miniszter szavait idézte:

„Van valami a földön, mit századok el nem rontanak, s annyi változás el nem rabolhat: a művészet teremtményei, s a szépnek érzete az emberi kebelben.”

Eötvös halálával az egyesület rangos pártfogóját veszítette el. A nagy miniszter távozásával az OKTE kezdeményezésekben gazdag korszaka lezárult, de profilja alapvetően kialakult. A további időszakokban már új miniszterekkel, új hivatalnoki apparátussal kellett együtt dolgoznia az OKTE-nek.

I/B fejezet

Az OKTE tevékenységének második szakasza (1871–1883)

Az 1870-es évek próbára tették az egyesület tagjainak türelmét és elkötelezettségét a tanügy iránt. Probléma volt bőven. A tantervek körüli bizonytalanságok továbbra is a levegőben lógtak, s a minisztérium is úgy látta már, hogy az 1861 óta érvényben lévő tantervek reformra szorulnak, megoldásuk elodázhatatlan volt. Az egyesület 1871-ben véleményezte a minisztérium által előterjesztett tervezetet. Csak egy-két dolgot észrevételeztek, de így sem sikerült a VKM-nek egy egységes, jól átgondolt és tartalmas, valamint hosszabb távra szóló tantervet létrehozni. Kudarcot vallott az a szándék is, hogy az európai fejlett polgári iskolák tantervi követelményeinek nyomdokán elindulhasson a hazai oktatásügy.

Ebben az egyleti évben a minisztérium két esetben kérte ki az OKTE véleményét: a vegytan tantárgy tankönyvének megírása, valamint a görög nyelv tanításának újjászervezése ügyében. Az első esetben pályázat kiírását javasolták, a második esetben pedig — a vegytan tankönyv elkészítéséhez is segítséget nyújtó — egységes tanterv összeállítását sürgették.

A tanáregyesület tagjai az 1870-es évben alapvetően tankönyvbírálati munkával voltak elfoglalva.

Az intenzívnek tűnő tanügyi munka ellenére a Közlöny 1870. III. évf. 5–6. füzetében megjelent cikkben azt fejtette egy írás, miszerint „tespedés kapott lábra” és bizonyos izoláció figyelhető meg a tanárság soraiban. Ez csak egy vélemény volt a sok közül, mert az 1871–72-es évben bizonyos hivatalos elismerést is elkönyvelhetett az egyesület:

„ugyanis vége lett a 10 éves zavarnak és kísérletezésnek, amennyiben a miniszter a gimnáziumoknak új tantervet adott, még pedig saját szavai szerint „alapul véve az országos középiskolai tanáregylet javaslatát”.

(OKTK XXV. évf. 1.sz. 41.o.)

Tehát a Szamosi-féle memorandumok (1869. évi és 1870. évi) meghozták az érdemi munka elismerését.

Az 1871. év az OKTE történetében jelentős volt, mivel ebben az évben hozta létre a minisztérium az Országos Közoktatási Tanácsot (továbbiakban OKT), amely a pedagógiai tudományok és az oktatás képviselőiből állott.

(Kezdetben a tanács tagjainak fele a miniszter felkérésére, fele pedig választás útján lett az OKT munkatársa.)

Az egyesülettől első alkalommal 1872 február 16-án 5 főt (Bartal Antalt, Mészáros Nándort és Szamosi Jánost gimnáziumi és Ney Ferencet és Say Mórt reáliskolai szakra)

választott az OKT tagjává. Az OKTE taglétszáma 500 fő volt és ebből a taglétszámból 364 fő jelölte az 5 kandidátust.

Az OKT létrejötténél az OKTE is bábáskodott, hisz már 1869-ben a Közlönyben megjelent cikkek egyre határozottabban követelték, hogy szakemberek foglalkozzanak az iskolai reformokkal.

Az új vallás- és közoktatásügyi miniszter Trefort Ágoston lett, aki ezt követően 16 éven keresztül vezette a kultuszminiszteri tárcát. Az egyesületi év új elnököt állított az OKTE élére: Ney Ferenc egészségi állapotára való tekintettel nem tudta vállalni a poszt betöltését, helyette Say Mórt választották elnökké. A Közlöny életében a szerkesztő széke is ideiglenesen megürült: Szamosi János a Kolozsvári Egyetem filológiai tanszékére „neveztetett ki.”

A főszerkesztő Névy László¹ lett, aki 10 évig „nagy szakismerettel, tapintattal és lelkesedéssel, a tagok meglegedésére” szerkesztette a folyóiratot. Az új miniszter biztosította az egyesülettel való együttműködés folytonosságát, a középiskolát érintő kérdésekben továbbra is épített az egyesület véleményére, a tankönyvbírálattal való megbízást is meghagyta az OKTE jogkörében. A Közlöny szerkesztői már ebben az időben szívesen átadták volna a tankönyvbírálattal kapcsolatos feladatokat az OKT-

1 Névy László: (1841–1902) kereskedelmi akadémia igazgatója, 1869-ben a budapesti egyetemen tanári oklevelet szerzett, az OKT külső bíráló tagja, az Eötvös egyesület és az OKTE tiszteletbeli tagja, OKTK-t szerkesztette 1872–1882-ig (a folyóiratokba több mint 100 cikket írt); tanügyi, didaktikai és metodikai jellegű cikkek mellett, több lapban jelentősek írásai, értekezései, irodalmi dolgozatai.

nak, de a bírálói munka még egyelőre a folyóirat és a szakosztályok körébe tartozott. Az új miniszter próbálkozásai azon az úton haladtak, amelyet Eötvös József elindított: az egyesülettel karöltve felülvizsgálták az új gimnáziumi és reáliskolai tanterveket, valamint a görög nyelvtanítás ügyét. A Közlönyben megjelent cikkek is ismételten ugyanazokat a témákat járták körül. Az OKTK-ban megjelent írások szerzői kevesellték a reáltanodák számát, valamint kifogásolták, hogy azok nem szolgálták megfelelően a tanulók kiképzését. A hiányosságok okait a következőkben jelölték meg: a tanulók túlterheltségében, a tantervek hiányában, a tankönyvek elégtelenségében, végezetül pedig a megfelelő felkészültségű szakemberek hiányában.

A középiskolai oktatás kardinális kérdéseinek tárgyalása mellett számos írás foglalkozott az iskolai fegyelem, a fegyelmezés problémáival is. A Közlöny 1873. évi VI. évfolyam 5. füzetében például a szerző arról írt, hogy fegyelem és rend nélkül az iskolai munka elképzelhetetlen. A fegyelmezetlenség fajtáit, megnyilvánulási módjait fel nem sorolva alapvetően annak okairól és „gyógymódjairól” írt. Értelmezése szerint a fegyelmezés, a fegyelemre való nevelés az önfegyelem kialakításával kezdődik, amiben a kisgyermekkortól kezdődően már szerepe van a szülői háznak. A cikk írója a jóindulatú fegyelmezés híve, szerinte a tanulás és játék arányos elosztásával, érdekes tankönyvekkel, aktív

foglalkoztatással kivédhető a fegyelmezetlenség — bizonyos határokon belül.

A tanár és a szülő személyes példája nagyon sokat vet latba a tanulók fegyelemre és rendre szoktatásában.

Volt cikkíró, aki az ifjúsági véderőjavaslat ellen ragadott tollat.

(OKTK 1872/73. I. füzet 18.o.)

Ez az írás „Az ifjúsági véderő viszonya az iskolához” címmel jelent meg a Közlönyben. A szerző szerint a javaslat ellen alapvetően az szól, hogy a tanulók így is túlterheltek, a heti 30 órás iskolai benttartózkodás és a hetenként szintén komoly időterhelést (10 órát) jelentő honvédelmi gyakorlat a teljes pszichikai kimerültséghez vezetheti a tanulókat. Emellett még az otthoni, házi elfoglaltságokról nem is szólt a szerző. Írásában csak a testi és szellemi erőt fejlesztő egészséges testnevelést javasolta, ami felüdíthetné a tanítási órák egyhangúságát.

Az OKTE szakosztályai számára új és érdemi feladatot jelentett a minisztériumtól kapott megbízás teljesítése: a bécsi világkiállításra összegyűjtötték és kiállításra rendezték a magyarországi középiskolák értesítőit. (A tankönyvek tervezett bemutatója „legyőzhetetlen akadályokba” ütközve nem válsulhatott meg.)

A következő egyesületi év (az 1873–74-es) nehéz éve volt az egyesületnek. Az eltérő tantervi koncepciókat tük-

röző írások szerzői gyakran az érdemi kérdésekről megfelekezve személyes élű polémiát folytattak egymással, az OKTE folyóiratát egymás elleni vádaskodásra is felhasználták. A higgadtabb egyesületi tagok igyekeztek az elszabadult indulatokat lecsillapítani.

Az „Egyletünk bajai és orvoslásának módja” c. cikk is ezt igazolja. Ennek szerzője hangsúlyozta, hogy a problémákon csak a jóakarátú együttműködés, a tolerancia, a szakosztály ülésein kibontakozó viták építő jellegűvé válása, az eltérő érdekeltségű felek békés együttműködése segíthet. A cikkíró felhívja a figyelmet arra, hogy a közgyűléseken a valódi, tudományos vitáknak kellene uralkodnia. Elhanyagoltnak és felületesnek nevezte a vidék és főváros tanárságának kapcsolatát és közös egyesületi munkába javasolta őket bevonni.

A békéltető szándékú írás is szerepet játszhatott abban, hogy az OKTK-ben ezután megjelenő tanulmányok kiegyensúlyozottabbá váltak, újra fellendült az egyesületi élet.

Ebben az időszakban először jelentek meg módszertani jellegű cikkek. (Például: „A természetrajz methodikus oktatása (1875. VI. évf. 3–5. füzet), vagy „A latin nyelv módszertani kezelése az alsó osztályokban.”)

(OKTK 1872/73 VI.évf. 1. füzet)

A felsorolt témák mellett a tanári pályával, a tanári hivatással összefüggő egyéb kérdésekről is áttekintések,

helyzetelemzések jelentek meg. Így — többek között — a cikkek foglalkoztak a „még pályán lévő” aktív, és a pályát már elhagyó nyugdíjasokkal, inaktívakkal is.

A folyóirat idevonatkozó írásának szerzője az előbbiek esetében javaslatot is tett: „a tanári állás érdekében pályázat nélkül ne lehessen azokat betölteni”, és az anyagi elismerésüket is szorgalmazta. A nyugdíjas pedagógusokkal kapcsolatban az egyesület kérvényt adott be a minisztériumhoz a „tornatanítók nyugdíjra képesítése ügyében.”

A következő egyleti évet az 1874 augusztus 6–8 közt tartott, háromnapos budapesti közgyűlés nyitotta meg. A kötelező jellegű egyleti ügyek, beszámolók után „vissza- és előretekintést” végeztek. Ez az elmúlt időszakra és a jövőre vonatkozó kitekintés a középiskolai törvényjavaslathoz kapcsolódott.

Az OKTE tagjai, illetve annak vezetői saját felelősségük kérdését is boncolgatták, amiért nem léptek fel határozottabban a törvényjavaslat mellett. Működésük fogyatékosságának értékelték a túlzottan elméleti jelleget, valamint az egyesületi élet iránti érdeklődés visszaesését. Az OKTE törekvéseinek részleges kudarcát több tényezővel magyarázták. A vezetők úgy látták, hogy a középiskolai törvényjavaslat elvetése után a miniszter — az OKTE erőit nem kellően felhasználva — túlságosan nagy szerepet biztosított az OKT-nak a tantervek elkészítésében. Az OKTE csak felülbírálatra kapta meg a tanterveket, azaz eleve a kívánatosnál kisebb

részt vállalhatott magára a munkálatokból. Az idő rövidsége ellenére a tervezeteket igyekezett a vidéki tantestületeknek megküldeni, illetve Közlönyét is felhasználta a tantervi elképzelések ismertetésére.

1875 február 8-ra tervezte az egyesület, hogy a véleményük szerint jól előkészített, rendkívüli közgyűlésen a felkészített tanárkollegák véleményezik a tervezetet. Ebben az esetben is csalódás érte az OKTE vezetőségét: a 700 fős tagságból csupán 120 fő jelent meg. Az oktatásügyi vezetők is csalódást okoztak: a tanárság véleményét memorandumba foglaló Névy László lelkiismeretes és alapos munkáját alig méltatták figyelemre a minisztérium illetékesei. A kudarcok sora ezzel nem zárult le. 1875-ben az OKT szervezetét a miniszter módosította, s megszüntette az egyesület azon jogát, miszerint 5 főt delegálhatott. Ugyan ebben az esztendőben a VKM részéről megszüntették a Közlöny nyomdai költségeihez szükséges segélyt is. Az OKTE tagjai csupán a minisztérium által szervezett szép rajztanári kiállítással vigasztalhatták magukat. Ennek a kiállításnak a fő szervezője Landau Alajos volt.²

A rendelkezésre álló források alapján megállapítható, hogy Eötvös József halála után, 1870-től a minisztérium bizonyos mértékben formálisan kezelte az OKTE tevékeny-

2 Landau Alajos: főreáliskolai rajztanár, a képzőművészeti Akadémiát Bécsben végezte, 1859-ben a szegedi reáliskolában tanított, bécsi tanulmányútja után 1872-től főreáliskola (Budapest) rajztanár, az OKT tagja, a rajzoktatás tervének kidolgozásában jelentős szerepe volt, 1874–76 közt a tanárképző gyakorló iskolájában a rajztanítás vezetője, 1876-tól műegyetemi magántanár.

ségét, véleményét inkább csak „hivatalból” kérte ki, de arra érdemben nem támaszkodott. Az egyesület maga nem konfrontálódott a miniszteri hatóságokkal, a szakma felé fordulás, az önvizsgálat és a tettekkészség jellemezte továbbra is ezen évek munkáját. A döntés-előkészítésből való kimaradás magyarázhatja azt is, hogy noha a Közlöny színvonalas cikkeket jelentetett meg, de az elvontabb, hosszabb távlatokban gondolkodó tanulmányok helyett a gyakorlati tanításhoz kapcsolódó írásokkal szolgált a tanügyét.

(Például Köri Imre 13 oldalas röpiratot jelentett meg a „Humanisztikus középiskolák reformkérdéséhez” címen.

Téglás Gábor „Tanári értekezletek és módszertani tanácskormányok újabb szervezése”, Malmosi Károly pedig „A kikérdezés és a gyakorlatokról” címen adta közre gondolatait.)

Bizonyára a helyzet felemásságával, az oktatáspolitikai döntésekből való kirekesztettség érzésével is összefüggött, hogy a tagság túlnyomó része nem vett részt a rendszeresen megszervezett közgyűléseken.

A következő egyleti évek tevékenységét is a Közlöny cikkein keresztül követve megállapítható, hogy az egyleti munka alapvetően a középiskolai reformokhoz kapcsolódott.

Például az 1875/76. VIII.évf. 2. füzetében megjelent „Az OKTE felirata” c. írás szerint: „a reáliskolát végzett tanulónak is okvetlenül utat és módot kell nyújtani, hogy a tudományegyetemekre és meghatározandó karokra az előadott szaktudományok hallgatására fel vétessék.”

A kis idézet is jelzi, hogy a középiskola két típusának (a gimnáziumnak és a reáliskolának) a továbbtanulás szempontjából eltérő jogosítványát a kortársak nem találták szerencsésnek, olyan reáliskolai reformot szorgalmaztak, amelynek eredményeként a reáliskolai tanulók is lehetőséget nyerhetnek a gimnáziumot végzettekéhez hasonló felsőoktatási intézményekbe való beíratkozásra.

A Közlönyben számos írás foglalkozott a történelem, a földrajz és a természettan- vegytan tanárainak pótló képzése ügyében hozott miniszteri rendeletekkel, illetve a felsőbb leányiskolák felállításának kérdésével.

Ez az év azért is jelentős az OKTE történetében, mert ebben az évben alakult meg az első vidéki tanári kör Székelyudvarhelyen. Szabályzatuk szerint a kör a „társas élet fejlesztésére” alakult meg, nem kívánt önállóvá válni, pártoló tagja maradt az országos egyesülésnek. A kör szervezői és tagsága szerint az OKTE-hez való kapcsolódás és kötődés nem akadályozza az egyleti élet fejlesztését és kielégíti azon vidéki tanári elképzeléseket is, amelyek a saját problémákkal való törődésre, a függetlenségre, a helyi tanügyi kérdésekkel való foglalkozásra helyezik a hangsúlyt. Ebben

a megközelítésben újra felsejlett a vidék és a főváros tanárságának bizonyosfokú érdekellentéte, amelynek objektív okai is lehettek (pl. a távolság, a főváros adta kedvezőbb kulturális lehetőségek stb.), de szubjektív tényezőkkel is összefügghetett (pl. személyes türelmetlenség, az anyagi elégedetlenség, esetleges elfogultság a fővárosi kollegák iránt stb.).

Az 1876–77-es egyleti év az új középiskolai rendtartás bemutatásával indult. A Közlöny részletesen közölte azt, és megküldték a szakosztályoknak is. A különböző testületeknek a Rendtartásra vonatkozó vitaanyagát összegyűjtötték és felirat formájában a minisztériumhoz felküldték.

Az OKTE összegző véleménye így hangzott a Rendtartásról:

„Egyike a középiskolai ügy rendezésére célzó legfontosabb miniszteri kibocsátványoknak.”

(OKTK 1876/77 X. évf. 1.füzet 1.o.)

A memorandum, amely főleg a fegyelmi büntetés kapcsán tartalmazott alapos elemző munkát a minisztériumtól különösebb visszajelzést nem kapott, illetve látható, gyakorlati eredménye sem lett.

A Közlöny ebben az évben különösen nagy figyelmet szentelt a külföldi iskolaügy bemutatására. A külföldi iskolák példái közül hangsúlyos szerepet tulajdonított a svájci

Canton iskoláknak, amelyeket például állított a magyar gimnáziumok és reáliskolák elé.

(Ismertette azok képzési anyagát, illetve a Svájcban bevált és jól funkcionáló ifjúsági véderő mozgalmat.)

„A nőképzés hazánkban és a budapesti állami felsőbb leányiskola” c. cikk (Tetteg Nándor és társa cikke) a lányok iskolai képzettségében való elmaradottságunkat mutatta be a fejlett nyugati országokéhoz képest.

A tankönyvek korszerűsítésének kérdése több alkalommal volt téma ezekben az években is. „A tankönyvek revíziója” c. írás is azt állapította meg, hogy megfelelő minőségű tankönyvek írása, tanterv kidolgozása, valamint a gimnáziumok és reáliskolák „összhangba hozása” nélkül „fél munka léssen” az iskolákban.

Az 1877/78-as és az 1878/79-es években a Közlöny visszatérő témái voltak: a tantervi reform munkálatok helyzetének, a különböző elképzeléseknek az ismertetése és véleményezése, újabb polgári iskolák állításának szorgalmazása, tankönyvbírálatok ismertetése. Az 1879-es gimnáziumi tanterv előkészítését Kármán Mór irányította.³

3 Kármán Mór: (1843 /Szegeden született/ - 1915.) tanár, iskoláit szülővárosában és Budapesten végezte. 1862–65-ig a bécsi egyetemen bölcséleti és filológiai tanulmányokkal foglalkozott. 1866-ban – a pesti egyetemen bölcsészdoktori és magisteri oklevelet szerzett. 1868–70 közt – a kereskedelmi akadémián izraelita vallást tanított. Az OKTE ülésein aktív résztvevő, neve Eötvös József minisztersége idején ismertté vált a tanügyi kérdésekkel kapcsolatban. A miniszter külföldre is kiküldte (Lipcse) a gyakorlati tanárképzés tanulmányozására. Ziller pedagógiai elképzeléseinek lelkes híveként tért vissza, s 1872-től – a pesti egyetemen az etika és a pszichológia magántanára lett. A kormány megbízásából elkészítette a gimnáziumi tantervet, majd 1872 májusától a Budapesten megnyílt a gyakorló iskola; augusztusban a tanárképző

A tantervi csaták — Kármán szakmai kvalitásai ellenére — tovább folytatódtak.

A tartami viták mögött megbúvó szemléleti ellentétekről az utólagos értékelés joggal állapíthatta meg, hogy „Jónéhányan megértették az igényesebb munka kívánalmát, mert kritikus szemléletűek és európai tájékozottságúak voltak, míg mások a régi hagyományokat kritikátlanul követték és őrizték...” (Hajnal Imre: Emlékezés az Országos Középiskolai Tanáregyesületre. Magyar Pedagógia, 1992/3. sz. 230.o.)

Az 1878/79. évi XII. évf. 12.sz. március 1-én megjelent Közlönyben a VKM által kiadott statisztika önmagáért beszél a reáliskolák helyzetéről:

a gimnáziumi tanulók száma:

1876/77-es tanév: 18.148

1877/78-as tanév: 19.329

1181 fő növekedés

reáliskolai tanulók száma:

1876/77-es tanév: 5978

1877/78-as tanév: 5647

631 fő apadás

intézethez kapcsolt gyakorló iskola pedagógiai vezetője lett. A Herbart-féle módszert tovább fejlesztette. 1873-tól az OKT jegyzője, 1874-től a középiskolai tanárvizsgáló bizottság tagja. Termékeny pedagógiai író is volt jelentős tanári tevékenysége mellett. Tantervemléleti, pszichológiai irányú munkái mellett születtek tőle történelmi elemzések, nevelésemléleti tanulmányok is, a 4–6 éves gyermekek számára Képes ABC-t is szerkesztett.

A közreadott adatok egyértelműen jelzik, hogy a Németországban és Franciaországban bevált reáltanodák Magyarországon nehezen találtak talajra.

Az oktatás ügyét a kiszolgáltatott beteg emberhez hasonlította a cikk szerzője, s úgy látta, hogy ahogyan a betegre nézve életveszélyes lehet az orvos és a gyógy mód gyakori változtatása, úgy az oktatásügy számára is végzetessé válhat az, ha a hatalom ki akarja sajátítani, eszközévé kívánja tenni.

A művelődésügy agonizál — csengett ki keserűen, több cikk végső konklúziójaként.

A Közlöny — a politikai viszonyok hullámvázai ellenére — rendületlenül igyekezett közvetítői feladatot ellátni: ismertette a miniszter által életbe léptetett új tantervet és hozzá kapcsolódó Utasítást, közreadta az új tantervekkel kapcsolatos elismerő és kritikai észrevételeket. Ismét összezsúptak a pro és contra érvek. A szerzők többsége azt a gondolatot fogalmazta meg, hogy a tantervek összeállításába a gyakorló pedagógusokat, tanári kollektívákat jobban be kellett volna vonni, s a tanterveknek, de a törvénynek is a gyakorlatból kellett volna, illetve kellene kiindulnia, s a későbbi felülvizsgálatnál is majd a gyakorlat oldaláról kell a vitás kérdéseket megközelíteni.

A tantervekkel kapcsolatban többször visszatérő ellhang volt, hogy az a probléma velük, „hogy idegenből lettek „átültetve”.”

Az 1881–82-es egyleti év Közlönyének (XV. évf.) 1. száma 1881 április 1-én jelent meg és részletesen bemutatta a reáliskolák tantervét.

Különösen a következő elvek érvényesülését tartotta biztosítandónak:

- az eddigi kereteket megtartva, folyamatosságot kell megvalósítani a tanításban,
- az alreáliskolák anyaga a felsőbb osztályokban ne szakadjon meg, egymásra épüljön a tananyag,
- a reáliskolák gyakorlatias szellemének megfelelően az alsóbb osztályok a praktikusabb célt szolgálják,
- több időt és nagyobb teret kell adni a beszélt, élő nyelvnek; a nyelvek tanításánál ne a holt nyelvek módszereit vegyék át,
- az egyes tantárgyak óraszámait ne szaporítsák tovább.

A tantervi viták azonban tovább folytatódtak az elkövetkező egyleti években is.

Az 1881–82-es év 18.sz. Közlönye hasábjain olvasható „A tanáregyesület reformjáról” szóló cikk, amely cím már sejtetni engedi azokat a gondolatokat, amelyek az egyesületben felszaporodtak.

A tanáregyesület — a hagyományosnak számító oktatási és nevelési témák tárgyalása mellett — ezen alkalommal

saját belső problémáival kényszerült szembenézni. A fokozódó feszültségek háttérében a vidék és a főváros között kialakult ellenségeskedés húzódott meg, így elsősorban ennek okait kellett tisztázni és rendbe tenni.

A vidéki pedagógusoknak az elégedetlenségét legeggyértelműbben az aradiak fogalmazták meg. Az aradi középiskola tanárai felhívással éltek az ország középfokú oktatási intézményeiben tanító kollegáik felé, miszerint az OKTE nem képes megfelelni a hivatásának, „lassú a mozgása és közönyös.”

Az aradiak ...„ vádolták az egyesület vezetőit, különösen az elnököt, hogy csak a kormány kedvét keresik, a tagok érdekeit könnyen veszik, sőt sok esetben azokkal nem is törődnek, csak hogy saját egyéni hasznukat előmozdítsák..”

(OKTK 1891–92., XXV.évf. 1.sz. 45.o.)

Az OKTE választmánya Kolozsvárra tűzte ki a közgyűlés helyét, s kérte a tagokat, hogy vegyenek részt minél többen ezen. Egy himlőjárvány azonban megakadályozta a kolozsvári találkozót, így a közgyűlést ismételten Budapesten tartották meg. Ez a vidéki tanároknak csalódást jelentett. Szamosi János, — aki a Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem tanáraként jelent meg a közgyűlésen — felolvasta a „A főváros és a vidék” c. dolgozatát. Ő, aki az egyesület munkáját a születéstől kezdve követte és ismerte, bemutatta az OKTE eddigi tevékenységét és kifejtette „...

hogy nem széthúzásra, hanem tömörülésre van szükség, nem czivakodásra, hanem békés egyetértésre, nem a munka kicsinylésére, hanem vállvetett együttműködésre..”

(OKTK 1891–92. XXV.évf. 1.sz. 46.o.)

A hangulat azonban Szamosi békítő szavai ellenére sem csillapodott, sőt újabb viták bontakoztak ki, amelyeknek végül azzal vették elejét, hogy a választmányt utasították: dolgozzon ki egy javaslatot, amely jogot és lehetőséget garantál a vidék tanárságának az egyesületi élet igazgatásába, munkájába való intenzívebb közreműködésre.

Emellett a lezáratlan vita mellett továbbra is „szőnyegen tartották” a középiskolai törvényjavaslat ismételt megtárgyalását. E vita a törvényjavaslatnak immár negyedik fordulója volt, a bizottsági vitában az OKTE elnöke is részt vett. Mindezekről a tanügyi eseményekről a Közlöny bőven és részletesen tudósított, s egyben a törvénytervezetre vonatkozóan a folyóiraton keresztül a tanárok véleményét és aktív bírálatát is kérte.

A mozgalmas tanügyi események mellett az egyesületnek arra is jutott ereje, hogy a tanárság érdekképviselői szerveként segélyező alapját egy év alatt 1881-től 1882-ig 300 Ft-ról 2224 Ft-ra növelje, s kidolgozta a tanári nyugdíj szövetkezet tervezetét is.

I/C fejezet

Az OKTE tevékenységének harmadik szakasza (1883-tól a századfordulóig)

Az 1883-as év mind az egyesület, mind a magyar középiskolai oktatás történetében különös jelentőségű volt. „Ebben az évben ugyanis megvalósult a legfőbb óhajtás: az ötödik törvényjavaslatot a minisztérium benyújtotta, s az törvény lőn.”

(OKTK: 1891–92.,XXV.évf. 1.sz. 41.o.)

(A törvény teljes címe: 1883. évi XXX. tc. a középiskolákról és azok tanárainak képesítéséről)

A korabeli tudósítások — a törvény bemutatása mellett — arról szóltak leginkább, hogy a választmány a vidéki tanárságot aktivizálni kívánó, munkakörüket és befolyásukat hathatósan érvényesíteni szándékozó körök megalakítására tett javaslatot.

Az egyesület életében új folyamat indult meg az egyesület vidéki köreinek megalakulásával. A vidéki tanároknak az egyesület munkája iránti érdeklődését mutatta, hogy a választmány ajánlása után 17 helyről jelentették be körök létrehozásának szándékát.

(A „szervezkedésben” Kecskemét városának tanársága tette meg a kezdő lépést.)

A körök tevékenységét az OKTE által kiadott szabályzat-tervezet határolta be. A Közlöny (ld. 1881–82. XV. évf. 18.sz. jún.1.) ezt a tervezetet részletesen bemutatta. A szabályzat-tervezet fontosabb rendelkezései:

I. A Körök megalakulásának feltételei:

- a.) Körök alakulhatnak mindenütt, ahol az egyesületnek legalább 10 tagja állandó lakással bír
- b.) ezen körök tagjai csak egyesületi tagok lehetnek
- c.) az egyesületi tagokat szeptember hónapban hívják fel a körök megalakítására
- d.) a köröket lehetőleg október közepéig kell megalakítani
- e.) a körök tagjai elnököt és jegyzőt titkos szavazás útján választhatnak: a választás megejtéséről, a kör megalakulásakor a budapesti választmányt kell értesíteni
- f.) olyan egyesületi tagok, akik nem laknak valamely kör székhelyén, a közelfekvő körök valamelyikéhez csatlakozhatnak.

II. A körök teendőit a következőkben határozták meg:

- 1.) A körök a közgyűlésen a közgyűlésig elfogadott vitakérdéseket és témákat tárgyalják meg, azokról

kötelesek jegyzőkönyvet készíteni, azt szükség esetén az egyesületi elnöknek megküldeni.

- 2.) A közgyűlésig elfogadott kérdéseken kívül a körök bármely neveléstani, didaktikai, vagy iskolaügyi kérdést is tárgyalás elé vehetnek. A tanácskozásnak eredményéről a választmányt értesíteni kell, illetve a többi kör figyelmét is felhívhatják ezúton az általuk fontosnak ítélt témára.
- 3.) A közgyűlés munkaprogramjába új kérdéseket a budapesti választmány útján lehet felterjeszteni.

III. A budapesti választmány feladatait is meghatározták a körökben végzett munka koordinálásával kapcsolatosan:

Ennek lényege: a budapesti választmány feladata lett a vidéki körök indítványainak összegyűjtése és — a rövidebb terjedelmű írásoknak nyomtatott formában — a közgyűlés számára való továbbítása. A vidéki körök előterjesztéseinek ismeretében a budapesti választmánynak kellett gondoskodnia a következő évi közgyűlés munkaprogramja kialakításáról és előterjesztéséről is.

IV. A közgyűlés és a körök feladatai:

A közgyűlés, illetve a körök évi munkaprogramjának megállapítása.

A Közlönyben részletesen bemutatott szabályzat-tervezetet az egyesület tagjai elfogadták és felkérték a vidéki tagtársakat, hogy amennyiben javaslatot, ill. módosítást szeretnének tenni, azt a választmányon keresztül tegyék meg.

Az anyaegyesület a körökkel kibővülve, a korábbiaknál szélesebb réteget mozgósítva, új működési rendszerben végezte a magára vállalt munkát. Az egyesületi élet felélénkült, a tanárok érdeklődése igen nagy volt a körök tevékenysége iránt.

A fokozott érdeklődést jelzi, hogy az 1884/85-ös egyleti évben a 3000 magyarországi tanárból 866 fő volt az OKTE tagja, ill. 15 vidéki körrel számolt be a Közlöny statisztikai mutatója.

A szervezeti élet új fejleményeként ebben az évben megszüntették Budapesten a szakosztályok működését és helyükbe a kör lépett.

(A Közlönyök anyaga nem tárgyalja részletesen és nem mutatja be azokat az indokokat, amelyek a szakosztályok felszámolásához vezettek. Azt sem tárgyalja, hogy az 1887–88-as egyleti évben miért helyezték vissza régi jogkörükbe a szakosztályokat. A későbbi ismertetésben csupán utalás van e fejleményre:

„a régi szakosztályok, melyek mindjárt ebben az évben megfelelőbbnek mutatkoztak a köri szervezeteknél”.)

(Ld: OKTK 1891–92. XXV.évf. 1.sz. 91.o.)

A körök tagjai nagy lendülettel vetették magukat bele az új oktatási törvény megvitatásába. A körök működését örömmel üdvözltek a Közlönyben megjelent írások és a körök tevékenységének fontosságát abban látták, hogy a különböző tanintézetek tanárait összehozta és „a testületi szellemet életre keltette.”

Ebben az időszakban már általánossá vált az a felismerés, hogy az OKTE és a körök együtt, egymást kiegészítve tölthetik csak be funkciójukat:

„A körök életében nyilvánul meg az egyesület élete, és a körök munkálkodásaiból áll az egyesület munkája..”

(OKTK 1883–84. XVII.évf. 9.sz. 500.o.)

A körök számának folyamatos bővülésével (budapesti, fiumei, selmecbányai, csurgói, szabadkai, pozsonyi, szepesi, újvidéki, trsztenai, ungvári stb.) az egyesület korábban homogén struktúrája szükségszerűen differenciálódott. Hivatalosan a megszerveződő körök nagyfokú autonómiát élveztek, de tevékenységük felett ténylegesen egyfajta folyamatos áttekintést — ellenőrzést gyakorolt az OKTE vezetősége.

A Közlöny részletesen tudósított a megalakult körökről, s a folyóiratokat ebben az időszakban előntötték a vidéki körök által benyújtott új indítványok és javaslatok. A fokozódó aktivitás részben szakmai jellegű kérdéseket hozott felszínre (pl. a tanárképzés reformjának sürgetése), részben pedig szociális jellegű intézkedéseket fogalmazott meg (pl. javasolták a tanári lakbéreknek az eltérő helyi viszonyok alapján való differenciált megállapítását; kérték a máramarosszigeti tanárok kölcsönös életbiztosítási szövetkezeti kezdeményezésének közgyűlés elé terjesztését stb.).

A körök az országos központtal való kapcsolattartás mellett viszonylag gyorsan egymással is kapcsolatokat alakítottak ki.

A körök által egymásnak megküldött és vitára bocsátott témák közül figyelemreméltóak:

„Midőn nyerhető meg az iskolának a család érdeklődése?” (a budapesti, sümegi, brassói kör témái);

„Miként lehetne a társadalom, a család és az iskola között szorosabb kapcsolatot létrehozni, illetve a társadalom, valamint a család támogatását biztosítani?” (trsztenai kör).

A körök létrejöttéről tudósító hirdások, a körök üléseiről szóló jegyzőkönyvek ismertetése mellett a Közlöny visszatérően foglalkozott az 1883-as 30. tc. bevezetésének tapasztalataival is. A cikkek többsége az 1883-as

középiskolai törvényt és a módosított tanterveket értékelte. Pirchala Imre a „Gymnaziumi tantervünk és utasításaink irányelvei” c. cikkében az alábbiakat állapította meg:¹

„A tantervi módosításoknak nem feladatuk a tanulmányi rendnek gyökeres átalakítása. Megőrizve a gimnázialis oktatás jellegét, mely egy nemes műveltség alapján főleg tudományos előkészületeket vesz célba... egyedül a tanítás módjainak meghonosítását akarják elősegíteni.”

Pirchala a gimnáziumok alsó és felső osztályokra osztását megszüntetné, „egységes tanfolyamú intézet” kialakítását javasolta, amelyben a nevelés-oktatás legfontosabb feladata az értelmi nevelés és a gondolkodás fejlesztése lett volna.

Az anyanyelvi — és általában a nyelvi — oktatás kapcsán (a középiskolai tanítás kritikájaként) nem a definíciók be-magolását, hanem az olvasmányok révén a tanulók gondolkodásra való késztetését tartotta célnak. Összegzésképpen Pirchala Imre így fogalmazott: „A fő elv, mely tantervünkön és utasításainkon végig vonul és különben világosan ki van mondva az, hogy a tanulókat nem akarja a tárgyaktól elvont formákkal, hanem elsősorban magukkal a tárgyakkal megismertetni, tehát a nyelvekkel és értelmi művekkel előbb, mint grammatikával, a statisztikával és irodalomtörténettel,

1 Pirchala Imre: (1845–1923) pedagógus, klasszika filológus, 1873-tól Aradon, 1879-től a budapesti II. kerületi gimnáziumban tanár; 1885-től a pozsonyi gimnázium igazgatója, 1895-től a pozsonyi tankerület főigazgatója és a pozsonyi tankör elnöke, a latin nyelv oktatásának módszertani korszerűsítéséért publicisztikai munkáival is elősegítette. Latin tankönyveit is sokáig használják a gyakorlatban. Fő műve: A magyarországi középiskolák rendje. (I–II. Bp., 1905.)

természeti tárgyakkal előbb, mint természettudományi rendszerekkel” ...

...„a gyakorlatot az elmélettel a lehető legszerencsésebb összhangzásba hozzuk...”

Az 1883 évi 30. tc. az ország valamennyi nyilvános középiskolájára nézve egységessé tette a tanári képesítést.

A törvény értelmében a tanári képesítés joga az államot illette meg, s nyilvános középiskolában rendes tanárként csak tanári képesítéssel bíró egyén volt alkalmazható. Kivételt képeztek azok a tanárok, akik már 3 éves gyakorlatot szereztek nyilvános középiskolában.

(OKTK, 1887–88. XXI.évf. 7.sz. 436.o.)

Az 1888–89-es egyleti év jelentős változásokat hozott a magyar közoktatásügy történetében. Trefort Ágoston kultuszminiszter 1888 augusztus 22-én meghalt. Halálával tanügyi elképzelései háttérbe szorultak és a minisztérium és az egyesület kapcsolattartásában is változások következtek be. A helyére lépő Csáky Albin miniszter (1889 szeptember 22) új kezdeményezései a középiskolák vonatkozásában az egységes középiskola koncepciójának a kidolgozásával kezdődtek. Munkáját elősegítendően már közvetlenül kinevezése után reformintézkedéseket tett az OKT tevékenységének, személyi összetételének felülvizsgálatára. (Ebben a törekvésében az OKTE támogatását élvezte, ugyanis az OKTE vezetői már Csáky kinevezése előtt

fenntartásokkal éltek az OKT munkája iránt.) Berecz Antal az OKTE 1888. évi XXII. közgyűlésén így fogalmazott:

„a Közoktatási Tanács jelen szervezetében nem felel meg teljesen céljának: több középiskolai tanárnak kellene benne helyet találni: helytelen, hogy csak valamely tanári testület által benyújtott tankönyv engedélyezhető, hogy a tankönyvek olyan férfiaknak is adatnak ki bírálatra, kik hasonló tankönyvet maguk is írtak és végre hogy a tankönyv engedélyezését megadó vagy elvető határozat hozatalánál a bírálók nincsenek jelen...”

Az OKT iránti bizalmatlanság a későbbiekben fokozódott, s végül a közbizalom megingása és az OKTE belső konfliktusai együttesen „eredményezték” azt, hogy Eötvös Lóránd miniszter 1894 novemberében a Tanácsot feloszlatta.²

Eötvös értékelése szerint az OKT „Rossz volt mert hivatal volt, nem szabad értekezletek termelője.”

(OKTK 1893–94. XXVII.évf. 45–46.o.)

A '90-es években három olyan nagyobb témakör volt, amely foglalkoztatta, megosztotta, vitára készítette az OKTE tagságát: az egységes középiskola koncepciója, a tanárképzés megreformálásának módja, valamint a tantervek revíziójának a kérdése.

2 Eötvös Lóránd (1848–1919): Eötvös József fia, fizikus, egyetemi tanár, Németországban tanult, doktorált és szerzett diplomát. 1871–től a pesti egyetem fizika magántanára. 1891–92 az egyetem rektora. 1889–1905 MTA elnöke. 1894 június 10-től 1895 június 15-ig VKM miniszter. Az Eötvös kollégium létrehozója és első kurátora. 1949-től nevét a pesti egyetem viseli.

A tantervek revíziójához kapcsolódva több tanulmány született, amelyeknek szerzői elemezték a 25 év alatt kiadott és többször módosított tanterveket.

Írásaikban kiemelték az általuk jónak és időtállóknak vélt tanterveket, illetve tantervi részeket, koncepcionális megfontolásokat. A publikációk mellett, részben azokkal párhuzamosan OKTE üléseken is napirendi pontként szerepeltek a tantervi kérdések.

Pl. „A maximális és minimális tantervekről” szóló előadás az OKTE 1893–94-i közgyűlésén hangzott el (illetve a Közlöny is közreadta).”

A közgyűlésen az előadó javasolta: „hogya a tanterv ketős legyen, tartalmazza az ideálisan maximális tananyagot is, és a feltétlenül szükséges minimálist is.”

(OKTK 1893–94. XXVII.évf. 45–46.o.)

A Közlönyben megjelent hagyományos témák mellett új területként szerepelt a népiskolák ügye. Egyre több írás szerzője szorgalmazta, hogy a tanárképzés korszerűsítésével párhuzamosan gondoskodni kellene a tanítók színvonalasabb felkészítéséről is.

A középiskolák tapasztalatai szerint ugyanis a gimnáziumokba és reáliskolákba bekerülő tanulók egy részéről utólag kiderül, hogy csak hiányosan ismerik anyanyelvüket, gyengén tudnak írni, olvasni és számolni. A tanulók

felkészítésében tapasztalható hiányosságok a népiskolai tanítók képzésének fogyatékoságaival függtek össze.

A középiskolai tanulók egészségügyi nevelésének kérdései szintén a 90-es években kerültek először az érdeklődés előterébe. A Közlönyben közreadott írások szerzői javaslatokat tettek testnevelési órák beiktatására, a „csak” délelőtti iskolai (tanórai) foglalkozások bevezetésére. A legtöbb véleményét közreadó tanár szorgalmazta, hogy a tanulók a délutánt szabad levegőn játékkal, vagy testedzéssel töltsék, így is csökkentve a tanulói túlterhelésből fakadó károsodás veszélyét. Az iskolaorvosi szolgálat beindítására is ebben az időszakban történtek meg az első kezdeményezések. A minisztérium utasítás formájában írta elő, hogy a középiskolai orvosok és egészségtan tanárok állandó tanmenet alapján tartsák meg az egészségügyi, felvilágosító előadásokat. Részben ehhez kapcsolódóan olyan egészségügyi és egyben szociális jellegű felajánlást tett közzé az egyesület, hogy tagjai gondoskodnak azoknak a középiskolai tanulóknak az üdültetési lehetőségeiről, akik szüleik nyári elfoglaltsága miatt otthon maradnának.

Az egészségügyi témájú írások közül említésre érdemes az a tanulmány is, amely az iskolapadok készítésének egészségügyi kérdéseivel foglalkozott. Az írás szerzője azt is bemutatta, hogy milyen egészségkárosodást okozhat a rosszul megszerkesztett iskola pad.

Az 1890-es években egyre inkább előtérbe kerül az egyesület érdekképviselői szerepe. Az OKTE célul tűzte ki — és meg is valósítja —, hogy a tanárok szolgálati idejének kiszámítását egyértelművé kell tenni. Továbbra sem lett azonban egyértelműen tisztázva, hogy mennyi az a szolgálati idő, amely után a tanár nyugdíjat kaphat, illetve pl. a helyettesítések beletartoznak-e a szolgálati időbe? Ezenél még érzékenyebb pontot érintett a tanárok fizetésrendezésének kérdése.

Az 1893-ban életbe léptetett törvény — amely különböző mutatók alapján állapított meg fizetési fokozatokat, „rangsorokat” — igen nagy vihart kavart. A minisztérium ugyanis az állami iskolák tanárait és igazgatóit osztályokba sorolta. Az egyes osztályokban 2 fokozatot állapítottak meg, automatikus előlépésre 5 évente kerülhetett sor. A tanárok ezt a besorolási rendszert rájuk nézve sérelmesnek tekintették, többször is hadat üzentek ellene. A tiltakozás különféle módjaival élve próbálták megváltoztatni, előnyösebbé tenni besorolásukat. A nem szűnő tiltakozások hatására 1902-ben valóban sikerült elérni bizonyos fizetésrendezést. A fizetések körüli harcok azonban ezzel nem ültek el, sőt az egyesület keretein is túl léptek. A középiskolai tanárok kongresszusain — melyeket 1907-ben, 1910-ben, 1913-ban és 1918-ban tartottak — az állandóan visszatérő napirendi pontok között szerepelt a tanári fizetésrendezés kérdése.

A Közlöny írásaiból érződik, hogy a századforduló tanárságának hangulata borús volt, ami alapvetően az alacsonynak tartott tanári fizetésekkel, az iskolák anyagi-technikai fejlesztésének lassú ütemével függött össze. A középiskolai tanárok közérzetét kedvezőtlenül befolyásolta az iskolák zsúfoltsága, valamint az egyes iskolákban krónikussá váló tanárhiány is. A Közlöny feladatának tekintette a tanárokat foglalkoztató iskolai gondok és egzisztenciális problémák tolmácsolását. Az anyagi természetű írások elszaporodása miatt egyesek a Közlönyt gúnyosan „Tanári Fizetésügyi Közlönynek” keresztelték el.

Az írások időnkénti egyoldalúsága ellenére egyre elismertebb, egyre jelentősebb folyóirattá válik a Közlöny.

„Irtózatos egy hadakozási eszköz a Közlöny. Törvényt kellene rá szabni, mint hajdanta a lánczos golyóra, mert több szellemi halottat csinál, mint a tudatlanság, készületlenség és felületesség együttvéve.”

(OKTK 1894–95. XXXVIII.évf. 65–67.o.)

Összességében megállapíthatjuk, hogy a századforduló időszakára az OKTE szervezeti struktúrája kialakult, elfogadottá vált. Az egyesület folyóirata — a „Közlöny” — kialakult profillal rendelkezett, érzékenyen reagált minden olyan oktatásügyi döntésre, amely a középiskolai tanárok munkáját, életkörülményeit érintette.

Az egyesület szakmai munkájában a kormányváltások, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban bekövetkező személycserék hatásai kimutathatóak ugyan (elsősorban az ismétlődő tantervi reformokhoz kapcsolódóan fellángoló vitákban), de alapvető változásokat nem eredményeztek. Lényegében tehát stabilnak, kialakultnak tekinthető az OKTE tevékenysége, Közlönyének arculata abban az időszakban, amikor — 1897-ben — a Kolozsvári Tanári Kör megalakult. Az OKTE további munkálkodásának főbb tendenciái 1897 után a Kolozsvári Kör életében is megtalálhatók és figyelemmel kísérhetők. Mindkét egyesület közös célért fáradozott: a modernebb, korszerűbb tanügyért.

II. fejezet

Az OKTE Kolozsvári Köre létrejöttének okai, körülményei

Az OKTE Kolozsvári Körének megalakulása egyrészt külső indíttatású volt. Ez azt jelenti, hogy a kolozsvári pedagógusokat az országos egyesület törekvéseivel való egyetértés, és az egyesület szervező munkája, tanügyi témái inspirálták a szervezetbe tömörülésre. Az is bizonyosnak mondható, hogy a más városokban eredményesen működő vidéki körök tevékenysége is tette sarkallta azokat a kolozsvári kollegákat, tanügyi munkásokat, akik felelősséget éreztek a közoktatásügy iránt.

A Kör létrejöttének helyi, illetve regionális okai is voltak.

A századforduló időszakára Kolozsvár egyetemi várossá épült ki, egyértelműen Erdély szellemi életének központjává vált. Kolozsvár nagymúltú felekezeti gimnáziumai, a tudományegyetem, a jelentős szellemi erőt képviselő tanári testületek, a tanári pályára készülő egyetemi hallgatók magas száma, a tudományos élet iránti érdeklődés, együttesen jelentette —jelenthette azt a helyi indíttatást, amely a kolozsvári tanárok egyesületbe tömörülését elősegítette.

A Kör létrehozásában a legnagyobb szerepet Szamosi János egyetemi tanár vállalta, aki Kolozsvárra való visszakerülésétől (1872-től) lelkesen szorgalmazta a Kör megalapítá-

sát. A tagtoborzás élén Szamosi János és Márki Sándor egyetemi tanárok, valamint Kuncz Elek állt.¹

A Kör megalakulásáról az 1896–97-es Közlöny 416. oldalán értesülhetünk. (XXX.évf. 21.sz.)

„Az Országos Középiskolai Tanáregyesület Kolozsvári Köre megalakult.”

Az alakuló ülést 1897 február 6-ra hívta össze Márki Sándor egyetemi tanár.

Az alakuló gyűlésen 33 fő jelent meg, de a megjelentek mellett további 40 fő jelezte még belépési szándékát.

A megjelentek között voltak: Szamosi János, a tanárvizsgáló bizottság elnöke, Csengeri János és Halász Ignác egyetemi és tanárképző intézeti tanárok, Boros Sándor, De Gerandó Antónia, Kiss Sándor, Hám Sándor, Sárkány Lajos a r.kat., az ev.ref. és az unitárius gimnáziumok, illetve az állami felsőbb leányiskola és felső kereskedelmi iskola igazgatói, Osbók Mór képezdei igazgató, Borcsa Mihály, Bournáz Mihály, Cs. Papp József, Domokos Károly, Erdélyi Károly, Gálfi Lőrinc, Hám Antal, Keresztély Lajos, Kovács János, Kozár Ferenc, Móczár József, Nagy Lajos, Nyirédy Géza, Perédi József, Propper Ferenc, Szabó Samu, Széchy Ákos, Széplaky János, Ulár Pál, Versényi György, Török István tanárok.

1 Kuncz Elek: kir.tanácsos főigazgató (1846–1915), 1868-ban tanári oklevelet szerez, a nagyszombati főgimnázium bölcselet és történelem tanára; 1875-től a losonci állami gimnázium igazgatója, 1890–92 aradi főigazgató és ugyanekkor a kolozsvári tankerület főigazgatójává nevezték ki. A 80-as években több cikke jelent meg az OKTK hasábjain (1882–83 Vélemény a középiskolai évi vizsgálatokról, 1884–85 Inkább csak tanítsunk vagy neveljünk-e a középiskolában, 1885–86 A középiskolai képzés jelene és jövője).

Márki Sándor nyitotta meg a gyűlést és a megnyitó beszédet Kolozsvár adottságainak jellemzésével kezdte: nem véletlen, hogy a Kör gondolata épp e városban fogant. Kolozsvárott több mint 300 fő foglalkozott tanítással, s ebből 100 fő középiskolai tanár volt. Emellett Kolozsvárt múltjánál fogva mint „szamosmenti Athént”, a tudományok városát emlegetik, ahol az „óvodától az egyetemig 8000 tanuló van, ahol tehát minden negyedik, ötödik emberre egy tanuló esik.”

A szellemi szférában működők azonban eddig elszigetelten tevékenykedtek egymástól. A Kör megalakítása viszont módot adhatott „az érintkezésre az ugyanazon pályán működők közt.”

Nemcsak ez a hasznossági elv vezérelte a Kör életrehívóit, hanem abban is bíztak, hogy a szellemi pályán dolgozók közt „sikerül végre felfedezni az érintkezésnek gyakran keresett módját és alkalmát.”

A megnyitó beszéd utalt a múlt örökségére, Bethlen Gábor iskolaügyi törekvéseire, Apáczai Csere János áldozatos munkásságára, akiknek el nem haloványuló emléke a kései utódokat is tetterre kell hogy sarkallják.

Az alakuló gyűlésen már megfogalmazódott az a törekvés, hogy igyekeznek együttműködni a város tanintézményei mellett a vidéki tantestületekkel, valamint számítanak a szülői házra is. A közvélemény formálását, az iskolák iránti jóindulat is jó hangulat megteremtését is célul tűzték ki.

A Kör nem titkolt szándéka volt ezen széleskörű együttműködés mellett a középiskolai tanárok sajátos érdekeinek a képviselése mind erkölcsi, mind anyagi szempontból.

Márki Sándor valamennyi tanárt a Körhöz való csatlakozásra, belépésre hívott fel. A tagok közös állásfoglalása kimondta, hogy az országos egyesület keretein belül fognak dolgozni és az erdélyrészi tanárok együttműködésének kialakítására fognak törekedni.

A Kör tagsága bízott abban, „hogy az OKTE decentralizálásával a körök szabadon működhetnek ...”

Az elnök ezen formát helyeselte a Kör nevében és remélte, hogy: „az országos tanáregyesület szervezete és közlönye a legkisebb anyagi megterhelés nélkül is befolyást biztosít számunkra a középiskolák függő kérdéseinek megoldásában, esetleg azonban külön érdekeink megóvását is elősegíti... az egyesületben minden esetre erősebbek leszünk, mint azon kívül ...”

(OKTK 1897–98. XXXI.évf. 20.sz. 725.o.)

Az elnök már ezen az ülésen is alkalmat talált arra, hogy jelezze azokat a helyi tanügyi kérdéseket, amelyek mielőbb megoldásra vártak: gyakorló iskola felállítása, internátus létrehozása tanárjelöltek számára, a felsőbb leányiskolák gimnáziummá alakítása.

A legsürgősebben orvoslásra szoruló problémák mellett azt is megfogalmazta, hogy „A munka súlyának, komoly fel-

adatok egész sorának legnagyobb része azonban természetesen Kolozsvár három gimnáziumára, s az ehhez önként csatlakozó vidéki középiskolákra kell nehezednie.”

(OKTK 1896–97. XXX.évf. 21.sz. 480.o.)

Az alakuló ülésen megjelentek kimondták a Kör megalakulását, elfogadták alapszabályukat és a tisztikar megválasztására is sor került. Elnöknek egyhangúlag Márki Sándort választották meg. A Kör alelnökei Hám Sándor r.kat. és Sárkány Lajos ev.ref. gimnáziumi igazgatók lettek.

Pénztárosnak Boros Sándor unitárius főiskolai igazgatót, ellenőrnek Török István tanárt, jegyzőknek pedig Perédi Józsefet és Lóky Béla gimnáziumi tanárokat választották meg. Az egyesület úgy foglalt állást, hogy a központi választmányba delegálandó tagokat csak akkor választja meg, amikor már az új tagok is szavazni fognak.

A nyitó ülésen Márki Sándor indítványára Szamosi János egyetemi tanárt, mint a Kör és a tanáregyesületek eszméjének lelkes támogatóját tiszteletbeli elnöknek választották. Az első (alakuló) ülés jegyzőkönyve szerint alapvetően középiskolai tanárok alkották a jelentkezők többségét: 33 tanár közül 15 dolgozott középiskolában, a többi 18 tanár közül 4 egyetemi, 2 teológiai, 4 kereskedelmi iskolai, 5 felsőbb leányiskolai, 1 pedig tanítóképzőben tanító tanár volt. Nem a diploma volt a lényeg, „hanem a munka közössége az

életcél egysége, a hivatásérzetnek lelkeket egygyé tevő ereje hozta létre a szivekben...”

(Imre Sándor: A Kolozsvári Tanári Kör élete. Kolozsvár, 1906. 5.o.)

A tagok száma az OKTE Közlönyében megjelenő, a közgyűlésekről számot adó beszámolók tanúsága szerint tanévente egyenletesen növekedett. A jegyzőkönyvek, illetve jegyzőkönyvi kivonatok elárulják, hogy nem feledkeztek el a megemlékezésről egy-egy köri tag halálakor, ugyanakkor örömmel jelentették be egy-egy új kartárs, köri tag érkezését.

(A jegyzőkönyvekben is megörökítették nevüket, sok esetben foglalkozásukat is.)

Az első év 3 közgyűlésének adatai alapján a körnek 85 tagja volt. A taglétszám az 1897-98-as tanévben 111-re nőtt, s közülük 64 személy a Központi Egyesületnek is tagja volt. Ebben a tanévben részben helyi pedagógusokkal gyarapodott a létszám: a tanítóképző intézeti tanárokkal, kegyesrendi, ref. főgimnáziumi és unitárius főgimnáziumi tanárokkal.

A helyi érdeklődés és belépés mellett arra is volt példa, hogy nem kolozsvári pedagógusokkal bővült a létszám. (Pl. a szamosújvári állami főgimnázium egész tanári kara, valamint a nagyenyedi ev.ref. Bethlen főiskola minden tanára belépett a körbe, s hasonlóképpen cselekedett a dési főgimnázium egész tantestülete is.)

A jegyzőkönyvi adatok szerint a tagok száma a századfordulón 150–180 fő között mozgott.

A Kolozsvári Kör összetételének sajátosságai

A Kolozsvári Kört tagságának változatos összetétele is megkülönböztette a többi vidéki körtől. A tagok foglalkozásukat tekintve nagyrészt középiskolai, tanítóképzőintézeti és egyetemi tanárok, tanfelügyelők, könyvtári tisztek és igazgatók mellett a városi orvosok, iskolaorvosok, egészségügyi tanárok közül kerültek ki. De voltak köztük tanárjelöltek, gazdasági intézeti igazgatók és olyan jelentős személyiségek is, mint a királyi közjegyző, vagy a Kolozsvári Nemzeti Színház igazgatója.

Tehát a művelődésügy, a kultúra, az oktatásügy munkásai mellett a gazdaság, az egészségügy képviselői is beléptek a tagok közé. Már önmagában a tagság változatos összetétele és szokatlanul nagy taglétszáma is tükrözte az oktatási kérdések iránti helyi érdeklődést, és azt, hogy a Kör jelentős mértékben képes volt az érdeklődés kielégítésére.

A Kör nyitottsága a többi körhöz viszonyítva nagy volt, bizonyára azért, mert már megalakulásakor leszögezték az alapítók, hogy a köri tagság nem jelent automatikusan egyesületi tagságot is. Ez a szervezeti rugalmasság eredményezte azt, hogy számos köri tag nem volt az OKTE tagja. Az adatok tanúsága szerint is a Kolozsvári Kör tagjai

nagy aktivitást fejtettek ki, hogy minél több szakembert és érdeklődőt tömörítsenek soraikba.

Imre Sándor értékelése szerint a vezetőség tudatosan törekedett az érdeklődők bevonására: „minden rendű tanítók egységet létesítve, vagy megerősítve, bevonjuk a kör állandó látogatóiul, azokat is, kik eddig velünk együtt nem működtek.”

(Imre Sándor: A Kolozsvári Tanári Kör élete 23.o.)

A tagtoborzás során három réteget megcélozva képzeltek el az utánpótlás, illetve az érdeklődők biztosítását:

- a népoktatók seregéből,
- a nagyközönségből, a szülők köréből,
- az egyetemi ifjúság, a leendő tanárok soraiból.

A Kolozsvári Kör szervezeti élete

(Ülései, tisztségviselői, viszonya az országos választmányhoz.)

A Kör munkájáról, az ülésekről, a közgyűlésekről jegyzőkönyvet készítettek és azt az alapszabálynak megfelelően a választmányhoz továbbították. A választmány gondoskodott arról, hogy a Közlönyben rendszeresen megjelenjenek a körülésekről hírt adó feljegyzések.

A tanári körök működése a tanárok időbeosztásához igazodott. A tanéveket a körökben alakuló, illetve tisztújító

közgyűlésekkel szeptemberi, vagy októberi hónapokban nyitották meg.

A tanévzáró közgyűlésekre többnyire május hónapban került sor. Tanévenként általában 7–8 ülés volt, amelyeken 1–2 felolvasás hangzott el. Kolozsvárott az 1896–97-es tanévtől az 1913–14-es tanévig összesen 118 ülést tartottak, ahol — nem számítva a kör elnökének megnyitó beszédeit, az indítványokat, a határozatokat, a felterjesztéseket — 99 felolvasás hangzott el.

Az ülések rendszerek voltak, előre elkészített programtervezet és tematika alapján folyt a munka.

Az ülések rendszeres jellegét, tervezettségét mutatja, hogy az általunk vizsgált időszakban csupán 2 rendkívüli ülésre került sor:

- 1903 február 28-án a gyakorlati tanárképzés kapcsán memorandumot fogalmaztak meg és terjesztettek fel a VKM-ba,
- az 1913-as tanévben (a kimagaslóan nagy taglétszám miatt) lehetőség nyílt a kör számára ahhoz, hogy újabb tagokat delegálhasson a központi választmányba, s ennek kapcsán rendkívüli ülés összehívására került sor.

Érdekesnek tartjuk a felolvasó ülések előadóinak foglalkozás szerinti megoszlását.

A felolvasások zömét ugyan középiskolai tanárok tartották (számszerint 52-t) a többi felolvasó viszont a legkülönbözőbb tudományterületeket képviselte: voltak közöttük egyetemi tanárok — bölcészek, jogászok, orvosok, természettudományi karon oktatók-, népiskolai igazgatók, törvényszéki bírók, főorvosok, tanítással nem foglalkozó gazdasági akadémiai igazgató stb.

Az alakuló, s egyben új tisztségviselőket megválasztó (tisztújító) ülés úgy zajlott le, hogy a tisztikar lemondott, s szótöbbséggel döntöttek a különböző tisztségeket betöltő személyekről. Márki Sándort, a Kör elnökét az alapítástól az 1914-es gyűlésig egyhangúlag „s nagy lelkesedéssel” választották újra minden évben.

Az elnök mellett alelnököket, pénztárost, ellenőrt, jegyzőket, valamint választmányi képviselőket választottak. Az 1898–99-es évtől az alelnökök helyett ügyvezető alelnök megválasztására került sor, de külön megmaradt az alelnöki tisztség is (ő az elnököt helyettesítette távolmaradása esetén).

A tisztségviselők — egy-két személytől eltekintve, akik 2–3 tanéven át is bizalmat kaptak a tagságtól — általában évente cserélődtek. Természetes ez a „váltógazdálkodás” nem a megválasztottak alkalmatlanságával állt kapcsolatban, hanem azt célozta, hogy lehetőleg minél több tag kaphasson konkrét feladatot. A tisztségviselők között azonban olyan egyéniségek is szerepeltek, akiket több évtizeden

keresztül a tisztikarban találunk, s nevük, munkásságuk meghatározta a Kolozsvári Kör arculatát.

Különösen kiemelkedő szerepet töltött be:

Márki Sándor, Szamosi János, Schneller István, Imre Sándor, Török István, Erdélyi Károly² és Gál Kelemen.³

A Kör programtervezete minden évben az OKTE által javasolt témákhoz kapcsolódott. Emellett a tagság igen öntevékeny módon saját témáit is felterjesztette a központ felé, illetve a többi körnek is megküldték azokat megtárgyalásra. Ez a központtól való viszonylagos szabadság előnyt és hátrányt is jelentett. A közművelődésnek hasznát jelentett az aktuális tanügyi problémák önálló felvetése, a gondok orvoslására tett indítványok terén, de teremthetett konfliktushelyzetet is, amennyiben anyagait a választmány megkeverülésével juttatta el a többi körhöz. A kolozsváriak már a Kör megalapításának évében deklarálták a választmánytól való viszonylagos függetlenségüket, s kimondták, hogy

„hozzá kell szólni minden olyan időszerű kérdéshez, amire nézve esetleg az anyaegyesület kívánja hallani a körök véleményét, vagy aminek fölvetését ebben a körben is az idők és a körülmények javasolják.”

(OKTK 1897–98. XXXI.évf. 2.sz. 108.o.)

2 Erdélyi Károly: (1859–1908), tanár, filológus, 1876-ban belépett a piarista rendbe, teológiát Nyitrán, bölcsészetet Budapesten tanult, 1883-ban tanári vizsgát tett. Többéves vidéki tanítás (Tata, Nagykanizsa, Kecskemét) után Kolozsvárott r.kat. főgimnáziumi igazgatója lett. Irodalomtörténeti és filológiai tanulmányai mellett műfordítóként is tevékenykedett.

3 Gál Kelemen: (1869–1945) tanár, 1892-ben a Kolozsvári egyetemen szerzett diplomát, 1893-tól a Kolozsvári unit. kollégium tanára, 1900–1925 közt ennek igazgatója lett.

Az ülések helyei gyakorta változtak. A szűkebb pátria Kolozsvár, „az iskolák városa”, de a különböző oktatási intézmények felváltva adtak helyet az üléseknek és a közgyűléseknek. A „házigazda” szerepében váltakozva szerepelt a református főgimnázium, a római katolikus gimnázium, az unitárius gimnázium, a városi polgári iskola, a kereskedelmi akadémia, a fa- és fémipari szakiskola, de az egyetemi intézetek közül az ideg- és elmekórtani intézet, a közegészségtani intézet is helyt adott felolvasó üléseknek. Ezeken az üléseken — a tervezett felolvasás mellett — az adott intézmény életébe, törekvéseibe is bepillantást nyertek a jelenlevők.

A vidéki ún. „vándorgyűlések” megtartására többnyire a dési főgimnáziumban, a szamosújvári állami főgimnáziumban és a nagyenyedi Bethlen kollégiumban került sor. A vidékre kihelyezett üléseken általában az igazgató fogadta az érkezőket, szólt intézménye jelenéről és múltjáról. Az adott iskola tantestülete is lelkesen készült a vendégek fogadására, résztvett a felolvasó ülésen, majd vendégül látta a kollegákat.

A felolvasó üléseket a nyitottság jellemezte. Arra is volt példa, hogy Szamosújvárról 50 fős vendégcsereg érkezett Kolozsvárra.

A vendégek mellett esetenként meghívottak is voltak az üléseken (pl. főispán, polgármesterek), de a „tanügy iránt

érdeklődő közönség” színe-javát mindenkor a pedagógusok jelentették. Kolozsvár „nem igyekezett ugyan feltolni magát” tanügyi kérdésekben Erdély központjává, de a gyakorlat mégis azt mutatta, hogy Kolozsvár éppen a Kör érdekes és aktuális témái, a közgyűlések kiegyensúlyozott hangulata miatt a kulturális és az oktatási ügyek eszmecseréjének fő színterévé vált. Az ülések témái rendkívül szerteágazóak voltak.

Témájuk az alsófokú oktatástól a középiskolán át kiterjedt a felsőoktatásra, a tanárképzésre is. Tekintettel voltak a nevelési kérdések iránt érdeklődő laikusokra is, hatással voltak a szülői házra, de hatásukat elsősorban az erdélyi szakmai közvéleményre kívánták kiterjeszteni.

A kortárs pedagógusok élénken érdeklődtek — többek között — a tanári önállóság kérdése, a polgári iskolák ügye, a középiskolák reformja, az elemi és középiskola kapcsolata, az érettségi vizsgák kérdése, az egészségügyi nevelés, a tanárképzés helyzete iránt. Ezek a témák bizonyos szempontból rendkívül szerteágazónak tűnnek, de más megközelítésben mégis egységes egészet alkotnak, hiszen az adott időszak legfontosabb oktatási és nevelési kérdéseire hívták fel a figyelmet, kerestek választ.

A Kör az országos központtal a választmány útján tartotta a kapcsolatot. A Kolozsvári Kör tagjait választás útján delegálhatta az országos választmányba. Az országosan is megvitatásra érdemesnek tűnő témák előterjesztését, a Kör

indítványait a választmányi tagok továbbították, illetve juttatták el a központba.

Ez az áttételes folyamat néhány esetben leegyszerűsödött, az áttétel elmaradt, pl. a Kolozsvári Körnek a gyakorló iskola felállítására tett javaslatát a kolozsváriak a választmány megkerülésével, személyesen juttatták el a minisztériumi illetékeseihez.

A Kolozsvári Körnek az országos választmánnyal való kapcsolattartásáról Imre Sándornak „A Tanári Kör élete” c. munkája nyújt részletekbe menő elemzést.

Imre Sándor⁴ a Kör 10 éves munkásságát átfogóan értékelve megállapította, hogy a Kör működése első öt éve alatt

4 Imre Sándor (1877–1945): édesapja Imre Sándor irodalomtörténész, a magyar nyelv professzora a kolozsvári egyetemen. A kolozsvári egyetemen szerez diplomát, azt követően Heidelbergben, Halléban tanul, majd 1900–1908 közt a kolozsvári ref. főgimnáziumban tanít, az egyetemen 1904-ben magántanári képesítést szerez. 1908–1918-ig a budapesti polgári iskolai tanítóképző pedagógia és filozófia, lélektan tanára. 1918-tól 1919 augusztus 16-ig a közben főiskolai tangra emelkedett tanítóképző igazgatója. 1918 novembere és 1919 áprilisa között a VKM helyettes államtitkára, 1919 augusztusában kultuszminiszter, 1924 december végéig VKM államtitkár; az őt ért jobboldali támadások miatt kényszerszabadságon van, 1924-ben elbocsátják a minisztériumból. 1925-től Szegeden, a pedagógiai tanszék professzora — 9 évig. 1934–35-ben a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetemen a pedagógiai intézet vezetője Budapesten.

A Kolozsvári Körnek 1900 szeptemberétől tagja, az 1901–02-es tanévtől a Kör titkáráként tevékenykedett, több felolvasást tartott.

A porosz középiskolák 1901-i tanítás tervéről szóló előadásában a két ország tantervének összehasonlítását végezte el. A porosz mintát a magyar tantervek körüli bizonytalanságok miatt mutatta be. Előadása megtartására az indította, hogy hazánkban kevésbé jelentős elgondolások miatt is tantervi változtatásokra kerül(t) sor, holott az iskola nemzetnevelő hivatása azt kívánná, hogy a tanterveket minél „ritkábban, s akkor alaposan változtassák”.

Imre Sándor tevékenységét, titkári munkáját nagyfokú szakmai igényesség jellemezte. A titkári teendőivel kapcsolatban már megválasztásakor tartalmas munkát ígért:

„...a titkári jelentésben fel lesz említve minden olyan fontos mozzanat, a mi a körí és egyesületi életen kívül esik ugyan, de vagy iskolai szempontból fontos, vagy egyáltalán olyan dolog, amely a kör tagjainak érdeklődésére számíthat. Ide tartoznék a magyar közoktatás minden kiemelkedő eseménye, a hozzáférhető magyar — külföldi — folyóiratok minden nevezetes és tudunkra jutó közleménye.”

(OKTK 1901–02. XXXV.évf. 32.sz. 686–688.o.)

az anyaegyesülettel nem tartott szoros kapcsolatot. A tanulmány 8. oldalán az együttműködésről ez áll:

„A második öt évben ez nagyon egyoldalú volt...” illetve az egyesület központjával való érintkezésünk kimerült két dologban: a tárgyalásra kitűzött tételek tudomásul vételében, s a tagdíjak befizetésében.”

A tanulmány részletesen felsorolta azokat a témákat, amelyekben a Kör kérte az egyesület véleményét, a kérdések közgyűlés előtti tárgyalását:

1898: az osztályozás korszerűsítése,

1899: a középiskolai ének-zene oktatás ügyében,

1900: az országos nyugdíj alap mérlegének közzétételét sürgetve,

1901: a középiskolai számtan könyveknek a gyakorlati számolás szempontjából lényeges felülvizsgálatát, valamint a mennyiségtan — természettan szakos hallgatóknak a politikai és kereskedelmi számtani szak elvégzését javasolták,

1901: az iskolai szövetkezetek ügyében tett javaslat.

A gyakorlatban, titkári jelentéseiben valóban nem maradt adós a külföldre való kitekintéssel, a szaksajtó bemutatásával. Tevékenysége elismerését mutatja, hogy 1906-tól a Kör alelnökeként dolgozott. A gyakorlati tanárképzés ügyében szorgalmazott indítvány összeállításában a mesterének vallott Schneller Istvánnal együtt fogalmazta meg újjító szándékú elképzeléseit. Már működése első kolozsvári korszakában a nevelés nemzeti jellege mellett tett hitet.

(„A Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről” c. munkájából a nemzetnevelés problémájával kapcsolatos kérdéseket kiragadva tartott előadást a Kör ülésén.) Tagtársai az 1908–1909-es tanévben vettek ünnepélyes búcsút tőle.

A következő évek jelentős indítványai:

1902: a középiskolai tanároknak javasolt egészségügyi ismeretek tanítása és taníttatása,

1902: az ideges gyermekek problémáinak pedagógiai kezelése, iskolai oktatásuk, nevelésük kérdése.

(Megjegyzésképp: a jegyzőkönyvek tanúsága szerint erre az indítványra 1904-ben jött visszajelzés a központtól, miszerint az indítványt átvették!)

Az 1904-es októberi ülés jegyzőkönyve szerint is „A Kolozsvári Kör szolgáltatta a lefolyt évben az anyaegyesület választmányi üléseinek a tárgyakat. A januári ülésen a gyakorlati tanárképzés ügyét tárgyalta a központi választmány”.

(OKTK 1904. XXXVIII.évf. 4.sz. 169–171.o.)

Az indítványok közül kiemelkedett az 1908 decemberében a központ felé továbbított javaslat a tanárok továbbképzése szempontjából lényeges nyári kurzusok megszervezéséről.

Az 1909–10-es tanévben Schneller István vezetésével a Körön belül egy bizottság jött létre, amely a választmányon keresztül az érettségi vizsgák eltörlését javasolta.

A Kör 1912 októberi ülése a tanári nyugdíjak kérdéskörével foglalkozott. (A közérdeklődésre számot tartó ügyben felterjesztett javaslatokat a Közlöny is részletesen ismertette.)

(OKTK, XLVI.évf. 5.sz. 256–258.o.)

Az előterjesztés főbb pontjai:

- a tanárok 30 éves szolgálati ideje szolgáljon alapul a nyugdíjhoz,
- az új nyugdíjtörvény kedvezményei a tanárookra is terjedjenek ki,
- a nyugdíjtörvényt terjesszék ki a nem állami tanárookra is,
- a tanári kongresszust sürgősen össze kell hívni.

A kolozsváriak javaslatainak programpontjai, illetve az utolsó pontban foglaltak egybecsengtek a középiskolai tanárok korábbi kongresszusainak érdekvédelmi témájú határozataival.

Az indítvány utolsó pontja az 1913-as tanári kongresszus összehívásával megvalósult. Az 1913-ban megtartott kongresszus után Kolozsvárott újabb indítványt készítettek és juttattak el a választmányon keresztül a felsőbb hatóságokhoz. Ebben a javaslat-tervezetben az alábbiak fogalmazódtak meg:

„– A tanárságnak hivatásából folyó és saját maga iránt tartozó kötelessége, hogy küzdelmét, főleg a tanárkongresszuson kifejezett erkölcsi, és anyagi érdekeiért, amelyet meggyőződése szerint, az iskolának is éppen úgy érdeke, abba ne hagyja, hanem teljes erővel az eddiginél még fokozottabb mértékben folytassa mindaddig, míg el nem éri.

– A tanárság ebben a küzdelemben a vezetést bízva ezután is az Országos Középiskolai Tanáregyesületre, amely eddig is képviselője és irányítója volt a tanárság küzdelmeinek.

– A tanárság a jövőben ne elégedjék meg a kormányhatalomhoz intézett kérésekkel, illetve felvilágosításokkal, hanem igyekezzék (egyesületi lapja, röpiratok, sajtó útján, nyilvános felolvasásokkal) közvéleményre tenni azt a meggyőződést, hogy amiért küzd, az nemcsak a tanári rend ügye, hanem elsősorban az iskola, a magyar közművelődés ügye...”

(OKTK 1913–14. XLVI.évf. 23.sz. 738.o.)

Ez az indítvány a háborút megelőző borús és feszült hangulatban született, a kívánságainak érvényt szerezni igyekvő tanárság elégedetlen helyzetében.

Visszatérve Imre Sándor tanulmányához, az első 10 év történetének feldolgozásához, művében azt kifogásolta, hogy a Kör által felterjesztett indítványokra több esetben

nem érkezett válasz és az egyesülettel való kapcsolattartást inkább formainak tekintette.

Azt is meg kell azonban jegyezni, hogy a központ működésének megítélésében a kortársak véleménye sem egyezett meg teljesen. A véleménykülönbséget jól szemlélteti a már idézett, Imre Sándor nevével kapcsolatos megítélésnek és Török István választmányi tagnak a véleménye közötti eltérés. A Kolozsvári Körben hagyománnyá vált, hogy az országos választmányba delegált képviselőket időnként beszámoltatták.

(Egy ilyen ülésen — az 1901–02-es tanévben — Török István választmányi tag az anyaegyesület és a választmány munkáját a következőképp jellemezte:

„... szem előtt tartja a központ a fizetésrendezés módozatait, hangsúlyozva az iskolák túlzsúfoltságát, mi egyik fő oka a tanítás eredménytelenségének. Az egyesület segélyalapja szépen gyarapszik. Örömmel győződött meg a Kör képviselője, hogy a központ állandó és méltányló figyelemmel kíséri a vidéki tanárok érdekeit, a körök munkásságát.”)

(OKTK 1901–02. XXXVI.évf. 7.sz. 189–191.o.)

Imre Sándor tanulmánya felsorolja és külön is hangsúlyozza azokat az indítványokat, amelyeket a választmányon keresztül felterjesztettek a központba, de véleménye szerint egyáltalán nem valósultak meg:

1898: a Kör tagjai vegyenek részt mintatanításokon,

- 1899: a vándorgyűlések, vidéki kirándulások tapasztalatait hazatérve kell megtárgyalni,
- 1900: mozgalmat kellene indítani a középiskolai könyvtáraknak a műveltebb közönség számára való megnyitása érdekében,
- 1900: az Aldeutsch mozgalmak figyelemmel kísérése céljából a körhöz felhívást kell intézni,
- 1900: a testi nevelés kapcsán javasolták, hogy a jövőben csak délelőtt legyen tanítás,
- 1901: iskolai szövetkezetek ügye,
- 1902: iskolai tankönyvek fertőtlenítésének ügye,
- 1903: iskolai egészségügyi bizottság szervezése,
- 1904: bizottság létrehozása a Kolozsvári műtörténeti emlékek kalauzának elkészítésére,
- 1905: középiskolai reform tárgyalásának előkészítése (többször visszatérő témaként),
- 1905: tanárok számára mentő tanfolyam szervezése,
- 1905: évkönyvek kiadásának kérdése, illetve folyóiraté, amely az iskola és társadalom közti viszonyt és tanügyi problémákat tartalmazza.

Imre Sándor kritikai észrevételei nagyrészt igazak voltak. A felvetett–felsorolt összes indítványra az egyesület valóban gyakran csak jelentős késéssel reagált.

Az viszont tagadhatatlan, hogy a Kolozsvári javaslatokat az egyesület megküldte a köröknek (erről az OKTK jegyző-

könyvei meggyőznek), bár esetenként e felesleges kitérők helyett a minisztériumhoz fordulhatott volna.

Összességében megállapítható, hogy ha nem is minden témában, de pl. a gyakorlati tanárképzés, a művészeti nevelés, az egészségügyi nevelés kérdéseiben — ha jelentős előrelépések nem is valósultak meg, de — azért bizonyos elmozdulások történtek.

II. fejezet

a.) Az OKTE Kolozsvári Köre munkájának fontosabb területei

A népiskolai oktatás és nevelés kérdéseivel foglalkozó előadások, javaslatok

A Kolozsvári Kör üléseinek egy része a népoktatással, az elemi iskolák életével foglalkozott. A tanulmányozott köri munka majd két évtizede alatt ez a téma meglehetősen ritkán került napirendre.

(Ez elsősorban azzal magyarázható, hogy a népoktatással való szisztematikus foglalkozás nem is volt feladata a Körnek.)

Az 1899–1900-as tanévben megtartott ülések egyike e szempontból jelentős volt.

A kör tagjai 1899 májusában indítványt fogalmaztak meg, amelyet az anyaegyesületnek és a többi vidéki köröknek is megküldtek. Ennek lényege a következő: az ungvári kör vetette fel, hogy a tanárok hátrányos anyagi helyzetű, de tehetséges és továbbtanulni szándékozó gyermekeit ösztöndíjjal kellene támogatni. Ezt a támogatást a Kolozsvári Kör részben azért nem javasolta, mert az ilyen jellegű korábbi lépések is kudarcot vallottak a segélyalapba befolyt csekély összeg miatt, s részint azért sem, mert az állam

támogatást ígért e kérdésben az állami kasszából. (Az állami költségvetés 1900-ra ugyanis 1 millió koronát irányzott előre a célra, s ennek első részletét a „Tanítók Háza” javára már fel is használták.) Az állami támogatás mellett a tanárok nehéz helyzetben lévő gyermekei megsegítését szolgálta az Eötvös alap is (Országos Tanítói Segélyegyesület), amely „kitartó ügyszeretet és buzgóság” árán Budapesten létrehozta a „Tanítók Házát”. Ennek mintájára tervezték a Kolozsvári Tanítók Házát is. Az állami költségvetésből első részletként a segély számára 200 ezer koronát utaltak ki. A központi támogatás mellett 20 koronás részjegy megvásárlásával minden tanár tagja lehetett az egyesületnek, s jogot szerezhetett a „Tanítók Otthonába” nyújtott kedvezményekre. A Kör egyhangúlag elhatározta, hogy „felír az OKTE Központi Választmányába, kérve, indítson országos mozgalmat, hogy Magyarország gimnáziumi, reál -, felső leány - és felső kereskedelmi iskoláinál alkalmazott tanárok az „Eötvös alap” országos tanítói segélyegyesületnek, az alapszabályok 34.§-a értelmében megszerzendő húsz koronás részesjegy által rendkívüli tagjai legyenek és ezáltal tegyék lehetővé a budapesti és kolozsvári „Tanítók Háza”-val kapcsolatban a középiskolai tanárok felsőbb iskolákban tanuló gyermekei részére nyitandó internátusok olyan berendezését, hogy azoknak mérete mellett a „Tanulók Otthona” áldásos hatását az országos segélyre szoruló tanárainak nagy részével éreztesse...”

(OKTK XXXIII. évf. 296.o.)

A Kolozsvári Kör tehát országos mozgalmat indított és a többi vidéki kör figyelmét is felhívta az áldásos célú adakozásra.

Az OKTE segélyező alapjának gyarapításával kapcsolatban összehasonlítást végeztek, s megállapították, hogy az „Eötvös alap” létrehozása óta (1878) többnyire az 1 forintos tagsági díjakból, a rendszeres segélyezéseken kívül 200.000 koronát meghaladó vagyont gyűjtöttek össze Magyarország néptanítóitól:

Ugyanakkor az OKTE segélyező alapja 1881-től, megalapítása óta, csak 12028 Ft 90 kr. „tőkésített vagyonnal” rendelkezett.

A különbség abból adódott, hogy míg a tanítók egyesülete az „önsegély buzdító, lelkesítő és sikert biztosító elvére épült”, addig az OKTE „kegyes” alapítványokon és önkéntes adományokon alapult.

A kolozsváriak áttekintésük végén a középiskolai tanárként dolgozó mintegy 3000 tanártársukat lelkesedésre és anyagi áldozatvállalásra szólították fel.

A tagdíjak megemelésével — havi 2 koronára — a segélyező alap jövedelmének gyarapodását megoldhatónak gondolták.

Az 1900 márciusában tartott ülés megállapította, hogy a középiskolai könyvtárak területén nagy mulasztások vannak, sürgős orvoslásra vár a könyvtárak problémája.

Legnagyobb problémaként szóltak arról, hogy a népkönyvtárak egyáltalán nem működtek, a közönség előtt teljesen elzártak és hozzáférhetetlenek voltak.

Az 1900–1901-es tanév (1901) februári ülésén Felméri Albert tartott előadást „Az elemi iskola, mint a középiskola előkészítője” címmel. Úgy látta, hogy a tankötelezettség túlságosan korán kezdődik. A korai beiskolázás miatt sok a sápadt és vézna gyerek. Javasolta, hogy a tankötelezettség 7 éves korra tolódjék ki, s így remélhetőleg a középfokú oktatásba is jobban beilleszkednének az érettebb tanulók.

A probléma másik oldalának azt tartotta, hogy nincs organikus összefüggés az elemi iskola és a gimnázium között. Ezért van az, hogy a gimnázium első osztályában a bukások száma magas, arányuk eléri a 30–35 %-ot. Súlyos problémának nevezte, hogy a minisztérium által elkészített tantervek nem vesznek tudomást az iskolák egymás melletti létezéséről. Ellentmondásnak tartotta, hogy az elemi iskolában kevés hangsúlyt fektetnek a memoriára, míg a gimnáziumokban igen lényegesek a memoriterek, „a kívülről tanultak.”

A tantervek nem veszik figyelembe az osztott és osztatlan iskolák sajátosságait, így az oktatás-nevelés folyamata e téren is csorbát szenved.

A felolvasó indítványozta, hogy:

- a betöltött 7. év után kezdődjön az elemi iskola I. osztálya,
- mind az osztott, mind az osztatlan elemi iskolák alsó négy osztálya részére egységes foglalkozási terv legyen megállapítva, amely csak a szükséges ismeretek elsajátítását jelentse:
értelmes olvasás, írás, beszélés és számolás elsajátítását és gyakorlását, valamint az emlékező tevé-
ség gyakoroltatását.

Az indítványt a Kör hosszas vita után elfogadta.

Az 1902–03-as tanévben Désen rendezett vándor ülésen (ahol a Dési Kórház igazgatója, dr. Parádi Ferenc az ifjúság szexuális neveléséről és a testi nevelésről tartott felolvasást) hangsúlyozták, hogy az elemi iskolában azért nélkülözhetetlen a tisztaságra és rendre szoktatása a tanulóknak, hogy a gimnáziumban ez már természetes követelmény legyen.

Az 1903 májusában tartott ülésen dr. Lechner Károly orvos, egyetemi tanár olvasta fel „Az idegesség az iskolában” c. értekezését. Kifejtette, hogy kisgyermekeknél, kisiskolás korban 9 óra előtt nem lenne javasolt az órák megkezdése. A korai időpontban tartott foglalkozások „veszedelmesek, mert ugyanennyi üdítő álmot rabol el a gyermekektől.” (A tanórák kezdésére vonatkozóan sem indítvány, sem határozat nem született.)

tanítók is részt vehetnének a szakmai munkában, az egyesület életében. Véget kellene vetni az iskolák „kaszt-rendszerének”.

Deklarálódott tehát a cél, a közvetlen feladat e terén: a tanítók és tanárok közvetlen találkozásai, eszmecseréi erősítenék a két iskolatípus együttműködését.

A Kör ezt követően valóban mindent megtett azért, hogy a város minden rendű és rangú tanintézményével valamilyen formában kapcsolatba kerüljön.

A tanítósággal való együttműködés kiépülését jelentette, hogy 1906 december 15-én a Kör elnöke, Márki Sándor bejelentette: 10 erdélyi vármegye tanítósága Kolozsvárott 1906 november 17-én megalakította az Erdélyrészi Tanítószövetséget. Pallós Róbert, a tanítóság elnöke hangoztatta, hogy e szövetség a „magyar nemzeti népnevelés ügyének előremozdítását segíti elő.”

Az alakuló ülésen hangzott el Tarcsafalvi Albert népiskolai igazgatónak „A mi egyesülésünk és közös feladataink” c. értekezése.

Az értekezés utalt arra, hogy jó lenne, ha megszűnne az elemi iskola és a középiskola „egymásra mutogatása”, az a jelenség, hogy a középiskola panaszkodik a népiskolára, hogy „selejtes” anyagot ad a kezébe, az elemi iskola pedig a középiskolát vádolja, hogy az nem eléggé módszeres és haladása nehézkes. Tarcsafalvi problémásnak mondta azt is, hogy a népiskolából a középiskolába való átmenet nem

középiskolát vádolja, hogy az nem eléggé módszeres és haladása nehézkes. Tarcsafalvi problémásnak mondta azt is, hogy a népiskolából a középiskolába való átmenet nem fokozatosan történik, azaz nincs jól előkészítve, erős zökkenéssel jár, s ez egyaránt megviseli a tanárt és a tanulót. Az átmenet nehézségeit csökkenteni kellene, tisztázandó az is, hogy mire készítsen fel az elemi iskola, s mennyiben legyen előkészítője a középiskolának. Javasolta az együttműködést a Tanítók Otthona, az általános tantermúzeumok, és a Takarékpénztár Részvénytársaság megalakítására. Ennek érdekében is indítványozta az együttes és közös értekezletek megtartását „a tanügyi férfiak” részére negyedévente, vagy félévente.

E felolvasással és annak együttműködési javaslatával kapcsolatban Márki Sándor előterjesztésére a Kör határozottan mondta ki, hogy

- évenként két közös értekezőt szervezésére kerüljön sor az OKTE elnöksége és a tanítók elnöksége vezérlete alatt,
- a „Család és Iskola”¹ c. pedagógiai lap a Tanár-egyesületi Közlöny mellett a kör hivatalos lapjának „nyilváníttatik”,

1 Család és iskola.

Nevelés-oktatásügyi szakközlöny szülők, kisdiednevelők, tanítók és a nevelésügy barátai számára.

Megindult 1875 február, megszűnt 1918 december 15-én.

Szerkesztette: Várady Károly,

főmunkatárs: Kozma József, Szabó Endre, 1877 márciustól Kiss Sándor. 1878. januártól Várady K. — 1880. szeptembertől Hegedűs István — 1881 októbertől Ferenczi Zoltán, 1882 októbertől Rieger Imre, 1888 januártól Czirják Albert, 1888

- azok a köri tagok, akik alsóbb osztályokban tanítanak, tapasztalataikat adják elő előadás formájában a Répay Dániel vezette nevelésügyi értekezleten.

A Kör és a Tanítók Erdélyi Szövetsége ünnepi ülésére 1913 november 11-én került sor.

(Ezen az ülésen 19 tanító és elemi iskolai igazgató lett a kör tagja, s ez is bizonyítja az együttműködés gyakorlati megvalósulását).

Az ünnepi ülésen Márki Sándor „Bethlentől Eötvösig” c. emlékbeszédében Bethlen Gábor közművelődésteremtő munkásságát méltatta Erdélyben: ő volt az első magyar fejedelem, aki törvényben biztosította a népoktatást és minden faluban iskola megnyitását szorgalmazta. Eötvös József legnagyobb érdeméért népoktatási törvényét (1868. 38.tc.) említette, mely „kimondta, hogy a nép neveléséről az államnak kell gondoskodnia.”

Márki saját koráig ható jelentőségűnek mondta a népiskolai törvényt, hiszen kellőszámú és felszereltségű népoktatási intézmény, azt megfelelően ellátni tudó tanítósereg nélkül Kolozsvárott sem lett volna igény a közép-, illetve felsőfokú oktatási intézményekre.

márciustól Fazekas József, 1903-tól Sólyom János, 1913 januártól Elek Gyula, Molnár Oszkár.

Kiadta: Kolozs-Dobakamegye Néptanítók Egylete, 1877-től Kolozsmegyei Tanító Testület, Kolozsvár

Megjelent havonta.

A Kolozsmegyei Tanítótestület munkássága, a népoktatásügy és tanítóképzés elméleti és gyakorlati kérdései, a külföldi oktatásügy fejlődése.

b.) A középfokú oktatást érintő elemzések

A Kolozsvári Kör felolvasó ülésein a legtöbb értekezés, dolgozat, javaslat és indítvány a középszintű oktatás témájában született. A teoretikus előadások mellett a köri dolgozatok a gyakorlat, a napi tanítás során felmerülő problémákat tárták fel és azokra keresték a megoldást.

Az iskolai munkával összefüggő gondjaikra nemcsak a felső hatóságoktól reméltek megoldást, hanem együtt, egymást segítve, együtt gondolkodva beszélték meg problémáikat, s így közös találkozósaikon nem vállalkoztak és nem is vágytak elméletieskedő eszmefuttatásokra. A közös hang megtalálását az is megkönnyítette, hogy a Kör tagjainak többsége középiskolákban tanított, de a felsőoktatási intézmények tanárainak jelentős része is valamikor középszintű oktatási intézményben dolgozott.

A középiskolai tantervek és Utasítás felülvizsgálatát az anyaegyesület is szorgalmazta. A Kolozsvári Kör úgy képzelte a bírálói munka elvégzését, hogy tantárgyanként, részletesen fejti ki szakemberek segítségével véleményét. Erdélyi Károly a magyar nyelv és irodalomra, Balogh Károly a klasszika filológiára, Török István a történelemre, Boros Sándor a matematikára és geometriára, Nyirédy Géza pedig a természettudományok tantárgyai tantervi bírálatára kaptak megbízást a Körtől.

(OKTK XXX.évf. 32.sz. 679–684.o.)

A Kör harmadik ülésén 1897 április 1-én hangzott el Erdélyi Károlynak a tagtársak véleményét, szakmai tapasztalatait illetve saját gyakorlati munkáját összegző felolvasása „A magyar nyelv és irodalom gymnasiumi tanterve” címen. A szerző előljáróban megállapította, hogy kevés az irodalom tanítására fordítható tantervben rögzített óraszám. Alapvetően csak a tanulók szorgalmára és otthoni tanulásukra építhet a tanár. Részletesen kidolgozott javaslatában gimnáziumi évfolyamonként konkrét formába öntve ismertette a grammatika, a stilisztika, a retorika és a poetika tanításához szükséges órarendi elképzelését. Meghatározta a javasolt írásbeli dolgozatok számát is. A szerző szerint az irodalomtörténet tanítását is joggal éri vád, mert felületes tudást ad, „kellő irodalmi műveltséget és szeretetet nem tudnak kivinni a tanulók életébe.” Az önképző körök is eredményesebben szolgálhatnak a mélyebb tudást elősegítő irodalomtörténet tanítását. A gondolatok írásbeli kifejezésére is nagy gondot kellene fordítani. A házi olvasmányok feldolgozását és a házi dolgozatokat nem tartotta megfelelőnek, mert „idegenkezűek”. Kétes értékük az otthon nyújtott segítségben van, így nem szolgálják a tanulók önálló feladatmegoldó készségének fejlesztését.

Előadását „hosszú és tanúságos” eszmecsere követte.

A hozzászólások közül — vázlatosan — Schneller István véleményét mutatjuk be. Schneller a magyar nyelv és irodalom oktatásában a fő hangsúlyt az irodalom tanítására

helyezné. A nyelv rendszerezését szerinte a felsőbb osztályokban kell elvégezni (az alsóbb osztályokból a grammatikát ki is zárta volna), mert ehhez absztrakt gondolkodás szükséges.

A magyar nyelv és irodalom tanítása természetesen később is a köri ülések vitatémája volt. Javaslatok, határozatok születtek, amelyekről folyamatosan és — kölcsönösen — tájékoztatták egymást a többi vidéki tanári körrel.

A Kör több alkalommal is napirendre tűzte az iskolai írásbeli dolgozatok ügyét. Az e témakörben elhangzott értekezések javaslatainak összefoglalásaként határozatot is elfogadott a Kör, amely szerint

- a dolgozatok javítását minden iskola a saját mércéje szerint végezze el,
- központilag kell elhatározni az egyes tantárgyakból készítendő iskolai dolgozatok számát,
- házi dolgozatokról, azok számáról a tanár döntsön.

A Kör az irodalomtanítással foglalkozva javaslatot tett az önképző körök iskolánkénti megszervezésére. A kolozsváriak által szorgalmazott önképzés alapvetően irodalmi jellegű lett volna, amely a szó- és az írásbeli kifejezőképesség tökéletesítését a klasszikus olvasmányok, kódexek olvastatása, tanulmányozása révén kívánta biztosítani. Az irodalom oktatásával foglalkozó köri ülések, felolvasások közül

említésre érdemes még Csengeri Jánosnak (az egyetem klasszika-filológia professzorának) az előadása (mely 1900 november 3-án volt), aki határozottan azt az álláspontot képviselte, hogy

„A dolgozat célja: az önálló reprodukálás. A formalizmus kerülendő.”

(OKTK XXXIV. évf. 7.sz. 238–239.o.)

E cél megvalósítása azonban csak úgy képzelhető el, ha a dolgozatok iratása kellően elő van készítve. A feladatok nem lehetnek túlságosan bonyolultak, a téma kiválasztásakor a tanulók képességeit feltétlenül figyelembe kell venni. Korszerű hibajavítási módszert javasolt:

„A dolgozatok javítására nézve előadó azt a módot helyesli, mely szerint a tanár az egyszerű tipikus hibákat kijegyzi, csoportosítja, a javításnál a dolgozatokat előre nem osztja ki, hanem a följegyzett hibák alapján a hiányos tudást pótolni igyekszik. A hibákat a növendékek otthon javítják ki.”

(OKTK XXXIV.évf. 7.sz. 238–239.o.)

(Csengeri János előadásának címe: A dolgozatírás sikerességének feltételei.)

A tantárgyak egymáshoz kapcsolhatósága, hatásuk felerősítése — a tantárgyi koncentráció- „modern” elképzelését ismerhetjük meg Fogarassy Albertnek az 1901

április 13-i ülésen elhangzott „A klasszikus olvasmányokhoz mikor és milyen egymásutánban kapcsolódják a régiségtan tanítása?” c. felolvasásából.

(OKTK XXXIV. évf. 28.sz. 676–678.o.)

A szerző szerint az eredményes tanítás egyik előfeltétele az, hogy a tanár kellően ismerje azt a tananyagot, amihez az új ismeretek kötődnek. Az egymást követő gimnáziumi (iskolai) osztályokban biztosítani kell az egyes tantárgyak feldolgozásának folyamatosságát, a tárgyalandó ismereteknek egymásra kell épülniük. A „felnőtt osztályokban”, azaz az érettségi előtt álló évfolyamokban az összefoglalásra és rendszerezésre kell a hangsúlyt helyezni.

A történelem tanításának tantervi felülvizsgálatával megbízott Török István a „Világtörténet tanítása a középiskolában” címen tartott felolvasást (1898 március 26-án).

(OKTK XXXI.évf. 26.sz. 559–560.o.)

Előadásában előbb áttekintést adott tárgya tanításának múltjáról, ezt követően pedig saját tapasztalataival ismertette meg a hallgatóságot. Ismertette azokat a tananyag-rövidítéseket, amelyeket témánként, osztályonként javasolt, hogy kevesebb, de jobban megválogatott tananyag segítségével sajátítsák el a tanulók a történelmi anyagrészeket.

A történelem tanításának korszerű módszereként egyre általánosabbá vált a szemléltetés. Ez a lényege annak az

előadásnak is, amelyet Márki Sándor történész professzor tartott e tárgy sikeresebb tanítása érdekében (1905 november 11-én).

Előadása keretében bemutatta azt a példaadás kedvéért magával hozott 130 oldalas gyűjteményét, amely egy-egy történelmi kor kiemelkedő egyéniségeinek és eseményeinek reprodukcióit tartalmazta. Az órák módszertani felépítésénél a reprodukciók alkalmazását a következőképp ajánlotta: a tanár, amikor egy kort tanít, bemutatja a képeket és amíg azt a kort tárgyalják, a képek a falon függve megerősítik a tanulók tudatában e történelmi időszak atmoszféráját és hangulatát, valamint emberközelbe hozzák a konkrét eseményeket és személyeket, így is segítve a tananyag bevéését.

(OKTK XXXIX.évf. 7.sz. 271–275.o.)

Makkai Ernő „Történelmi olvasmányok” c. előadásában (1911 május 6-i ülés)

(OKTK XLIV.évf. 43.sz. 909–910.o.)

azt fejtegette, hogy ezen olvasmányok a történelmi tények elsajátításához érzelmileg is hozzájárulhatnak, elősegíthetik a konkrét tényanyag színesebbé tételét, érdekesebbé tehetik az iskolai tananyag feldolgozását. Előadásával a szerző a történelem tanításának hatékonyságát próbálta emelni, ezért is hangsúlyozta, hogy a tanár a

történelem tanításával nemcsak érzelmi nevelőmunkát végez, hanem az értelemre is hat. Az értelmi nevelés megvalósítása — elősegítése érdekében a tanárnak tárgyilagosnak kell lennie: minden történelmi eseményt, jelenséget az adott kor kereteibe elhelyezve kell értelmeznie. Véleményének alátámasztására Márki Sándor szavait idézte: „ne fogjon a középkor tanításához az, ki a szentek legendáin mosolyogni tud.”

Az idegen nyelvek tanításának helyzete és problémái számos ülés napirendjén szerepeltek. Az idegennyelvű tantervek felülvizsgálata, a tanári munka minőségének javítása érdekében a Kolozsvári Kör számos elképzelést, javaslatot alakított ki, amelyeket az OKTK-ban is megjelentettek.

A felolvasások során a német nyelv és irodalom, valamint a latin és görög nyelvek tanítása kérdéseivel foglalkoztak. Különösen az utóbb említett két nyelv oktatása okozott az iskolák számára gondot, mert egységes tanterv hiányában a középiskolákban — a középiskola típusától, esetleg a szakos ellátottságtól is függően — e tárgyakat változó intenzitással, különböző óraszámokkal és tananyaggal tanították.

A német nyelv oktatásának helyzetét Erdélyi Károly tekintette át. E nyelv tanulását a tudományos képzés és továbbtanulás szempontjából tartotta fontosnak, de a gyakorlati érintkezés nyelveként is elismerte hasznosságát. A német nyelv tanításának sikere és eredménye Erdélyi szerint csekély, amelyben nemcsak a tanárok a hibásak. Rossznak

tartja a nyelvi tankönyvek nyelvtani részét és társalgási anyagát is. Kevesebb grammatikát tervezne és több nyelvi gyakorlatot, nyelvi fordulatokat tartalmazó beszédgyakorlatot építené be a nyelvi tankönyvekbe. Az ilyen társalgási jellegű könyvek jobban szolgálnák a „korszerűbb” nyelvoktatást, mint a nehézkes nyelvtani és nyelvi anyagot tartalmazó, a gyakorlattól elvont, a tanulókat nem érdeklő klasszikus olvasmányok.

A latin nyelv tantervi revíziójához Csengeri János szólt hozzá. Csengeri a régi tantervből kihúzná azt a célmegjelölést, hogy „ismerete köréből vett magyar szöveget a növendék helyesen tudjon fordítani”, s helyette: „a latin beszédgyakorlatok az olvasmányok kapcsán, azon reprodukálva kívánatosak” feladatmegjelölést tartotta célszerűbbnek.

(Szabadelőadásának címe: „A latin tanítás az új tantervben” volt. (1899 október 8-i ülés)

(OKTK XXXIII.évf. 3.sz. 107.o.)

Markos Albert unitárius főgimnáziumi tanár az alsóbb osztályokban tanított latin nyelv érdekében emelt szót (1906 február 8-án).

(OKTK XXXIX.évf. 23.sz. 535–537.o.)

Elemzését azoknak a tantervi hibáknak a felsorolásával kezdte, amelyeket a tantervkészítők akkor követtek el, amikor a latin tanterv elkészítésekor a német nyelvet vették alapul. A felsőbb osztályokban folyó oktatásról megállapította, hogy a latin nyelv tanítása azért nehézkes, mert az alsóbb osztályokban a rossz „alapozás” miatt később nincs mire „építkezni”. A magyar és a latin nyelv nyelvi strukturájának különbsége miatt is nehéz a latin nyelv tanítása-tanulása, s így — a szerző szerint — a tanárok és a tanulók erőlködése ellenére a latin tanítása-tanulása sok hasznos időt von el, más tárgyak rovására.

A latin nyelv tanításának problematikája nézeteltérésekre is okot adott a Kör tagjai között. A kialakuló polémia lényegében az országos vita része volt, amelynek során — a latin nyelv tanítása szükségessége kérdésének megítélésében — ellentétes nézetek, táborok alakultak ki. Voltak, akik teljesen ki akarták e nyelvet küszöbölni a középiskolai oktatásból, mások minimumra akarták csökkenteni az óraszámot, s voltak olyanok is, akik mérsékelt reformokat akartak bevezetni a latin oktatásban.

A Kolozsvári Kör elnöke, Márki Sándor is kifejtette nézeteit a latin nyelv oktatásával kapcsolatos vitában. Ő, mint érettségi vizsgabiztos azt tapasztalta, hogy túl sok időt és energiát emészt föl a tanár és diák számára ez a tantárgy. Tapasztalata szerint a reáliskolai latin kurzus tanulói többnyire jeles és jó osztályzatokat kaptak, „szóbozságuk

kevesebb, értelmi felfogásuk azonban nagyobb volt, mint nagyon sok gimnáziumot végzett érettségiző tanulónak”.

A reáliskolákban szerzett tapasztalatai alapján a latin nyelv oktatásának megkezdését csak a gimnáziumok harmadik osztályától tartotta célszerűnek.

Kiss Ernő unit. főgimnáziumi tanár értekezése (1908 február 5) a latin nyelv tanításának újszerűségéről tudósított.

(OKTK XLI. 23.sz. 515–519.o.)

A szerző előadásában ismertette a miniszteri kezdeményezésre indult Dent-féle First Book alapján tartandó latin órák felépítését.

Ezek az órák korszerű módszerekkel, induktív módon — a nyelvismeret és a beszéd segítségével — közelítenek a grammatika felé. Így a tanuló szinte észrevétlenül sajátítja el a legnehezebb nyelvtani szabályokkal együtt a nyelvet. Ez a módszer a tanulók gondolkodásához, lelki és életkori sajátosságaihoz közel álló olvasmányok feldolgozásával kívánta a latin nyelvet megkedveltetni.

Ez a módszer alapelveként azt tartotta szem előtt, hogy amit a tanulók megkedvelnek, azt könnyebben tudják elsajátítani is.

A másik óklasszikai nyelv, a görög nyelv is több ülés vitájának középpontjában állt. A tanárok között kialakult vita lényegében a körül a kérdés körül zajlott — mint a latin

nyelv esetében is —, hogy kell-e egyáltalán ez a nyelv; ha igen, akkor mit, mennyit optimális tanítani, milyen mélységben célszerű elsajátíttatni a középszintű oktatásban?

A görög nyelv oktatásával foglalkozó előadások sorából Incze Béni ev. ref. főgimnáziumi tanárnak „A görög irodalom tanítása a gimnáziumban” c. előadása (1904 december 5) (OKTK XXXVII.évf. 16.sz. 331–333.o.) különösen élénk fogadtatásra talált. Helyzetértékelésének lényege a következőkben foglalható össze:

- a görög nyelv tanítása a jelen viszonyok között nem kielégítő,
- a jelen tantervben szereplő irodalmi részeket bővíteni kellene,
- több időt lenne célszerű fordítani e nyelv oktatására.

Maga a Kör a görög nyelv tanításával kapcsolatban mértéktartó véleményt fogalmazott meg:

„mivel a mai görög tanításának célja nincsen a tantervben megszabott időhöz mérve, és így eredményei sem kielégítőek, intenzívebbé kell tenni a görög tanítást,- különösen a kijelölt írók műveinek tanulmányozása tekintetében.”

(OKTK, XXXVII.évf. 16.sz. 331–333.o.)

A földrajz oktatásáról is több aggódó hangú előadás hangzott el a Kör ülésein. Minden előadó leszögezte, hogy e tárgy tanítása elhanyagolt. Az 1904 október 8-i (OKTK,

XXXVIII.évf. 4.sz. 169–171.o.) ülésen Márki Sándor az elsők között szállt síkra azért, hogy a földrajz kapjon méltó helyet az iskolai tantárgyak sorában.

Márki Sándor véleménye szerint az érvényben lévő tantervek rosszak voltak, s a korrekciók ellenére azok is maradtak. A földrajz kedvezőtlen helyzete azzal magyarázható, hogy sokan ezen tárgyat nem tartják önálló tudománynak, hol a természettudományhoz, hol a történelemhez sorolják, és a tanterveket is éveken át gondatlanul állították össze.

Márki a földrajznak kiemelt szerepet szánt, hiszen a földrajz mint nemzeti tantárgy a tanulók hazafias nevelésében hatékony eszköz lehetne.

Ehhez a gondolathoz kapcsolódott Cholnoky Jenő² egyetemi tanár előadása is (1907 december 19-én). Cholnoky leszögezte, hogy a földrajz nem tölti be a neki szánt funkciókat, pedig tanítása-tanulása fontosabb lenne, mint a holt nyelvek elsajátítása. Előadásában az óvatos reformelképzeléseken túllépve a kör támogatásával mozgalmat kezdeményezett a földrajzoktatás színvonalának emelése, korszerűsítése érdekében. Vezetése alatt „Emlékirat” készült a választmány felé, amelyben a Kolozsvári Kör határozati javaslatban mondta ki, hogy a földrajzoktatás vonatkozásában át kell dolgozni a középfokú oktatás tanítási tervét (alsóbb

2 Cholnoky Jenő: egyetemi tanár (1870–1950), a József Műegyetemen szerzett oklevelet, 1896-tól ösztöndíjasként Kelet-Ázsiában tölt éveket, 1903-tól a budapesti egyetem magántanára, 1905-től a kolozsvári egyetemen földrajzot tanít, a Földrajzi Társulat majd Társaság főtitkára, 1921-től ismét a budapesti egyetemen tanár (a Balaton tanulmányozásában jelentős szerepet vállalt).

és felsőbb osztályokban végig javasolt a tanítása, sőt érettségi vizsga is lehessen e tárgyból).

Javasolták még, hogy

- csak szakképzett tanárok tanítsák a tárgyat, a színvonalasabb középiskolai oktatás érdekében a földrajz szakos tanárjelöltek képzését tökéletesíteni kell,
- a tanulók érdeklődésének felkeltése érdekében földrajzi jellegű olvasmányokkal, útleírásokkal, gyermekirodalommal kell ellátni az iskolákat,
- a természeti környezetet élményszerűen, kirándulások segítségével kell megismertetni a tanulókkal.

(OKTK, XLI.évf. 15–16.sz. 378–379.o.)

A matematika tanításának kérdéseiről számos elemzés született. Az 1899–1900-as tanévben Veres Vilmos kereskedelmi akadémiai tanár „A rövidített szorzás” címmel tartott előadást (1899 november 7).

(OKTK, XXXIII.évf. 8.sz. 203–206.o.)

Ismertette azokat az általa kidolgozott módszertani lépéseket, amelyek alapján az egyszerűbb feladattól az összetettebb feladatok fele haladva a gyengébb képességű tanulók is eredményesen elsajátíthatják az alapvető szorzási — matematikai műveleteket. Veres az egymásraépülő és átgondolt gyakorlatok segítségével a matematikai érzéket és

gondolkodásmódot szerette volna alakítani, fejleszteni. Módszerét konkrét gyakorlati példák során át mutatta be.

Az 1901-es évben (a január 12-i ülésen) Veres Vilmos javaslati indítványt terjesztett a Kör elé, amelyet a központnak is továbbították.

Előterjesztésének címe: „A matematika tanítása a középiskola III. o.-ban.”

(OKTK, XXXIV.évf. 17–18.sz. 430–432.o.)

Leglényegesebb gondolatai:

- gondoskodni kell a középiskolai számtan tankönyveknek a gyakorlati számolás szempontjai szerinti felülvizsgálatáról,
- a természettan és mennyiségtan szakos tanárjelöltek számára a jobb felkészülés érdekében kötelezővé kell tenni a politikai és kereskedelmi számtani kurzus elvégzését.

Az 1914 február 20-i Köri ülésen Thiering Oszkár ipariskolai igazgató, műegyetemi magántanár felolvasása keltett figyelmet. Thiering „A középiskolai matematika oktatás reformjáról” számolt be.

(OKTK, XLVII.évf. 13.sz. 736–739.o.)

Ismertetését elsősorban a középiskolák vezetőinek szánta. Észrevételezte, hogy a tankönyvekben tipikus hibák

fordulnak elő: a szabályok nehézkesek, nem gyakorlatiak, az elvont bizonyítási eljárások bonyolultak. Az utóbbi években a mértan szerepe megnőtt, s ezt a matematika gyakorlati oldalának tartva, az oktatást ebben az irányban korszerűsítendőnek tartotta. Ugy ítélte meg, hogy a függvénytan bevétele az oktatásba jelentős előrelépés volt, erre mindenkinek szüksége van, az orvosnak lázmérésnél, de a kereskedő és a statikus is használja.

A biológia tárgy tanításával kapcsolatban Huber Imre tartott két előadást „A természetrajz tanítása az alsófokú oktatásban” és „Biológia szükségessége a felsőbb osztályokban” címmel. A Kör 1909 november 20-i (OKTK, XLIII.évf. 15.sz. 276.o.) és 1911 november 18-i ülésein. (OKTK,XLV.évf. 19–20.sz. 507–510.o.)

Az 1909-ben tartott előadásban kifejtette, hogy a természetrajzi oktatás akkor éri el igazán a célját, ha tisztán biológiai alapra helyezkedik. Ezt a munkát a tanulókkal már az alsó fokon, az első osztályban meg kell kezdeni. Az első lépés kezdődhet a szűk környezet megismerésével, a természet jelenségeinek megfigyelésével. Ezek a jelenségek a tanulók érdeklődését kiváltva a tantárgy iránti fogékonyságukat erősíthetik.

A második előadását így kezdte: „A legújabb évtized természettudományi oktatása — a nyugati kultúrállamokban teljesen átalakult. Ma mindenütt a biológiai alap a mérvadó.”

(OKTK, XLV.évf. 19–20.sz. 507–510.o.)

Huber meglátása szerint ebben az irányban halad a biológia tanítása a magyar középiskolákban is. Fontosnak tartotta annak tudatosítását, hogy az oktatásban mindig a „miértekre” kell választ keresni és adni.

A Kör tanárai nemcsak az egyes tantárgyak tanításában próbáltak módszertanilag hasonló elveket kialakítani, hanem a tanulói teljesítmények értékelésére szolgáló osztályzatokban is keresték a közös alapelveket.

Az útkeresés tudatosságát jelzik az osztályozás problematikájáról megírt és felolvasott dolgozatok is. Már az 1898-as év októberi ülésén felmerült ez a téma Feczko János „A tanulók osztályozásának szempontjai s a tanjegyzék” c. előadásában.

(OKTK, XXXII.évf. 3.sz. 6.o.)

Feczko rámutatott az osztályozás fontosságára, a körültekintő és lelkiismeretes értékelés jelentőségére. A szerző véleménye szerint a középiskola igazi célja az, hogy a tanulót helyes gondolkodásra, józanságra, kötelességtudásra tanítsa, és egyben jellemét is formálja. Ehelyett azonban az osztályozás képességeket mér, jó, jeles és elégséges bi-

zonyítványokkal. A magaviseleti jegyeket is korszerűsíteni akarta.

Javaslatok a következők voltak:

- az iskola az ismereteknek azt a minimumát állapítsa meg, amely nélkül a tanuló tovább nem haladhat, s ezt az eredményszintet mérjék,
- a társadalmi erkölcsök és az iskola nevelőhatásának összhangjában ún. „viseleti jegy” legyen a magatartás mércéje,
- az elaprózott osztályozás helyett csak elégséges és elégtelen osztályzatot tartott célszerűnek.

Ezt a témát, amelyhez 10 fő szólt hozzá az ülésen — a többi körrel együttműködve — a választmány felé továbbították és egyúttal kérték a témának a közgyűlés előtti tárgyalását.

Az osztályozás később is visszatérő témát jelentett a Kör tagjai számára. Erről tanúskodik az 1906 december 12-i ülés is, ahol Szabó Imre ev.ref. főgimnáziumi tanár „Gondolatok az osztályozás előtt” címen olvasta fel dolgozatát.

Az előadó előjáróban az érvényben lévő osztályozási eljárás mellett sorolt fel érveket:

- 1.) a mostani osztályozási gyakorlat régi ugyan, de módja bevált,
- 2.) az osztályozás a tanuló képességéről ad jelzést a szülőknek és a tanároknak,

- 3.) a tanulókat országosan is egyféleképp minősítik,
 - 4.) az osztályzat ösztönző,
 - 5.) a tanári munka is ellenőrizhető az osztályzatok által.
- (OKTK, XL.évf. 20.sz. 517–521.o.)

A fenti érvek mellett Szabó legalább ugyanennyi ellenérvet is fel tudott sorolni. Véleménye szerint a tanulói teljesítményeket nem az osztályozással kellene mérni, mert ez hamis képet ad, csak a szorgalomra, az érdeklődésre, az esetleges felkészülésre vagy felkészületlenségre utal, de nem tárja fel a tanuló képességeit. A tanulót a „drukkolás”, az idegesség is gátolhatja a jobb teljesítmények elérésében. Sokszor az osztályozás „láza” a tanárt is eléri, csak azért kérdez, hogy osztályozhasson.

A Kör tagjai az egyes tantárgyakban rejlő nevelési lehetőségek kiaknázásának, a tanulók művészeti nevelésének is nagy szerepet tulajdonítottak.

A különböző művészetek eredményesebb, hatékonyabb elsajátításának elősegítése érdekében a művészeti nevelés elméleti kérdéseiről is előadások hangzottak el, de több művészeti ágban élményszerzési alkalmakat is biztosítottak a kolozsvári tanulóifjúság számára.

Az üléseken a kezdetektők fogva napirenden tartott témaként szerepelt a zeneoktatás. A zenei kérdések egyik legelismertebb előadója Farnos Dezső volt.³

Farnos meggyőződése szerint a magyar középiskolákban folyó ének- zeneoktatás messze elmaradt a nyugati iskolákhoz képest. Ugy látta, hogy a magyar közoktatás a külföldi országok példáitól eltérően nem fektet kellő hangsúlyt a zeneoktatásra, ebből fakadóan a zenei műveltség társadalmi elismerése is hiányos. Javaslatában hangsúlyozta, hogy szükségesnek tartja minden iskolában zeneterem létrehozását, az iskoláknak zenei eszközökkel, zongorával, hegedűvel, vonós hangszerekkel való felszerelését, valamint egy olyan tanterv összeállítását, amely a zeneoktatás didaktikai és módszertani utasításait megadhatná. Ő a klasszikus zenével kezdené a tanulók zenére nevelését, ünnepi alkalmakkor nyilvános hangversenyeket rendezne és vizsgával zárná a tanévet. Szomorúan állapította meg, hogy a zenei nevelés az oktatásügy periférikus kérdésének számít, alig mutathatóak ki az előremozdulás nyomai. (Az 1899 október 8-i ülésen „Zeneoktatás a gimnáziumokban” c. előadása hangzott el.)

(OKTK, XXXIII.évf. 3.sz. 104–108.o.)

3 Farnos Dezső: (1860–1922) A kolozsvári egyetemen szerez tanári oklevelet, utána hosszabb ideje külföldi tanulmányúton van, 1884-től a nagyenyedi református gimnázium tanára, 1890-től a sepsiszentgyörgyi Mikó Kollégiumban tanított. A Petőfi irodalom úttörője.

A zenei nevelés iránti igények alakulásáról szólt Seprődi János⁴ — (1907 október 5-i ülés) (ld. OKTK, XLI.évf. 3.sz. 133–137.o.) tanár —, aki történeti jellegű bevezetőjében időben egészen Mária Terézia uralkodásáig ment vissza. Mária Teréziát példaként állította saját kora elé, mert a felvilágosult uralkodó idején egységes iskolai zeneoktatás kialakítására törekedtek. Aktuális feladatnak tartotta a középiskolák helyének és szerepének tisztázását a zenei nevelésben. Szorgalmazta, hogy a középiskolának mind a 8 osztályában legalább 2 órában legyen zenei oktatás.

A Kolozsvári Kör a tanulóknak az esztétikai kultúra iránti fogékonyságra nevelésében is igyekezett az érdeklődőknek szakmai segítséget nyújtani.

Márki Sándornak, a Kör elnökének az oktatói és nevelői munka szinte minden területére kiterjedő figyelme, az esztétikai nevelés kérdései iránti érdeklődése a tanulók művészeti nevelését sem hagyta szem elől veszni. E téma iránti vonzalmát jelzi, hogy „Műízlés a középiskolában” címmel előadást tartott (az 1898 november 12-i ülésen).

(OKTK, XXXII.évf. 7.sz. 163–165.o.)

A téma azonossága és a problémafelvetés közössége miatt előadása ismertetését összekapcsoljuk Halmágyi

4 Seprődi János: (1874–1923) zeneíró, tanár, kolozsvári gimnáziumi tanár. Jelentős zenetörténeti tanulmányokat jelentetett meg: pl. Emlékirat a magyar zene ügyében (1905. Bp.). A magyarországi ref. gimnáziumok énektanításának tervezete. Kolozsvár 1908; A magyar népdal zenei fejlődése 1908 Kolozsvár stb.

Antalnak az „Aesthetikai museumok a középiskolában” c. dolgozata bemutatásával.

(OKTK, XXXII.évf. 30.sz. 563–565.o.)

Mindkét előadó azt a korszerű és modern gondolatot vetette fel, hogy a középiskolának a tantárgyak halmaza és bővülő ismeretanyaga ellenére a tanulók ízlésének fejlesztéséről, a művészetek iránti érzékenységük kialakításáról sem szabadna megfeledkeznie.

Márki Sándor, Halmágyi Antal és a témához hozzászóló szakemberek a tantárgyak rendszeréből az esztétikai nevelés szempontjából az alábbi tárgyakat tartották kiemelt jelentőségűeknek: a földrajzot, az irodalmat és a rajzot.

Egyetértettek abban, hogy ezek azok a tantárgyak, amelyeknek ismeretanyaga — megfelelő tanári szemlélet esetén — hozzájárulhat a tanulók esztétikai kultúrájának kialakításához.

Az iskola a maga eszközével (pl. reprodukciók vásárlásával, tantermek, folyosók dekorálásával, órai szemléltetéssel) sokat tehet az esztétikai érzék alakítása érdekében.

A szülői ház e tekintetben is meghatározóvá válhat: példászerű rendjével, tisztaságával stb. erősítheti a környezeti szép iránti esztétikai igény formálódását. Többben is kiemelték, hogy mind a család, mind az iskola részéről az esztétikai nevelésnek folyamatosnak és következetesnek kell lennie.

A Kör indítványozta, hogy minden tanintézet, a kolozsvári tankerületbe tartozó minden népiskola, tanítóképző és más intézet tanári kara, illetve tanári könyvtára és ifjúsági önképző köre lépjen be az országos magyar képzőművészeti és iparművészeti társulás rendes tagjai közé.

A tanulók esztétikai nevelésének érdekében gyakorlati lépéseket is tett a Kolozsvári Kör. Lelkes tagsága színügyi bizottságot hozott létre. A színügyi bizottság — amelynek vezetőjévé Csengeri Jánost választották meg — a Kolozsvárott tanuló ifjúság számára szervezett nagysikerű színi előadásokat. A színielőadások vezérelve az volt, hogy „az ifjúságnak inkább semmit, mint valami selejtest.”

A bemutatott előadások valóban igényesek és színvonalasak voltak. A repertoárban — többek között — a következő művek szerepeltek: Shakespeare: Coriolanus, Julius Caesar; Moliere: Fösvény; Katona József: Bánk bán; Madách Imre: Ember tragédiája stb.

Az előadások megtartására a Kolozsvári Nemzeti Színházban kéthetente, vasárnap délutánonként került sor.

A színház igazgatója (Jánovics Jenő) maga is köri tag volt, így az együttműködés zökkenőmentesen valósulhatott meg. Az előadások rendszeres jellegét mutatja, hogy 1907-ig 103 előadás megtartására került sor. Csengeri Jánosnak, a színügyi bizottság elnökének ügyszeretetét igazolja, hogy a színielőadások előtt rendszeresen bevezető előadásokat tartott, rövid korrajzot vázolva a művek

szerzőiről, a művek megértéséhez feltétlenül szükséges ismeretekről. (Ezeket a bevezető előadásokat Csengeri később két kötetben kiadta.)

Förstner Tivadar neve a „Művészet az iskolában” c. előadáshoz (1905 február 26-i ülés) kapcsolódott.

(OKTK, XXXVIII.évf. 24.sz. 527–528)

Véleménye szerint a művészetek Magyarországon még nem leltek igazán otthonra, éppen ezért sokkal igényesebbnek kell lenni a művészi igény formálásában. Ő ezt elsődlegesen a rajztanárok és a történelemtanárok hatékonyabb együttműködésével látta megvalósíthatónak.

A Kör az esztétikai nevelés színvonalának emelése érdekében művészeti bizottságot állított fel, amelynek vezetésével Csengeri Jánost bízták meg.

A bizottság mind elméleti tevékenységével (előadások tartásával), mind gyakorlati munkálkodásával hathatósan igyekezett a művészeti nevelés céljait szolgálni. Ennek megfelelően meghatározták az egyes iskolai tantárgyakban rejlő fejlesztési lehetőségeket is.

Pl. a szabadkézi rajz tantárgy színvonalasabb tanításától a tanulók formaérzékének fejlesztését remélték. A szemléltetés széleskörű alkalmazásának szorgalmazásával — az ismeretsajátítás elősegítése mellett — a tanulók esztétikai nevelésére próbáltak hatni.

A mindennapi iskolai munkát illetően, illetve azt kiegészítően az énekoktatás, a zenei ismeretterjesztés terén is jelentős kezdeményezésekre került sor: a színielőadások mellett zenetörténeti előadásokat szerveztek, zenei „magyarázattal”. Az első előadás a XVII. század, a második a XVIII.század énekeiről szólt, a harmadik pedig Erkel Ferencről. A magyarázatokat Rietly Károly és Seprődy János tartották. Az előadásokat eredetileg a tanulóifjúság számára tervezték, de már az első rendezvényt követően Kolozsvár érdeklődő közönsége is bekapcsolódott az előadások látogatásába.

Az egészségügy, s ezen belül a tanulók testi nevelésének kérdései szintén többször szerepeltek a Kör felolvasó ülésein. A témakör aktualitását jelzi, hogy több esetben a gyakorlatban is megvalósultak a kezdeményezések.

László Gyula kolozsvári tornatanár három testnevelési témájú dolgozatával hívta fel magára a Kör tagjainak figyelmét. Különböző időpontokban (1907, 1910, 1912) felolvasott dolgozatai élénk érdeklődést váltottak ki.

Első dolgozatában a testedzés higiéniájáról, illetve annak fontosságáról szólt. Hangsúlyozta, hogy az emberi testfelépítés különbözősége miatt a testgyakorlatok egy részének is individuálisnak kell lennie.

A testedzésben fontosnak tartotta a józan mértéktartást, a túlzott megerőltetés elkerülését, valamint a testi higiénia előírásainak maradéktalan betartását.

Az egészséges testi fejlődés szempontjából kívánatosnak mondta — és elsőik közt szorgalmazta — a tanulók testi-fizikai fejlődésének rendszeres orvosi felülvizsgálatát.

Vitatta a sport és a torna közti fokozódó különbségtétel jogosultságát. A csupán anyagi és erkölcsi elismerésért folytatott sportot — ahol az egészséges fizikum nem fő célja, hanem legfeljebb mellékes eredménye a sportnak — hátrányosnak tartotta. A tanulóifjúság számára a minden testrész megmozgató, a harmónikus testi fejlődést biztosító testedzés (torna) megszerettetését tekintette célnak.

„Van-e a testgyakorlatoknak üdítő hatása?” — tette fel a kérdést második felolvasásában.

Válaszában több tekintélyes szakemberre hivatkozva megállapította, hogy a torna üdít. Javaslata szerint a tanulók kikapcsolódására, szellemi serkentésére jó alkalmat kínálnak az órák közti szünetek, vagy a szabadban folytatott séták.

Vitatott kérdésnek nevezte, hogy a gyermekek számára melyik időpont tekinthető legalkalmasabbnak tornaóra megtartására.

Elméleti lehetőségként több variációt is elképzelhetőnek nevezett: pl. az óra megtartható lehet kora reggel, a többi tanóra előtt; időpontként szóba jöhetnének az órák közti

szünetek, de a délutáni órákban is meg lehetne azokat tartani.

Az előadó gyakorló tornatanárként a maga részéről az elméleti órákat megszakító játékos testgyakorlatokat találta megfelelőnek. Megfogalmazása szerint az elméleti órák monotonitását megszakító változatosság biztosítja az idegrendszer egyes részeinek pihentetését, ami a tanulók szellemi tevékenységére és magatartására is jótékonyan hat.

László Gyula harmadik előadása „Újítás a porosz iskolák tornatanításában” c. értekezése volt. Ebben azokat a törekvéseket ismertette, amelyek az idegességtől igyekeznek megvédeni az emberiséget.

A hazánkban elterjedt ún. német tornagyakorlatoknál hasznosabbnak, egészségesebbnek nevezte a gimnasztikát, a „svéd tornát”.

A svéd torna nem fárasztja ki túlságosan a szervezetet, s így elősegíti a helyes légzésritmus kialakulását, valamint a sok ülés okozta gerincproblémákat is sikeresen orvosolja.

Felolvasása végén indítványt is tett:

„...mondja ki a Kör, hogy a mindennapi tízperces tornát, ahogy azt a svédek, dánok és poroszok a rendes tornaórák és játékdélutánok mellett tanítják, célszerűnek tartja és annak egyelőre legalább próbaképpen való behozatalát támogatja ..”

(OKTK, XLV. évf. 40–41.sz. 910–912.o.)

Ennél az előadásnál átfogóbb témáról, a testgyakorlatok szociálpedagógiai fontosságáról szolt László Gyula következő előadása.

Az előadó ez alkalommal is ajánlással zárta felolvasását. Javasolta, hogy a testnevelés hazai rendszerét, módszereit vizsgálják felül, az oktatási intézményekben pedig vezessék be a mindennapos tízperces tornát, amely — pedagógiai, esztétikai és fiziológiai jelentősége miatt — kedvezően hat az oktatási — nevelési folyamatra.

A kiragadott példák is mutatják, hogy az egészségügy témaköre számos időszerű, korábban nem tárgyalt, vagy mellékesnek ítélt nevelési vonatkozású kérdés megbeszélésére biztosított lehetőséget. Az idézett témák mellett az egészségügy és az iskola kapcsolatát vizsgálták azok a tanulmányok is, amelyek az egészség megőrzésének iskolán kívüli feladatairól szoltak.

Dr. Lehman Róbert egy korábban nem, vagy csak valáláserkölcsl megközelítésben tárgyalt témaköréről szolt „Az érzékiség elleni küzdelem” c. előadásában (1901 január 12-i ülés).

(OKTK, XXXIV. évf. 17–18.sz. 430–432.o.)

Az előadó szerint a szeretetben nevelt gyermekekben negatív irányú érzékiség nem fog kifejlődni. Az érzékiség nemkívánatos tünetének kialakítását a munkára neveléssel,

megfelelő fizikai terhelést nyújtó testneveléssel és szeretetteljes odafigyeléssel megelőzhetőnek nevezte.

Nagy érdeklődést váltott ki dr. Parádi Ferencnek, a dési kórház igazgatójának a szexuális nevelésről tartott előadása is (1903 június 7-i ülés).

(OKTK XXXVI. évf. 37.sz. 738–739.o.)

Ő is — Lehmanhoz hasonlóan — az iskola és a család összefogásában, az intézményes nevelés és a szülői ház nevelési felfogásának megegyezésében, valamint a gyermeki energiákat egyéni és közösségi szempontból hasznos tevékenységekre irányító törődésben látta a szexuális nevelés sikerének titkát.

Az egészség megőrzése sajátos kérdése, az iskolaszerek higiénája volt a témája dr. Filep Gyula „Az iskolai könyvek fertőtlenítése” c. értekezésének (1902 február 22-i ülés). Véleménye szerint a bacilusok, mikroorganizmusok a könyvek útján is terjedhetnek, a fertőzés veszélye csak egy hónap múlva szűnik meg. Ideálisnak nevezte, ha a tanulók csak új könyveket olvashatnának, illetve ha minden könyvtár és iskola gondoskodna a könyvek fertőtlenítéséről.

Az előadó az egyetem Karolina Kórházában a gyakorlatban is bemutatta az érdeklődő tanároknak és könyvtárosoknak a könyvek fertőtlenítésének módját.

(OKTK, XXXV.évf. 30.sz. 651–652.o.)

Dr. Rigler Gusztáv egyetemi tanár az iskolai padoknak a helyes testtartás kialakításában játszott szerepéről tartott előadást (az 1902 november 8-i ülésen). Meggyőzően szólt arról, hogy a gerincoszlop egészséges fejlődéséhez a gyermeki szervezet sajátosságait figyelembe vevő iskolai felszerelésekre, padokra van szükség. Az anatómiai szempontokat elhanyagoló székek, padok egészségkárosodást okoznak. A rossz testhelyzetben, kényelmetlenül ülő tanuló figyelmetlen, nem tud koncentrálni, sőt a szem egészséges fejlődését, a látást is veszélyezteti a rosszul kiképzett pad. Előadását azzal zárta, hogy az egészségkárosodás megelőzése érdekében a tanár, az orvos és a padkészítő mester együttműködésére van szükség, mert csak így biztosítható az optimális kiképzésű iskolai ülőalkamatoság.

(OKTK, XXXVI.évf. 7.sz. 189–191.o.)

Dr. Konrádi Dániel egyetemi magántanár népegészségügyi és szociális szempontból jelentős problémát dolgozott fel „A fertőző betegségek és az iskola” című előadásában (1903 márciusi ülés).

A nagy érdeklődést kiváltó köri ülésen — számos érdeklődő szülő jelenlétében — részletesen szólt a leggyakrabban előforduló fertőző betegségek okairól, külső tüneteiről, felismerésük lehetőségeiről. Részletezte az egyes betegségek megelőzésének lehetőségeit, módját. Alapelvként hangsú-

lyozta, hogy a védekezésre kell a hangsúlyt fektetni „mert jobb nem betegnek lenni, mint betegségből kigyógyulni.”

(OKTK, XXXVI.évf. 7.sz. 189–191.o.)

Dr. Lechner Károly egyetemi tanár „Az idegesség az iskolában” című előadásában (1903 május 2-án) a tanulók fokozottabb idegi megterhelése miatt kialakuló idegesség okai-
val, tüneteivel és megelőzésének lehetőségeivel foglalkozott.

Az iskolában véleménye szerint háromfajta gyermek van:

- a.) egészségesek, akik idegesnek látszanak,
- b.) idegességre hajlamosak,
- c.) ideges alkatúak.

Az iskolának ügyelni kell arra, hogy ne okozzon unalomhoz, vagy idegességhez vezető túlfáradást. Az iskola prevenciós feladatait a következőkben jelölte meg:

- az iskolai tanítás ne kezdődjön meg a kisebb gyermekek számára 9 óránál, a nagyobb tanulók számára pedig 8 óránál korábban,
- délután lehetőleg ne legyenek órák,
- naponta 5–6 óránál ne legyen több tanítási óra, a házi feladatok ne legyenek megterhelőek, túlságosan időigényesek,
- az évváró vizsgák feleslegesek,

- az ókori nyelvek fárasztóak, arányuk csökkentése lenne kívánatos,
- a tanulók képességeikhez illő feladatot kapjanak,
- a büntetés legyen igazságos, ne okozzon felesleges feszültséget.

Javasolta, hogy az ideges és kórosan nehezen nevelhető gyermekek kisegítő osztályokban tanuljanak.

(OKTK, XXXV, évf. 25.sz. 526–528.o.)

Kolozsvárott az egészségügyi nevelés helyzetének javítása, az oktatási és nevelési teendők koordinálása érdekében egészségügyi bizottságot állítottak fel (1900-ban), amelynek vezetésére Dr. Lechner Károly egyetemi tanárt kérték fel.

(Az egészségre nevelés helyzetét értékelve joggal állapíthatták meg a Kör tagjai, hogy e téren a fejlettebb nyugati országoktól nem voltunk lemaradva. Ez a megállapítás azért is jogos volt, mert a századfordulón kiadott VKM rendelet alapján hazánkban iskolaorvosi és egészségtan tanári státusokat hoztak létre, azaz hivatalosan is kezdetét vette az iskolaorvosi hálózat kiépítése.)

Az egészségügyi bizottság aktív és intenzív munkát fejtett ki. Tevékenységének előterében elsősorban az alkoholizmus elleni küzdelem állt. Már a századforduló időszakában súlyos társadalmi problémának számított az alkoholizmus, ezzel

magyarázhatóan a bizottság is visszatérően foglalkozott az alkoholizmus megelőzésének a kérdésével.

Lechner Károly „A középiskola küzdelme az alkoholizmus ellen” c. előadásában (1906 március 10-én) orvosként tekintette át az alkoholizmus személyiségromboló hatását. A középiskolai korosztályra nem tekintette jellemzőnek a túlzott alkoholfogyasztást, így széleskörű összefogással, a szülők és tanárok együttes megelőző és felvilágosító munkájával megakadályozhatónak tartotta a fiatalabb generáció körében e szenvedélybetegség kialakulását.

(OKTK, XXXIX.évf. 28–29.sz. 627–632.o.)

Kőrösy György dési állami főgimnáziumi igazgató „Az ifjúság és az alkohol elleni mozgalom” c. előadásában (az 1914 januári ülésen) olyan külföldi példákat sorolt fel (pl. Franciaország, Románia, Svédország), ahol az alkohol elleni küzdelem a középiskolák államilag előírt feladata lett, kötelező részévé vált az oktatásnak. Sajnálattal állapította meg, hogy hazai vonatkozásban csak „papíron” történtek intézkedések, mert az 1903. és az 1905. évi minisztériumi rendeletek elsősorban a probléma iránti figyelemfelkeltést szolgálták.

(OKTK, XLVII.évf. 13.sz. 738–739.o.)

Az 1841/1905.sz. VKM rendelet elrendelte ugyan, „hogyan a népiskola és a középiskola minden osztályában az olvasókönyvben az egészségtan és embertan tanítása fo-

nalán az alkohol nyomán jelentkező erkölcsi és anyagi veszedelmek, a nemzet jólétét pusztító hatásai tárgyalassanak az egészségügy, közerkölcs és közgazdaság szempontjaiból megvilágítva...”, de ez csak részben valósult meg.

(OKTK, XLV.évf. 19–20.sz. 507–510.o.)

A népiskolai tankönyvek írói valóban figyelembe vették ezt a szempontot, de a középiskolai tankönyvekben nem találni a fenti rendelkezéseknek megfelelő olvasmányt — panaszkodott az előadó.

A 45/1913.sz. rendelet lehetővé tette és egyben szorgalmazta az alkoholelles egyesületek létrehozását. A „Magyarországi Abstinens Tanárok és Tanítók Egyesülete” 1912 július 3-án alakult meg, de nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Kolozsvárott a kereskedelmi iskolában működő önképző kör egyik szakosztályaként szintén absztinens osztály alakult, amely a mozgalomhoz való kapcsolódásra hívta fel a vidéki körök figyelmét, de a jószándékú kezdeményezés nem vált országossá.

A Kolozsvári Kör munkásságában jelentős helyet foglaltak el azok az ülések, amelyeken a középiskolák reformja kérdéseivel foglalkoztak. (A témát az országos anyaegyesület, valamint a többi vidéki kör is folyamatosan napirenden tartotta.)

A 90-es évektől felerősödő vitákban eltérő nézetek, érdekek és célkitűzések tükröződtek.

A nézetek jelentősen eltértek egymástól a középiskolák szerkezeti felépítésének, átalakításának, az új tantervi dokumentumoknak, az iskolai jogosítványoknak, valamint az érettségi szükségességének és módjának a megítélésében.

Voltak, akik a gimnázium hagyományaira utalva a homogénebb „humán” képzést nyújtó gimnáziumot — az egyetemi képzés „előcsarnokának” tartva — az Eötvös féle liceális rendszerben képzelték el.

Mások lényegében elfogadták Eötvös egykori koncepcióját, de a képzést differenciálni kívánták, fakultatív tárgyak oktatását szorgalmazták. (A fakultatív tantárgyak bevezetésétől a középiskolai képzés gyakorlatiasabbá tételét, a továbbtanulásra való jobb felkészítést remélték.)

Nagy táborra volt annak a koncepciónak is, hogy a gimnázium és a reáliskola közti merev falat le kell rombolni, a kétféle képzési profilt közelíteni kell egymáshoz, s így a továbbtanulásra való jogosítványokban meglévő szakadás eltüntethető.

Az országossá vált vita kicsengése az volt, hogy az egységesség és a — valamilyen mértékű — differenciálás elve megvalósíthatatlan.

A középiskolai reform kérdéseinek megvitatásába a Kolozsvári Kör is bekapcsolódott. Bevezető jellegű volt „A középiskolák mérlege” c. előadás, amelyet Cs. Lázár Ottó, a

dési főgimnázium tanára olvasott föl (1904 november 26-án).

Cs. Lázár elméleti síkon tárgyalta a középiskolák hazai állapotát, s kifejezte elégedetlenségét az iskolákban uralkodó állapotok miatt.

Különösen a tárgyi és személyi feltételek javítását tartotta elengedhetetlennek. Javasolta továbbá a tanárok és tanulók túlterhelésének csökkentését és az iskolai tantervek olyan átdolgozását, amelynek eredményeként a tanulók a „közviszonyokat” jobban megismerhetnék. A tanulók egyéni adottságainak eredményesebb formálása érdekében individuális nevelési módszerek alkalmazását tartotta célravezetőnek.

(OKTK, XXXVIII.évf. 11.sz. 307–308.o.)

Schneller István,⁵ az egyetem pedagógia professzora konkrét, alaposan kidolgozott tervezetet olvasott fel a középiskola általa célszerűnek ítélt megreformálásáról.

(A professzor az Eötvös-féle hat gimnáziumi osztályra épülő, s egyetemre előkészítő, kétéves „furkált” líceum melletti elkötelezettségét is kifejtette.)

5 Schneller István egyetemi tanár, pedagógiai író (1847–1939). Tanulmányait Sopronban, Halleban és Berlinben végezte, 1874-ben Eperjesen, 1877-től a pozsonyi evangélikus teológiai intézetben tanár. 1895-ben kinevezést nyert a kolozsvári egyetem — Felméri Lajos halála után megüresedett — pedagógiai tanszékére. Egyetemi professzori működésével párhuzamosan az egyetem mellett működő tanárképző intézet tanáraként, majd igazgatójaként dolgozott.

1918 karácsonyán, mint az egyetem rektora karhatalommal kényszerítve kénytelen volt a román hatóságoknak az egyetemet átadni. 1920 májusától több kollegájával együtt Budán folytatták az oktató munkájukat; itt készítette elő a kolozsvári egyetemnek Szegedre való szervezését, elhelyezését.

1923 végéig Szegeden az egyetem professzoraként és tanárképző intézet igazgatójaként dolgozott.

Reformelképzeléseit olyan francia és angol példákkal is illusztrálta, ahol a „gimnázium és az egyetem közé helyezünk egy olyan intézetet, amely számol az egyéniséggel, a szabadsággal, úgy azonban, hogy az egyéni hajlam alapján szabadon választott irányban való haladásnál a választmányt tanácsával támogatja, választott irányt a tudomány egészével egybekapcsolja, s a választott irányban kifejtett munkásságot ellenőrzi.”

Schneller István: Pedagógiai dolgozatok II. 218.o. (in. Tantervelmélet forrásai (4) Schneller István és Imre Sándor tantervelméleti törekvései) OPI 1984.

A Kolozsvárott felállítandó középiskola részletesen kidolgozott tervezete Schneller pedagógiai elképzeléseit kívánta a gyakorlatban is megvalósítani.

Schneller a személyiségformálásban a tanár-növendéktananyag komponensekből álló tényezők kölcsönös egymáshatásának tulajdonított meghatározó szerepet.

Felfogása szerint a három tényező „harmonikus együtt hatása és együttműködése” olyan iskolai tevékenység- és kapcsolatrendszer kialakulását eredményezheti, amely megfelel a kor követelményeinek. Az általa tervezett reformközépiskolában különösen a liceális képzés kereteiben nyílt volna lehetőség az eltérő érdeklődés, a tudományos ambíciók optimális kielégítésére.

A Schneller féle középiskola szervezeti felépítése a következő lett volna:

az elemi iskolából azok a tanulók, akik középiskolában szeretnének továbbtanulni a III. osztályból átlépnének az ún. előkészítő iskolába. Az előkészítő iskola időtartama két év, s arra épülne a 3 éves progimnázium, azután pedig a tanuló belépne a 3 éves gimnáziumba. (A harmadik gimnáziumi év végéig tehát a tanulók összesen 11 évet töltöttek volna el a reformiskolában.)

A gimnáziumi tanulmányokat követően az egyetemre, illetve felsőfokú tanulmányokra pályázó fiatalok még két évig tanulnának a líceumban. Ez alatt a két év alatt az egyetemi szaktanulmányokra, az önálló tudományos ismeretszerzés technikájának elsajátítására készítenék fel őket. A liceális képzés Schneller szerint — éppen ezért mert az egyéni érdeklődésre, adottságokra épít — alkalmas lehet a tanulók túlterhelése, érdeklődésnélkülisége megszüntetésére is.

Schneller a reformiskola tantárgyai közül különleges szerepet szánt a történelemnek, a történelem tanításának. Megfogalmazása szerint „minden egyes előadásnak központi irányítója a történet óra”. Schnellernél tehát az egyes iskolai tantárgyaknak történeti jellegűvé kellett volna válni és valamennyi tárgy feldolgozásakor a történetiség elvét kellett volna érvényesíteni.

Az iskolai nevelés leglényegesebb kategóriáiként az értelmi nevelésben, a „történeti szellem” megjelenítését, az érzelmi nevelésben pedig a szeretet fontosságát hangsúlyozta.

Az 1910-es években ismét napirendre került a középiskolák reformjának az ügye. A világháborút megelőző évekre a középiskolai tanárok számára nyilvánvalóvá vált, hogy a középiskola érettségit adó intézménytípusai (a gimnázium és a reáliskola) nem, vagy csak hiányosan töltik be a nekik szánt funkciókat. A humán- és reálműveltséget nyújtó középiskolák hagyományosan kialakult megoszlásának területi aránytalanságai, az anyagi és személyi ellátottságban mutatkozó jelentős eltérések, a lemorzsolódók magas aránya mind-mind azt jelezte, hogy a középiskola reformra szorul.

A középfokú oktatásban jelentkező súlyos működési zavarokról szólt Sárkány Lórándnak, a dési főgimnázium tanárának statisztikai adatokkal alátámasztott előadása.

Sárkány a Kör 1912 május 24-i ülésén elmondta, hogy a statisztikai évkönyvek adatai alapján kimutatható, hogy mind a gimnáziumok, mind a reáliskolák tanulóinak többsége a középiskola első öt osztályában lemorzsolódik, s csupán kis hányaduk jut el az érettségig.

Példaként említette, hogy az 1895–1900 között középfokú tanulmányaikat megkezdők átlagában:

100 I. osztályos gimnáziumi tanuló közül 37,

100 I. osztályos reáliskolai tanuló közül 24 tett érettségi vizsgát

100 I. osztályos gimnáziumi tanuló közül 43,

100 I. osztályos reáliskolai tanuló közül pedig mindössze 33 végezte el eredményesen a középiskolai ötödik osztályát.

Az egyéb statisztikai mutatók alapján azt is megállapította, hogy az 1901–1910 között reáliskolai és gimnáziumi érettségi vizsgát tett tanulók pályaválasztásában a kétfajta középiskola kezd szerepet cserélni. A gimnázium közel annyi mérnököt nevelt, mint papot, annyi kereskedőt, mint tanárt, a reáliskola pedig jóval több jogászt, orvost, mint természettudományos szakembert.

(OKTK, XLV.évf. 42–43.sz. 958–959.o.)

Az előadó úgy vélte, hogy az oktatásnak a tényleges helyzethez és igényekhez kellene alkalmazkodnia, azaz az egységesítés irányába kellene továbbfejleszteni a középiskolát.

(Sárkány problémamegközelítésével a Kör tagjainak egy része nem értett egyet. A „felfestett kép” szerintük túlságosan sötétre sikeredett és a statisztikai adatokból levont következtetéseket túlzottnak tartották.)

Az előadás kapcsán egy másik lényeges kérdés is felmerült, amely az „érettségi vizsgálatok”-kal volt össze-

függésben. A kérdés — már az előadás címében is — úgy vetődött fel, hogy eltöröljék-e az érettségit vagy nem? A Kör 1909 december 11-i ülésén Gocker Lajos kereskedelmi akadémiai tanár külföldi tapasztalatokat és viszonyokat ismertető előadásában azt állította, hogy „nálunk tulajdonképpen nem is az érettségi vizsgálatban van a hiba, hanem abban az eljárásban, amellyel középiskolai tanulóinkat az érettségi vizsgálatra előkészítjük”. A nyugati országokban — szerinte — érettebbek a tanulók, s jobb önismerettel rendelkeznek. Bizonyítja ezt az is, hogy ha egy hallgató nem érzi elég felkészültnek magát a vizsgára, akkor önként visszalép.

E kérdésben — külföldi szakemberekre és gyakorlatra hivatkozva — Schneller István is részletesen kifejtette álláspontját. Az érettségi vizsgák ellen azt az érvet hozta fel először, hogy az érettségi vizsgák tárgyai „satnyulnak”, pl. Poroszországban, a korábbi 12 érettségi tantárgy számát 5-re csökkentették. (A hazai tendenciákat is hasonlóan ítélte.)

Ismételten hangsúlyozta, hogy a tantárgyak középpontjába a történelmet kell állítani, azt a tárgyat, amelyen keresztül vizsgálható a tárgyak konglomerátuma. Az érettségi legnagyobb hátrányának tartotta, hogy a folyamatos vizsgálódástól kizökkenti a tanulót. Schneller szerint a legsürgősebb tanügyi teendők, a legégetőbb gondok a következők:

- a „tanügyi hátrány” miatt eltörlendő az érettségi, mert a tanulás normális folyamatát megszakítja, külső sikerek miatt mind a tanuló, mind a tanár a továbbtanuláshoz szükséges erőt és energiát az érettségire való felkészülésre fordítja;
- a bajok forrása a középiskola szervezete, amely — nem lévén központi tárgya — nem számol a tanulók individuális adottságaival, s ennek következtében nem alkalmaz differenciált módszertant;
- a két évfolyamú liceális képzést be kell vezetni, mert az teret enged az egyéni érdeklődés és hajlam megnyilvánulásának és zökkenőmentes átmenetet biztosít a középiskola és az egyetem között.

Schneller István az elmondottakhoz hozzátette még, hogy elméleti elképzeléseit csak akkor és úgy tartja megvalósíthatóaknak, ha a tanítási gyakorlatban az osztálylétszámok 30 főre csökkenthetők. Az érettségi majdani megszüntetéséig is szükségesnek tartotta, hogy az érettségiken — a jelöltek írásbeli és szóbeli jegyei mellett — az egész éves munkát is vegyék figyelembe.

(OKTK, XLIII.évf. 19.sz. 348–349.o.)

A Kör Schneller indítványát azzal a megkötéssel fogadta el, hogy támogatja az érettségi eltörlését, de az érettségi bizonyítványt a tanári kar által kiadandó végbizonyítvánnyal kell helyettesíteni. Kiegészítésül hozzátették még, hogy az

érettségi legfeljebb csak azok számára lenne kötelező, akik továbbtanulnak, és azok is vagy csak humániórákból, vagy csak reáliákból „vizsgáltassanak meg”.

A Kör az érettségi vizsgákról szóló javaslatát megküldte a központba és megvitatásra a vidéki körökhöz is eljuttatta.

A világháborút megelőző években az OKTK-ban közreadott, más vidéki középiskolai tanári körök munkájáról hírt adó jegyzőkönyvek is mutatják, hogy a középiskolai reformok vitája folytatódott.

(Egyéb korabeli pedagógiai jellegű folyóiratok sajtóanyaga is tükrözte az iskolareform iránti szándék erősödését.)

A középiskolai tanárok fokozódó aktivitásának, a tanári körök változást sürgető javaslatainak is bizonyára szerepe lehetett abban, hogy 1913-ban a minisztérium új törvényjavaslatot jelentetett meg.

A Jankovich Béla vallás- és közoktatási miniszter nevéhez fűződő törvényjavaslat a középiskolák egységesítését kívánta megvalósítani.

A törvényjavaslatot az OKTE így kommentálta:

„Örvendenünk kell tehát a miniszter úr reformáló szándékának az iskola érdekében, remélünk, sőt bízvást számítanunk kell arra, hogy a miniszter úr minket középiskolai tanárokat is azok közé az illetékes tényezők közé sorol, akiket meghallgat s akiktől konkrét javaslatot vár. Ámde tényül kell megállapítanunk azt is, hogy a középiskola reformjára vonatkozólag egységes vélemény

még nem alakult ki, s őszinte meggyőződésünk az, hogy a reform gyors megvalósítása inkább kockázatos, mint kívánatos.”

(OKTK, 1913–14.XLVII.évf. 14.sz. 5.o.)

A Kolozsvári Kör 1913 októberi ülésén Márki Sándor előadása is a reformelképzelésekhez kapcsolódott. Részletekbe nem bocsátkozott, csak átfogóan szólt a törvényjavaslatról, amelyeknek jelentőségét abban látta, hogy általa középfokú oktatásunk a nyugati országok színvonalára zárkozhat fel.

Az elnök utalt arra a 30 esztendőre, amely az 1883. évi 30.tc. óta eltelt. Értékelése szerint változást csak a középiskolák számának növekedése jelentett, de sem a tanárképzés, sem az iskolák belső munkája, tantárgyrendszere nem változott érdemben az 1883-as középiskolai törvény bevezetése óta. Feltétlenül szükségesnek tartotta a kialakult helyzet megfontolt értékelését, a valóban szükséges változtatások jellegének meghatározását. A középiskolák munkájára nézve is zavarónak tartotta, hogy a hivatalos fórumokon hol az egységes középiskola, hol a differenciált, hármas tagolású középiskola koncepciója hangsúlyozódik ki erőteljesebben. Időszerűnek nevezte, hogy a „tanügyi divatok szélsővének” való hódolás helyett az iskolák mindennapos problémáival nézzünk szembe. A gimnáziumok válságban vannak — jelentette ki —, de a válságból kivezető utat csak

évtizedes tanári munkássága alapján azoknak az elképzelésével értett egyet, akik szerint a középiskolákat, illetve a középiskolák tantervi tervezetét két tagozatra kell felosztani.

Az alsóbb tagozaton a tantárgyak alapvető ismeretanyagát tekintenék át és dolgoznák fel, a felsőbb osztályokban pedig az elméleti ismeretek elmélyítésére, gyakorlására és összefoglalására lenne lehetőség.

Márki Sándor előadásában utalt az iskolák korszerűtlen felszerelésére, a tantervek túlsúlyosságára is, amelyek megbéklyózzák a tanítási órák szabad menetét.

Azt javasolta az OKTE vezetőségének és a minisztériumi illetékes hatóságoknak, hogy vegyék a fáradságot és tanulmányozzák át a tankörök, egyesületek Budapestre eljuttatott középiskolai reformjavaslatait. A tanári vélemények figyelembevételével és ütköztetésével egységesebb közvéleményen alapuló, egységesebb közvéleményt tükröző tantervek összeállításához juthatnának el. A különféle kívánalmaknak megfelelni akaró középiskola kialakításához is elengedhetetlennek tartotta a tanári közvélemény megismerését.

(OKTK, XLVII.évf. 3.sz. 431.o.)

Az OKTE Kolozsvári Köre is magáénak vallotta az anyaegyesület azon szándékát, miszerint érdekképviselői szervként is működnek a tankörök. A Kör ennek szellemében

több jelentős indítványt is megfogalmazott és továbbított az országos választmánynak.

Például: 1899-ben arra kérték a minisztert, hogy az állami költségvetésből a kultúrára és a közművelődésre több pénzt különítsenek el, illetve ne léptessenek elő soronkívül budapesti kollegákat és ne folyamodjanak olyan eljárásokhoz, amelyekkel a vidéki kartársak önérzetét sérthetik.

A kolozsváriak a nem állami alkalmazásban lévő tanárok vasúti kedvezménye kapcsán — választmányi képviselőik által — többször is sürgették e kedvezmény megadását kollegáiknak. Felemelték szavukat és elkötelezetten vállalták azon véleményüket, hogy a tanároknak 30 évi szolgálati idő után joguk van a tanári nyugdíjra.

III. fejezet

A felsőoktatást érintő javaslatok

A felsőoktatással kapcsolatos kérdések már a Kolozsvári Kör megalakulásától kezdve napirenden voltak a Kör tevékenységében. A Kör tagjai hosszú és kitartó munkájának eredményeképpen elsősorban a tanárképzés elméleti problémáinak tisztázása és a gyakorlati tanárképzés területén születtek eredmények.

Az elméleti tanárképzés és az azzal szoros kapcsolatban lévő gyakorlati felkészítés kolozsvári problémáinak felvetésében, a megoldási javaslatok kidolgozásában különösen a tanárképzésben érdekelt karok oktatói (Szamosi János, Csengeri János, Schneller István, Imre Sándor és Márki Sándor) jártak az élen.

Már a Kör második ülésén, 1897 március 4-én Csengeri János — a budapesti tanárképző intézet gyakorló gimnáziumának egykori tanáráként (1884–1896) — előadást tartott „A tanárképzés reformja” címmel. Csengeri a gyakorlati kérdéseket jól ismerve vezette az ülés vitáját, illetve tett javaslatokat a tanárképzés elősegítése érdekében.

Indítványozta, hogy

- az egyetemi tanárképzés a kor kívánalmainak megfelelően alakítassék át, az egyetemi tanárképzés reformot követel;

- a filozófiai és természettudományi karok tanulmányi rendjét úgy kell megállapítani, hogy a tanárképzés céljainak megfeleljen;
- a tanárképzők önképzésre is neveljenek;
- Kolozsvárott a középiskolai tanárjelöltek számára internátus létesüljön;
- a Kör tagjai is szorgalmazzák Kolozsvárott a gyakorló iskola felállítását.

Csengeri fenti elképzeléseiben kimutathatóak olyan elemek, amelyek hasonlóak a budapesti tanárképzési modellhez (pl. a tanárjelöltek felkészítését elősegítő internátus létesítésének gondolata, az önképzés eszméje).

A tanárképző intézetek átalakításáról szólva mind a budapesti, mind a kolozsvári intézet mielőbbi megreformálását szükségesnek tartotta:

„A mai tanárképző intézet (*lucus a non lucendo*) az egyetemi tanulmányoknak a tanárképzés szempontjából való fogyatékoságát, szintén fogyatékos, sőt célszerűtlen szervezeténél fogva nem pótolhatja. Ennélfogva a tanárképző intézet mint mai alakjában meg nem felelő, gyökeresen reformálandó. Nevezzük bárminek, tanárképzőnek, vagy seminariumnak, szerves viszonyba kell hoznunk az egyetemi tanulmányokkal s valóságos gyakorlatokat és értekezleteket

kell helyébe tennünk, mint Kármán Mór kívánja Tanárképzés és Egyetemi oktatás című paedagógiai tanulmányában”.

(OKTK, 1896–97 XXX.évf. 24.sz. 474.o.)

Csengeri János következő előadásában (1898 decemberi ülés) a tanárképzés francia mintájával ismertette meg a Kör tagjait. Az „École normale supérieure” c. előadásában a francia tanárképző intézetet, az ott folyó 3 éves képzést mint példát mutatotta be az érdeklődőknek. A szerző ismertette a felvételi módokat, valamint azt is, hogy a 3 éves képzés után a végzetteknek még 10 évig kell a tanügy szolgálatában maradniuk. A francia tanárképzés sajátosságaként szólt arról, hogy az intézetben eltöltött évek alatt az elméleti tudás gyarapítása áll előtérben, de az iskola elvégzése után gyakran továbbra is aktív kapcsolat marad fenn az intézmény egykori növendékei között:

a végzett „diákok” legjobbjai itt készülnek fel doktori disszertációjukra, kutatásaikhoz igénybe veszik az intézet laboratóriumát vagy könyvtárát.

Szamosi János a tanárképzés kérdéseiről kezdetben sajátos elképzeléseket vallott. A kolozsvári „elkötelezettségű” Szamosi az egyetem fiatal professzoraként 1873 tavaszán lett az Országos Középiskolai Tanárképző Intézet (korábbi elnevezése: Országos Középtanodai Tanárképezde) igazgatója.

Bizonyára viszonylag fiatal életkorával, külföldön (Bécsben) végzett egyetemi tanulmányaival, valamint a herbarti pedagógiától való idegenkedésével magyarázható, hogy tanárképzésről vallott nézeteiben később változások figyelhetők meg. Egyetemi tanárrá való kinevezése előtt még azt vallotta, hogy a tanárjelöltek elméleti és gyakorlati kiképzését az egyetemnek kell felvállalnia, szükségtelen a gyakorló iskola felállítása. A gyakorló iskola — véleménye szerint — egyébként sem vállalhatja magára azt a feladatot, hogy valamennyi tanárjelölt felkészítéséről gondoskodjon, hiszen a gyakorló iskolába kevés jelölt juthat csak be, s így, mivel csak kevés jelöltet képes az iskolai munka gyakorlatába bevezetni, a gyakorló iskola csekély értékű. Azt vallotta, hogy a szaktudományokban képzett tanárjelölteknek az egyetemen a pedagógia elméletébe kell bevezetést nyerniük, s azt követően derék szaktanár mellé egy évre beosztva, megfelelő gyakorlati kiképzést nyerhetnek. Szamosi elvetette a gyakorló iskolát, „amelyben szegény elkárhozottak lelkein csupa ujonczok experimentalnak.”

Az általa ideálisnak vélt gyakorlati képzést szolgáló próbaévről így írt:

„Erős meggyőződése, hogy a szaktudományokba képzett fiatal tanár, ha a pedagógiai elméletébe be van vezetve ... úgy egy év alatt derék szaktanár oldala mellett sokkal gyakorlatibb képzést nyer ...”

(Szamosi János: Még néhány szó a középtanodai tanárok pedagógiai kiképzéséhez.

Országos Középtanodai Tanáregylet Közlönye, 1872. V.évf. 6. füzet, 327–334.o.)

Szamosi tanárképzési felfogásában, a gyakorló iskola jelentőségének megítélésében már 1875-ben változás figyelhető meg. Véleményének megváltoztatásáról Schneller István, a tanárképző intézet későbbi igazgatója így írt:

„A gyakorló iskola felállítását, melyet Szamosi az országos középiskolai tanáregyesület közlönyének V. évfolyamában (372–334.o.) az egyetem jellegével összeegyeztethetetlennek tartja: de már az első kolozsvári szabályzat (1876) kívánja a nevelés-oktatástani szakosztály gyakorlati munkálkodása feltétele és eszközeként (79–99 §), s később ugyancsak Szamosi rectori beszédében a tanárképezdére nézve, a mint égető szükségnek tartja a philosophiai és paedagógiai gyakorlatok szervezését, úgy a gyakorló iskola beállítását is.”

(Schneller István: Egyetemi tanügyi irányzatunkról. Megj.: Pedagógiai dolgozatok III. kötet, Bp., 1910. 53–56.o.)

Schneller István idézett tanulmánya meggyőzően dokumentálja, hogy Szamosi a tanárképző intézet igazgatójaként nagyon rövid idő alatt felismerte: a tanárjelöltek gyakorlati

felkészítése nélkül intézete nem végezhet teljes értékű munkát.

Schneller István a Kör 1903 februárjában összehívott ülésén „A tanárjelöltek gyakorlati képzése” címen tartott előadást.

(OKTK, XXXVI.évf. 20.sz. 424–425.o.)

Részletesen szólt a gyakorlati felkészítés hiányosságairól, s a hiányosságoknak a középiskolai oktatás színvonalára gyakorolt kedvezőtlen hatásairól. A megoldás lehetőségeit illetően két módozatot ismertetett: gyakorló iskola felállítására van szükség Kolozsvárott is, illetve biztosítani kell, hogy a legkiválóbb középiskolai tanárok iskolái tanárjelölteket fogadhassanak, gyakorlati felkészítést nyújtsanak.

A Körön belüli nézetkülönbségek ellenére a Schneller által kidolgozott és Imre Sándor által megfogalmazott „feliratot” továbbították a minisztériumba.

(A kolozsvári javaslat alapul szolgált a VKM azon rendeletének, amely 1905-től több középiskolát bízott meg az-
zal a feladattal, hogy a tanárjelöltek gyakorlati felkészítéséről gondoskodják)

A tanárképzés fogyatékoságait azonban nem lehetett csak a budapesti és kolozsvári intézetek korszerűtlen működésével, vagy a tudományos képzés tökéletlenségével, illetve a növendékek elméleti és gyakorlati felkészületlenségeivel magyarázni.

A Kolozsvári Kör tagjainak a tanárképzés problémáinak okairól kialakult véleményét jól tükrözte Márki Sándornak, a Kör elnökének az 1913 októberi ülésen elhangzott elnöki beszéde:

„A tanítás gyarló eredményének, amelyet a miniszter megró, az egyik oka (pénzszűke): mások szerint, azonban nem is másik, hanem legfőbb oka a tanárképzés rosszasága. De ki tehet arról, hogy azt nem szervezik olyan megfontolással és anyagi eszközök megadásával, mint a tanítóképzést, s hogy a gyakorló iskolája máig is csak a budapesti tanárképző intézetnek van, ellenben a kolozsvári, amelynek kívánságát körünk is támogatta, máig csak feleletet sem kap felterjesztéseire?”

(OKTK, 1913–14. XLVII.évf. 14.sz. 217.o.)

A Kolozsvári Körnek a gyakorló iskola felállítására vonatkozó egyre erőteljesebb követelése csak 1918-ban hozott hivatalos eredményt: a reform középiskola Schneller István és munkatársai által kidolgozott tervezete alapján ekkor, (1918 júniusában) született meg az, „új típusú középiskola” működését engedélyező miniszteri rendelet.

A gyakorló iskolai feladatok ellátására is vállalkozni kívánó kolozsvári „reformközépiskola” megnyitása, a működés engedélyezése több évtizedes küzdelem beteljesülését jelentette. Az érdemi munka kiteljesítésére azonban a körülmények szerencsétlen alakulása miatt nem volt

lehetőség: Kolozsvár román megszállásával az idegen impérium elsodorta — megszüntette ezt a szebb jövőre érdemesnek tűnő, megvalósulása esetén bizonyára érdekes tanügyi tanulságokkal szolgáló kezdeményezést.

A Kolozsvári Kör ünnepségei, megemlékezések szervezése

A Kör üléseit megnyitó beszédek alkalmat adtak arra is, hogy a napirendi pontok megtárgyalása mellett ne feledkezzenek meg a neves dátumokról, eseményekről, s az azokhoz kapcsoló személyekről. Kolozsvárott hagyománnyá vált, hogy elbúcsúztak a más körbe, vagy munkahelyre átlépő tagtársaktól, illetve köszöntötték a tanári pályán való működésük több évtizedes évfordulóját ünneplő kollegákat.

A tagtársak halálakor kegyeletteljes szavakkal emlékeztek meg az elhunytak szakmai és tudományos érdemeiről, a temetéseken — ha lehetőség volt rá — a Kör képviselői megjelentek, a hozzátartozóknak részvéttáviratot küldtek.

A Kör tagjairól tartott megemlékezések és a Kör által szervezett ünnepségek közül e helyen csupán néhány — a jegyzőkönyvekben is kiemelten tárgyalt — összejövotelt idézünk fel.

Az elhunyt tagok közül a Szabó Sámuelről és Kovács Jánosról való megemlékezésről maradtak fenn részletes jegyzőkönyvek. Ezeken a megemlékezéseken a megboldogultak rokonai is részt vettek. Az üléseken bemutatták Szabó Sámuel ev.ref. főgimnáziumi és Kovács János

unitárius főgimnáziumi tanárok életútját és munkásságuk főbb állomásait. Szabó Sámuelről elmondták, hogy több évtizedes munkássága alatt az irodalom tanításában, a tantervek összeállításában és szerkesztésében vállalt feladatokat. Kovács János gazdag életútja 1873-tól kapcsolódott az egyetemhez, ekkor lett — unitárius főgimnáziumi állása mellett — az egyetemen az angol nyelv tanára. Sokat járt külföldön, utazásainak tapasztalatait jól hasznosította a hallgatók szakmai és nyelvi felkészítésében.

Márki Sándor két alkalommal tartott megemlékezést. 1907 április 20-án a Kör egyik tagjáról, Ferenczy Istvánról, a nagyszebeni gimnázium igazgatójáról, az OKTE egyik legrégebbi tagjáról, a közművelődésügy kiváló képviselőjéről, a tanügyi kérdések szakértőjéről emlékezett meg.

(OKTK, XL.évf. 31.sz. 710–712.o.)

Szintén Márki Sándor volt az előadója annak az ülésnek, amelyen — 1909 október 16-án Horváth Mihály történetíró születésének 100. évfordulójáról emlékeztek meg.

(OKTK, XLIII.évf. 8.sz. 137–138.o.)

Nevesebb évfordulók, jubileumok alkalmával ünnepi ülést tartott a Kör. Ünnepi ülést rendeztek pl. Dante Alighieri száműzetésének 600. évfordulója alkalmából (1901 november 9-én).

(OKTK XXXV.évf. 30.sz. 651–652.o.)

A Dante jubileum tiszteletére rendezett összejöveten Cs. Papp József olvasta fel dolgozatát. A szerző dolgozata olyan Dantéről készült tanulmányok, elfelejtett írások alapján készült, amelyeket a tudományos kutatás még nem dolgozott fel. Bemutatta Dante gondolat- és érzésvilágát, családi viszonyait, de ismertette az író neveléselméleti nézeteit is.

1906 október 9 jelentős dátum volt a Kör történetében: ekkor ünnepelték megalapításuk 10. évfordulóját. Ebből az alkalomból hangzott el Márki Sándornak „Az iskolák városa” című előadása. Márki dolgozata arról szólt, hogy Kolozsvár számára gazdag művelődési és történelmi múltja teremtette meg ezt a stabil alapot, amelyre a jelen pezsgő kulturális élete épülhet.

Ebből az alkalomból adta ki a Kör Imre Sándornak „A Kolozsvári Tanári Kör élete” (Kolozsvár 1906) c. munkáját, ill. az 1906 október 9-én tartott XI. közgyűlésen művét fel is olvasta a szerző. Imre Sándor munkájában áttekintette a Kör múltját, felvillantotta az eltelt időszak sikereit és kudarcait.

(OKTK, XL.évf. 18–19.sz. 485–489.o.)

„Bár a Kolozsvári Kör az országos középiskolai tanár-egyesülethez tartozik, mégis tagjai között kezdettől fogva nem csupán a középiskolák tanárait látjuk. Képviselve van

közöttük az egyetemtől kezdve minden rendű és rangú tanintézet. Ez okozza, hogy a Kolozsvári Tanári Kör munkássága, az ország többi vidéki körét tekintve, nagyobb jelentőségű.”

Jelentős esemény volt a Kör életében az 1913 november 11-i ülés (OKTK, XLVII.évf. 7.sz. 313–316.o.), amelyen Márki Sándornak a „Bethlentől Eötvösig” c. értekezése hangzott el. Az ünnepi rendezvényt Bethlen Gábor trónralépésének 300., és Eötvös József születésének 100. évfordulója alkalmából rendezték. Az előadó bemutatta, hogy Bethlen és Eötvös két különböző korban éltek, de hasonló elképzeléseket vallottak a művelődésügyi és közoktatásügyi kérdésekben. Mindketten Erdély tanügyéért, az oktatás színvonalának emeléséért küzdöttek a maguk eszközeivel. A Bethlen által teremtetett hagyományokat Eötvös József vitte tovább. Márki külön is hangsúlyozta Eötvös József erőfeszítéseinek jelentőségét az 1848-as oktatásügyi törekvések megfogalmazásában, az 1867-es kiegyezés előkészítésében, valamint az 1868. évi 38.tc. megszületésében.

Márki Sándor történeti visszapillantásában az egyetem 1622–1872 közötti viszontagságos időszakot is felvázolta az ünnepi ülés közönsége előtt. Értékelése szerint Kolozsvár egyeteme révén már egykoron Erdély szellemi életének

központja volt, s az 1872-es újabb egyetemalapítás óta ismét központi szerepet tölt be a Királyhágón túli részekén.

(OKTK, XLVII.évf. 7.sz. 313–316.o.)

Az alábbiakban még néhány olyan rendezvényről, illetve ülésről szólunk, amelyek a Kör tevékenységének gazdagságát, változatosságát, arculatának színességét villantják fel.

Kolozsvár 1907 április 24 és 25 között 2 napon át látta vendégül a kolozsvári tankerület igazgatóit. Az értekezleten — amelyen Kuncz Elek főigazgató elnökölt — résztvett a tankerület minden igazgatója, köztük a balázsfalvi és naszódi oláh, valamint a besztercebányai, szászrégeni szász igazgatók is. Ez alkalommal közeledtek először a magyar kollegákhoz, kik magyaros szivességgel fogadták őket.

(OKTK, XL.évf. 30–31.sz. 663.o.)

Az értekezlet jelentőségét az is fokozta, hogy a képviselők a tanárság véleményét hozták el magukkal. A jelenlevők a kétnapos együttlétet az egészséges tanügyi közvélemény formálására és tapasztalatcserére is felhasználták.

A Kör tagjai kezdettől fogva tervezték, hogy városukban játszóteret hoz(hat)nak létre. A cél megvalósításának kérdéseivel több ülésen is foglalkoztak. Kovács Gyula mérnök — lengyel „minta” alapján — a játéktér tervezetét is

elkészítette. Az alapos előkészítő munka nyomán átadott gyermekpark valóban korszerű lett: sportra és játékra egyformán teret és lehetőséget biztosított.

Jóindulatú elképzelés volt és maradt egy másik körü ülés témája: (1908 május 8-án ld. OKTK, XLI.évf. 15–16.sz. 378–379.o.) dr. Rigler Gusztáv egyetemi tanár gondos számításokon és kimutatásokon alapuló előterjesztésében egy balatoni nyári nyaralótelep megtervezését és fokozatos kivitelezését javasolta a tanárok számára.

Az előadások közül mind tárgyában, mind előadójának személyében különlegesnek számított dr. Cs. Endes Miklós törvényszéki bírós, aki „A fiatalokri büntetésekről” címen tartott előadást (1910 február 25-én).

(OKTK, XLIII.évf. 8.sz. 493.o.)

Kiemelte, hogy a legújabb joggyakorlat a bűn megelőzésére, a javító-nevelő munkára fordítja a figyelmet és nem megtorló retorziókkal bünteti az elkövetőket. Ha fiatalokrukról van szó (12–18 évesek), a bíróságnak alaposan meg kell vizsgálni a bűn okát, a cselekményt kiváltó motívumokat, valamint azokat a körülményeket, amelyek között a bűnt elkövették. A büntetés kiszabásánál — kiskorúak esetén — a törvény bevonja segítségül az iskolát és a szülőt is.

Az előadó a büntetés különböző fajtáival is megismertette az ülés résztvevőit. Felhívta a figyelmet arra, hogy a bűn

megelőzésében és üldözésében a társadalomnak fontos szerepe van.

A Kolozsvári Körnek a szűkebb értelemben vett nevelési és oktatási kérdéseken túlmutató témájú előadásai jelzik, hogy az alapításkor tett ígéret szellemében próbált működni: a közoktatásügy és a művelődésügy eseményeinek figyelemmel kísérése, véleményezése és segítése mellett Kolozsvár városának életében is jelen kívánt lenni. A nagyobb távlatokban való gondolkodás, a tanügy országos kérdéseinek megvitatása, az átfogó indítványok kidolgozása mellett maradt idejük a helyi, kisebb horderejű, esetenként pedig kimondottan egyedinek tűnő témákra, megemlékezésekre is.

A Kör tanári körként jött létre, s a szó nemes értelmében tanári körként működött: tanította mindazokat — szülőket, orvosokat, tanítókat stb. —, akik üléseiket látogatták.

IV. fejezet

Befejezés

A Kolozsvári Kör olyan tanárok és tanügyi kérdések iránt érdeklődő személyek társulása és tömörülése volt, amelyben az oktatás és nevelés országos jelentőségű kérdéseinek megvitatása mellett a kisebb horderejű, helyi vonatkozású, újszerű problémák megtárgyalására is lehetőség volt. Tevékenységüket csak részben határolta be az országos anyaegyesület: a tartalmi munka vázát, a szervezeti felépítés kereteit megadta ugyan, de érdemileg nem akarta — és nem is tudta volna — komolyabban befolyásolni a Kör tevékenységét. A nagyfokú szabadsággal magyarázható, hogy az egyes körök, így a Kolozsvári Kör is, sajátos arculatot alakítottak ki.

Kolozsvárott az értelmiség legkülönbözőbb csoportjai vettek részt a Kör munkájában.

Arányukat illetően legtöbben a helyi felekezeti középiskolák (a piarista, az unitárius és a református főgimnázium) tanárai közül kerültek ki, de az egyetem különböző karairól, a város egyéb oktatási intézményeiből (pl. polgári iskola, Mariánum, tanítóképző stb.), az egyetem tanárjelölt hallgatói közül is sokan bekapcsolódtak a Kör munkájába.

A tagok jelentős része felismerte, hogy a kiegyezés utáni gyorsuló ütemű gazdasági fejlődés az oktatás terén is új ki-

hívásokat támaszt, újabb nevelési problémákat hoz felszínre, megválaszolásra váró kérdéseket vet fel. Ezekre a kihívásokra, problémákra, kérdésekre próbált a Kolozsvári Kör a maga meglehetősen korlátozott lehetőségei között érvényes válaszokat, cselekvési alternatívákat felvázolni.

A Kör személyi adottságaiban messze kimagaslott a többi vidéki kör közül. A tagok nagyrészt a tanügy „megpróbált”, némely esetben „veterán” munkásai, azaz olyan személyek voltak, akik mind tudományos kvalitásban, mind gyakorlati tevékenységük eredményeit illetően kimagaslottak a vidéki értelmiség soraiból. A Körben az egyetemi tanárok (Szamosi János, Márki Sándor, Csengeri János, Schneller István, Imre Sándor) voltak az igazi vezéregyéniségek, de meghatározó szerepük ellenére a Kör megtartotta eredeti célkitűzését: döntő mértékben a középiskolák, a középiskolai tanárságot érdeklő kérdésekkel foglalkozott. A tagság sajátos összetételével függött össze, hogy a megtárgyalt témák előadói is a legkülönbözőbb értelmiségi munkaterületek képviselői voltak: középiskolai tanárok, egyetemi oktatók (tanárképzésben érdekelt professzorok, orvosok, jogászok), építészek, bírók, testnevelő tanárok stb. A tevékenységüket ismertető jegyzőkönyveket olvasva, a mai olvasó számára is példaszerűnek tűnik az az ügyszeretet, lelkesedés, amely a tagok munkáját jellemezte.

Túlzás nélkül kijelenthető, hogy a Kör tagjait kollegális, baráti kapcsolat fűzte össze, s ez nem bomlott meg

nézetbeli különbségek, szakmai viták esetén sem. A kedélyességre, a baráti kapcsolatokra és kötődésekre való törekvés már az első üléseket jellemezte. Éveken át a Kör üléseiről készített tudósítások utolsó mondatai arról szóltak, hogy hangulatosan fejeződtek be az összejövetelek „Gyűlés után lakoma volt a New York szálló földszinti kistermében, hol a társaság kedélyes, vidám hangulatban töltött pár órát. Szellemes felköszöntőkben természetesen, nem volt hiány.”

(OKTK, 1897. XXXI.évf. 2.sz. 108.o.)

A szabad idejüket önzetlenül feláldozó, de a Körben végzett munkájukat áldozatnak nem érző tanárok öntudatosan reagáltak minden olyan vádra, amely őket érte. Érdekeiket igyekeztek védeni, de az anyagiasság bélyege ellen már a kezdet kezdetén öntudatosan tiltakoztak.

„Újabb időben sokan rossz néven vették a tanároktól, hogy látszólag teljesen rangsorozatuk és fizetésük kérdése foglalkoztatta őket.” Ez a vád általában véve is igazságtalan, de éppenséggel az a kolozsvári középiskolák tanáira nézve, kiknél önzetlenebbül, vagy ha úgy világosabb a kifejezés — olcsóbban és jutányosabban már valóban nem lehet szolgálni a tanítás ügyét.

Apáczai Csere János népe ez, mely négyszerte, ötszörte kisebb fizetésért is eltanít, mint a külföldi, csak hogy szolgálhasson hazájának.

(OKTK, 1896–97. 418.o.)

A Kör szakmai munkája korszerűséget és modernséget sugallt. Szakmailag újszerű volt — és a mai pedagógiai felfogással is megegyezik az —, hogy az oktatás és nevelés kérdéseinek egységben való tárgyalására törekedtek, kapcsolatokat igyekeztek kialakítani a szülői házzal, nyitottak voltak a szélesebb közönség irányában is.

Az oktatás megújítása érdekében tett lépések (a tantervek revíziójának napirenden tartása, a középiskolai oktatás szervezeti reformjának ügye, az egyes tantárgyak eredményesebb tanítása-tanulása kérdéseinek feldolgozása, az iskolai szemléltetés elterjesztésének szorgalmazása, a tanárjelöltek gyakorlatiasabb jellegű képzésének napirenden tartása stb.) a tanügyi döntések előkészítése, befolyásolása szempontjából is jelentősnek nevezhetők.

Az iskolai oktatómunkára vonatkozó egyéb megállapításaik és ajánlásaik (pl. a gondolkodásra nevelés jelentőségének hangsúlyozása, a tanulói érdeklődésre alapozott fakultatívitas elterjesztésének gondolata, a hagyományos tantárgyrendszer megújításának- átalakításának szorgalmazása, az érettségi szerepének ártértékelésére tett lépésük, a tanulói túltérhelés és idegesség megelőzését szolgáló tanácsaik, az egészséges életmódra nevelés különböző kérdéseinek feldolgozása) döntő többségükben reálisak, országosan is figyelmet érdemlők voltak, helyi — kolozsvári szinten pedig kétségtelenül hatottak a pedagógu-

sok és szülők szemléletére, a nevelés és oktatás gyakorlatára is.

Jelentősnek tartjuk a tanulók individuális sajátosságai megismerésének szorgalmazását is.

Ennek jegyében fokozottan sürgették a magas tanulói létszámú osztályok csökkentését, s lényegében ezt a célt szolgálta volna a Kolozsvárott felállítandó gyakorló iskola, a gyakorló iskolai osztályok alacsonyabb létszáma is.

A Kolozsvári Kör „szaktekintélyei” a hazai problémák orvoslására gyakran idéztek fel külföldi mintákat, neveléstörténeti analógiákat. A tudományos megközelítés és kitekintés, a történeti előzményeket figyelembe vevő feldolgozás igénye lényeges jellemzője volt a Kör előadásainak.

Erdély és Kolozsvár felekezeti sokszínűsége inkább gazdagította, mintsem akadályozta a munkát. A Kör vezetője számolt a sajátos összetétel előnyeivel: az egyes ülések színhelyéül más-más iskolákat, felekezeti intézményeket választottak, s így érdekesebbé, változatosabbá váltak az összejövetelek, szélesebb rétegekben vált ismertté a Kör tevékenysége.

A Kört Erdély gazdag kulturális múltja, a múlt emlékeinek, eredményeinek tudatos ápolása is arra kötelezte, hogy a jelen formálásában és a jövő tanügyének alakításában részt vállaljon. Ez a tudatos szerepvállalás természetes módon, pózoktól mentesen valósult meg, hiszen csak ez magyarázhatja azt, hogy a „nagy”, országos jelentőségű

kérdések mellett a napi, apró, gyakorlati jellegű problémák is egyenrangú témaként szerepeltek, és az egyetemi professzor mellett — nem csupán a fehér asztal, hanem az előadói pulpitus mögött is — a testnevelő tanárnak is lehetősége volt a nyilvános szereplésre.

Cs. Lázár Ottó köri felolvasása a tanári pálya ars poeticája, a mai kor tanárságának is példát mutató hitvallás lehetne.

„Hozzuk kellő arányba a tudást és készséget: neveljük az ifjak szellemi produktivitását: alkalmazzuk bővebben a szemléltetést, felhasználva annak anyagi, valamint szellemi eszközeit; nemesítsük ifjaink szellemi világát, csak azt tanítsuk, aminek valóban képző hatása van; tökéletesítsük módszereinket, emeljük valódi művészetté, észleljük, tanulmányozzuk növendékeink egyéniségét: hozzuk közelebb az iskolát a szülőkhöz: tegyük széppé, harmonikussá az iskolai életet.”

(OKTK 1904. 308.o.)